

ภาคผนวก ก

รายชื่อชาดกในปัญญาสาตกฉบับล้านนา จำนวน 56 เรื่อง

ชาดกที่จัดอยู่ในชุดของปัญญาสาตก มีจำนวน 50 เรื่อง ได้แก่

1. สมุทโธตชาดก	2. สุธนูชาดก	3. สุธนชาดก	4. สิริสากุมมารชาดก
5. สุมภมิตตชาดก	6. สุวัณณสังขราชกุมมารชาดก	7. จันทมาตกชาดก	8. กรุงกมิตตชาดก
9. เสตปิ่นจิตตชาดก	10. ตูลกชาดก	11. มนชาดก	12. อริฏฐชาดก
13. รัตนปัทมชาดก	14. โสณันทชาดก	15. พารณสีชาดก	16. ชัมมรัชชาดก
17. ทุกัมมชาดก	18. สัพพสิทธิกุมมารชาดก	19. ปัญญาพลชาดก	20. ทริวาหนชาดก
21. มหิสสชาดก	22. จัณฑันตชาดก	23. จัมเปยชาดก	24. พหลสวชาดก
25. กปิลราชชาดก	26. นรชิวชาดก	27. สิทธิสารชาดก	28. กุสสราชชาดก
29. ภัณฑาคาริกชาดก	30. สิริวิบุลยจิตติชาดก	31. สุวัณณกุมมารชาดก	32. วิภูฏกชาดก
33. ทิสสเถรวัตถุ	34. สุตตโสสมชาดก	35. มหาพลชาดก	36. พรหมโณตชาดก
37. สาทินนราชชาดก	38. สิริธรรชาดก	39. อชิตตราชาดก	40. วิบุลราชชาดก
41. อรินทุมมารชาดก	42. วิริยปิ่นจิตตชาดก	43. อาทิตตราชาดก	44. สุรูปปราชชาดก
45. สุวัณณพรหมทัตตชาดก	46. มหาลพุมกุมมารชาดก	47. มหาสุรเสนชาดก	48. สิริจุฬามณีชาดก
49. นลกชาดก	50. กุกกุรชาดก		

ภาคผนวก มีชาดกจำนวน 6 เรื่อง คือ

ผนวก1. สุวัณณมิตตชาดก

ผนวก2. จันทชาดก

ผนวก3. สรภชาดก

ผนวก4. โปราณกัปป์ลพุนทรราชชาดก

ผนวก5. พุฏฐราชชาดก

ผนวก6. กนกวัณณราชชาดก

ภาคผนวก ข

เนื้อเรื่องโดยย่อของชาดกทั้ง 56 เรื่อง ในปัญญาสาตกถฉบับล้านนา

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสาตกถฉบับล้านนาไทย โดยยึดตามต้นฉบับของวัดสูงเม่นที่มีความสมบูรณ์ที่สุด แล้วนำมาสอบทานกับต้นฉบับของวัดอื่นๆ ซึ่งทางคณะผู้วิจัยสามารถรวบรวมได้ในเขต 7 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ทำให้ทราบว่า ต้นฉบับของปัญญาสาตกถล้านนามีจำนวนเรื่องในชุดชาดกทั้งหมด 56 เรื่อง ดังนี้

ลำดับ	ชาดก	ปีที่จาร/อ.ศ.	สถานที่ที่ทรงแสดงธรรม	เหตุปรารภ
1.	สมุททโมสชาดก	1198	เชตวัน	นางยโสธรา
2.	สุรนุชาดก	1196	เชตวัน	การปราบมาร
3.	สุธนชาดก	1196	เชตวัน	ภิกษุที่ต้องการจะสึก
4.	สิริสากุมมารชาดก	1204	เวฬุวัน	พระเทวทัต
5.	สุมณมิตตชาดก	1198	เชตวัน	พระเทวทัต
6.	สุวรรณสังขราชกุมารชาดก	1198	เชตวัน	พระเทวทัต
7.	จันทมาถกชาดก	1198	นิโครธาราม	การทดแทนคุณบิดามารดา
8.	กรุงคมิศชาดก	1198	เชตวัน	พระเทวทัต
9.	เสตปิณจิตชาดก (รัมมปาณูตติชาดก)	1198	นิโครธาราม	ทานศีลขารมี
10.	ตุลลชาดก	1198	เชตวัน	ชีวิตทน
11.	มณชาดก	1198	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ
12.	อริฏฐชาดก	1198	เชตวัน	อริฏฐกุมมาร
13.	รัตนปิณฑชาดก	1198	เชตวัน	ภิกษุเลี้ยงดูมารดา
14.	โสนันทชาดก	1198	เชตวัน	นางกัญจมาณวิกา
15.	พาราณสีชาดก	1198	เชตวัน	ทานขารมี
16.	รัมมรัชชาดก	1198	เวฬุวัน	พระเทวทัต
17.	ทุกัสมชาดก	1198	เชตวัน	การทดสอบคำสอนของบิดา
18.	สัพพสิทธิกุมมารชาดก	1198	เชตวัน	ความเป็นผู้มีคุณพิเศษ
19.	ปัญญาพลชาดก	1198	ปราสาทนางยโสธรา	ความรักที่นางยโสธรา มีต่อพระองค์
20.	ทริวาหนชาดก	1198	เชตวัน	การคบคนพหูสูต
21.	มหิสสชาดก	1198	เชตวัน	ภิกษุมีเจ้าของจำนวนมาก
22.	ฉัททันตชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	ภิกษุณีรุ่นสาว
23.	จัมเปยชาดก	1198	เชตวัน	อุโบสถกัมม
24.	พหุลาวีชาดก	1298	เชตวัน	การรู้คุณมารดา

ลำดับ	ชาดก	ปีที่จาร/ จ.ศ.	สถานที่ที่ทรงแสดงธรรม	เหตุปรารภ
25.	กปิราชชาดก	1238 *	เชตวัน	ญาติคณจริยา
26.	นรชีราชชาดก	1198	เชตวัน	ภิกษุผู้เลี้ยงมารดา
27.	สิทธิสารชาดก	1198	เชตวัน	ธรรมจักร
28.	กุสสราชาดก	1198	เชตวัน	ภิกษุผู้อาภลาสิก
29.	กัณหาการิกชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	กำลังปัญญา
30.	สิริวิปลุกิตติชาดก	1196	เชตวัน	การเลี้ยงดูมารดา
31.	สุวรรณภูมิเมราชชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	ปัญญา
32.	วิภูฏกชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เมื่อเสด็จแคว้นมคธ	ไฟฟ้า
33.	ติสสเถรวัตถุ	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	พระติสสะ
34.	สุตตะโสมาชาดก	1198	เชตวัน	พระองคุลิมาล
35.	มหาพลชาดก	1198	เชตวัน	ทานบารมี
36.	พรหมโมสชาดก	1198	เชตวัน	บุญสมภาร
37.	สาทินนราชชาดก	1198	เชตวัน	อุบาสกผู้รักษาศีล
38.	สิริธรรมาชาดก	1198	เชตวัน	อุบาสกคนหนึ่ง
39.	อชิตตราชาดก	1198	เชตวัน	จากทาน
40.	วิบุลราชชาดก	1198	เชตวัน	ทานบารมี
41.	อรินทุมมราชชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	ทานบารมี
42.	วิริยปัญเจตชาดก	1198	ไม่ปรากฏ	(เล่าอดีต)
43.	อาทิตตราชาดก	1198	เชตวัน	ทานบารมี
44.	สุรูปราชชาดก	1198	เชตวัน	ทานบารมี
45.	สุวรรณพรหมทัตตชาดก	1198	เชตวัน	ทานบารมี
46.	มหาปทุมมกุมมารชาดก	1198	เชตวัน	ภิกษุผู้เลี้ยงดูมารดา
47.	มหาสุรเสนชาดก	1198	เชตวัน	การถวายอัฐบริวาร
48.	สิริจุทามณีชาดก	1298	เชตวัน	ทานบารมี
49.	นลกชาดก	1198	เสด็จโกศลชนบท	ถ้าไม่อ้อ
50.	กุกกุราชชาดก	1198	เชตวัน	ญาติคณจริยา
ภาคผนวก : 1	สุวรรณมิกคชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	กุลธิดาคนหนึ่ง
2	จันทชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	การให้ชีวิตสัตว์
3	สราชาดก	1195	เชตวัน	การแก้ปัญหาระหว่าง กาและหนอน
4	โปราณกัปป์ลพุนทรราชชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	อานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก
5	ทัญจราชชาดก	1198	เชตวัน	พระเทวทัต
6	กนกวันณราชชาดก	ไม่ปรากฏปีที่จาร	เชตวัน	ไม่ปรากฏ

* (จากต้นฉบับของวัดหมื่นหม้อ อ. เมือง จ.แพร่)

โครงการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2541 : บทนำ 11 – 17)

1. สมุททโฆสชาดก

กล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่าเขตวันพร้อมด้วยบรรดาเหล่าสาวกทั้งหลาย ในวันหนึ่ง ขณะที่พระภิกษูกำลังสนทนากันเกี่ยวกับการที่พระพุทธเจ้าทรงละทิ้งบ้านเมือง ราชสมบัติ รวมทั้งพระราชบิดา และพระราชมารดา แล้วเสด็จไปมสคังคศิลปศาสตร์ทั้ง 64 ประการ เพื่อให้ได้มาซึ่งนางยโสธราผู้เป็นที่รักนั้น เป็นสิ่งที่ยากยิ่ง เกินกว่าจะหาใครเปรียบเทียบได้...พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า...เหตุการณ์เช่นนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต และทรงยกเรื่องในอดีตมาแสดงแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลายว่า

“ครั้งหนึ่ง ยังมีเมืองๆ หนึ่ง ชื่อว่า พรหมปุระนคร ซึ่งมีอาณาเขตอยู่ในแคว้นกาติกรัฏฐะ มีพระราชามีนามว่า พญาวิณฑิตราช ปกครองอยู่ พระองค์ทรงดำรงตนอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการ ต่อมาไม่นานนัก อัคคมเหสีผู้มีพระนามว่า นางเทวธิดา ก็ทรงพระครรภ์ และให้พระประสูติกาลพระราชกุมารผู้มีผิวพรรณเปล่งปลั่งราวกับทองคำออกมาหนึ่งพระองค์ ในขณะที่มีพระประสูติกาลนั้น มหาสมุทรใหญ่ในเมืองพรหมปุระได้ถึงโสมเมืองนอง พระกุมารจึงมีพระนามว่า พระสมุททโฆส ครั้นพอเจริญวัยขึ้น พระองค์ทรงศึกษาเล่าเรียนศิลปศาสตร์แขนงต่างๆ จนมีอายุครบ 16 ปี และด้วยรูปโฉมอันสง่างามแห่งพระสมุททโฆส จึงเป็นที่เลื่องลือไปทั่วทั้งชมพูทวีป

ขณะนั้นยังมีพระราชผู้ครองนครอยู่ในทศพิธราชธรรมอีกพระองค์หนึ่ง คือ พญาสิริสีหนรคุตตราช ทรงปกครองเมืองชื่อ รัมมปุระนคร และมีอัคคมเหสีพระนามว่า กนิกาวิ ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชธิดาผู้ซึ่งมีพระสิริโฉมงดงามราวกับนางฟ้าบนสวรรค์ พระนามว่า นางวินมตติ และเมื่อนางวินมตติราชธิดาทรงได้ยินกิตติศัพท์ของพระสมุททโฆส จึงมีใญ่ปฏิบัติเสนาหาต้องการจะยลโฉมแห่งพระโพธิสัตว์เจ้า นางได้ตั้งจิตอธิษฐานบนบานแก่เทวดาประจำเมือง ขอให้นางสมดังใจปรารถนา จากนั้นได้มีพราหมณ์จากเมืองรัมมปุระ 4 คน ออกเดินทางไปยังเมืองพรหมปุระ เมื่อได้พบกับพระสมุททโฆส พราหมณ์ทั้งสี่จึงได้กราบทูลถึงที่มาและบ้านเมืองของตน พร้อมทั้งกล่าวยลโฉมแห่งนางวินมตติราชธิดาแก่พระสมุททโฆส พระสมุททโฆสได้มอบรางวัลให้แก่พราหมณ์ทั้งสี่ ครั้นพอทราบความคั่งนั้นแล้วพระสมุททโฆสจึงกราบบังคมทูลลาพระราชบิดาและพระราชมารดา เพื่อเดินทางไปยังเมืองรัมมปุระ โดยมีพราหมณ์ทั้งสี่เป็นผู้นำทางไป พร้อมทั้งสั่งให้คนสนิทอีก 2 คน นำเอาพืนคู่กายและเสื้อผ้าของพระองค์ติดตามไปด้วย

ในรุ่งเช้า เมื่อพระสมุททโฆสเดินทางมาถึงเมืองรัมมปุระแล้ว จึงชำระร่างกายและแต่งเครื่องทรงด้วยอาภรณ์ต่างๆ จากนั้นจึงเสด็จไปเข้าเฝ้าพญาสิริสีหนรคุตตราช ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่นางวินมตติราชธิดาเสด็จลงจากปราสาทของตนพร้อมด้วยเหล่าข้าราชการทั้งหลายเพื่อมาเข้าเฝ้าพระราชบิดา ครั้นได้ยินเสียงพิณที่พระสมุททโฆสทรงบรรเลงก็พึงพอพระทัย ส่วนพญาสิริสีหนรคุตตราชและเหล่าข้าราชการเมื่อได้ยินเสียงพิณอันไพเราะก็รู้สึกเลื่อมใส จึงเฝ้าถามแก่พราหมณ์ทั้งสี่ถึงที่มาของพระโพธิสัตว์เจ้า พอทราบว่าเป็นพระโอรสจากเมืองพรหมปุระ พญาสิริสีหนรคุตตราชจึงอนุญาตให้พระสมุททโฆสเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดแล้วถามถึงจุดประสงค์ของการเดินทางมายังเมืองรัมมปุระในครั้งนี้ ต่อมาพญาสิริสีหนรคุตตราชจึงโปรดให้มีการจัดพิธีวิวาห์มงคลระหว่างพระสมุททโฆสและนางวินมตติราชธิดา เป็นที่ปลาบปลื้มกันถ้วนหน้าทั้งพสกนิกรของเมืองพรหมปุระและเมืองรัมมปุระ ส่วนนางวินมตติราชเทวีเมื่อสมดังปรารถนาตามที่บนบานขอไว้แล้วจึงเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พระสมุททโฆส

ฟัง พร้อมทั้งชักชวนพระสวามีไปทำพิธีแก้บนแก่ทวดตาประจำเมือง ครั้นเวลาล่วงเลยผ่านไป 1 ปี ขณะที่พระสมุทโทสและนางวินมตติเสด็จประพาสอุทยาน ได้มีทิพยารตนหนึ่งอาศัยอยู่เหนือจอมเขาไกลศ ชื่อว่า รมณิกมุขะ พารรยาของคนเหาะมาเที่ยวชมเหล่านุพพานาพันธุ์ พร้อมทั้งนำเอาอาวุธคู่กายคือดาบสรีกัญชัชิตดัวมาด้วย แต่เมื่อเหาะมาถึงบริเวณอุทยานก็พบกับทิพยารตนหนึ่งชื่อว่า รมณโตะตะ ซึ่งอาศัยอยู่บนเทือกเขาสุทิสสนะ จึงเกิดการต่อสู้กัน แต่รมณิกมุขะเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำและถูกรณโตะตะแย่งชิงเอาตัวภรรยาไป รมณิกมุขะได้รับบาดเจ็บจึงตกลงไปในอุทยาน เมื่อพระสมุทโทสเห็นคังนั้นจึงเข้าช่วยเหลือ โดยตั้งให้บุตรชายของปุโรหิตและบุตรชายของอำมาตย์ไปนำตัวรมณิกมุขะผู้บาดเจ็บมารับการรักษายาจนหายขาด รมณิกมุขะจึงมอบดาบสรีกัญชัชิตให้แก่พระสมุทโทสเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณแล้วพลุดลาจากไป

พระสมุทโทสชวนนางวินมตติราชเทวีไปเที่ยวชมความงามของป่าหิมพานต์ และได้ไปพักอาศัยอยู่กับพญาทุมราชเจ้าเมืองสุวรรณนคร ซึ่งเป็นเมืองของเหล่ากนิษฐและกนิรีทั้งหลายในป่าหิมพานต์นั้น จนเวลาล่วงเลยไปประมาณ 1 เดือน ทั้งสองพระองค์ก็พากันออกเดินทางต่อ เมื่อพระสมุทโทสอุ้มนางวินมตติเหาะมาถึงยังสระอโนตตะ (อโนดาต) จึงหยุดพักอาบน้ำชำระกาย แล้วเหาะต่อไปจนถึงสระฉัททันตะ ทั้งสองพระองค์ได้ระลึกถึงเรื่องราวในอดีตชาติ เมื่อครั้งที่ยังเสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์และนางพญาช้างมหาสุกัทธิรา และเคยอาศัยอยู่ในบริเวณป่าแห่งนี้มาก่อน จากนั้นพระสมุทโทสได้อุ้มนางวินมตติแล้วเหาะไปยังแท่นแก้ววิจรุย์เพื่อหยุดพัก ในขณะที่ทั้งสองพระองค์หยุดพักก่อนอยู่เหนือแท่นแก้ววิจรุย์นั้น ได้มีทิพยารตนหนึ่งเหาะผ่านมา และเมื่อเห็นว่าทั้งสองพระองค์กำลังบรรทม จึงลอบขโมยเอาดาบสรีกัญชัชิตไป เมื่อทรงตื่นจากบรรทมแล้ว พระสมุทโทสและนางวินมตติต่างก็ตกพระทัยที่ดาบสรีกัญชัชิตหายไป ทั้งสองพระองค์จึงต้องผจญกับชะตากรรมและความยากลำบากในการเดินทางเพื่อกลับไปยังบ้านเมืองของตน พระสมุทโทสและนางวินมตติได้อาศัยเกาะขอนไม้จั่วลอยคอไปในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ เมื่อถึงกลางฝั่งไม้กลืนใหญ่ซัดขอนไม้จนขาดเป็น 2 ท่อน ทำให้สองพระองค์ต้องพลัดพรากจากกัน นางวินมตติเกาะขอนไม้จั่วส่วนปลายลอยคอมาถึงชายฝั่งของเมืองมัทรีรัฐะ นางจึงถอดเครื่องทรงออกแล้วเก็บซ่อนไว้ในท่อผ้า จากนั้นนางได้ปลอมตัวโดยการนำอาถรรพ์ไปมาลอบไล่เมื่อตัวให้ดูมุขะมอมแล้วเดินทางเข้าไปในตัวเมือง นางวินมตติได้พบกับหญิงแก่ที่ให้ความช่วยเหลือและให้ที่พักอาศัยแก่นาง นางจึงนำพระธำมรงค์ไปขายแก่สตรี และขอแลกเป็นทองคำประมาณ 5 เล่มเกวียน แทน ต่อมานางได้จ้างช่างไม้ให้สร้างปราสาทและศาลาอย่างละ 1 หลัง แล้วจ้างช่างเขียนมาวาดรูปเหตุการณ์เมื่อครั้งที่มิพิริวามงคลของนางกับพระสมุทโทส ตลอดจนถึงเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุของการพลัดพรากจากกัน นางวินมตติได้สั่งให้คนรับใช้จัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้คนที่เดินทางมาถึงยังศาลาที่พักของนาง แล้วเฝ้ารอพระสมุทโทสให้รอดปลอดภัยกลับมา สำหรับสาเหตุที่ทำให้พระสมุทโทสและนางวินมตติต้องพลัดพรากจากกันนั้น เป็นผลมาจากการกระทำในอดีตชาติ เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นชายหนุ่มผู้หนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองพาราณสี ในวันนั้นชายหนุ่มพร้อมด้วยภรรยาได้ไปอาบน้ำที่แม่น้ำแล้วจึงนำเรือออกไปพายเล่นกลางแม่น้ำ ขณะเดียวกันกับที่เรือของสามเณรน้อยผ่านมา ทั้งสองคนจึงนึกสนุกและพากันตักน้ำจนเกิดเป็นฟองคลื่นไปกระทบเรือของสามเณรน้อย ทำให้เรือเกิดพลิกคว่ำ สามเณรน้อยร้องไห้ด้วยความตกใจ สองสามีภรรยาจึงช่วยสามเณรน้อยให้ขึ้นเรือของคนแล้วพาไปส่งจนถึงฝั่ง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดเป็นวิบากกรรมติดตามทั้งสองคนทำให้ต้องพลัดพรากจากกันไปจนถึง 500 ชาติ "

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเหตุแห่งกรรมเพื่อเป็นอุทาหรณ์แก่คนทั้งหลายว่า บุคคลที่กระทำความผิดไว้ก็จะได้รับผลแห่งการกระทำนั้นตอบแทน จงอย่าประมาท เพราะผลแห่งการกระทำจะติดตามตัวบุคคลไปตลอด และหากผู้ใดได้กระทำความดี ก็จะได้รับแต่สิ่งที่ดี มีชีวิตที่เป็นสุขเสมอ

“หลังจากที่พระสมุททโมสต้องลอยคออยู่ในมหาสมุทรใหญ่เป็นเวลานานถึง 7 คืน 7 วัน เนื่องมาจากนางมณีเมขลาเทพธิดาผู้รักษาห้วงสมุทรแห่งนั้นเดินทางไปยังสถานที่ประชุมของเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เมื่อนางมณีเมขลาตรวจตราท้องน้ำแห่งนี้จึงเห็นชายผู้ร่ำรวยกำลังเกาะขอนไม้จั่วลอยคออยู่ นางได้ทูลเหตุแก่พญาอินทรี พญาอินทรีจึงกล่าวว่า บุรุษผู้นั้นก็คือมหาโพธิสัตว์เจ้า พร้อมทั้งกล่าวคำหาญตีเตยนางมณีเมขลาที่ไม่ยอมให้การช่วยเหลือพระสมุททโมส แล้วจึงเรียกทิพยารักษ์ที่ขโมยคาบสร้อยกัญชชี่ไปมากล่าวตักเตือน และสั่งให้คืนคาบแก่พระสมุททโมส ด้วยความที่เกรงคืออาญา ทิพยารักษ์ผู้นั้นจึงรีบคืนคาบสร้อยกัญชชี่และขอร้องให้พระสมุททโมสยกโทษให้กับตน

พระสมุททโมสเมื่อได้คาบสร้อยกัญชชี่กลับคืนมาจากทิพยารักษ์แล้วก็เหาะขึ้นจากมหาสมุทรใหญ่ตรงเข้าไปสู่เมืองมัททปุระและติดตามสืบถามข่าวคราวของนางวินมตติราชเทวี พระสมุททโมสได้ปลอมตัวเป็นพราหมณ์หนุ่มแล้วออกเดินเข้าไปในตัวเมือง และทราบจากชาวบ้านว่า มีนางผู้ใจบุญได้สร้างศาลาไว้สำหรับเลี้ยงอาหารแก่ผู้ที่เดินทางมาจากแดนไกลจึงตรงไปยังศาลาทานแห่งนั้น ครั้นพอได้เห็นภาพวาดบนผนังศาลาก็ดึงรู้ทันทีว่าเป็นรูปเหตุการณ์ระหว่างตนและพระราชเทวี พระองค์จึงกับทวงหลักฐานเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้คนที่ได้พบเห็น พระสมุททโมสจึงเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดให้กับผู้คนเหล่านั้นฟัง เมื่อความได้ทราบไปถึงนางวินมตติราชเทวี นางจึงรีบมาต้อนรับพระสมุททโมสด้วยความปลาบปลื้มยินดีเป็นอย่างยิ่ง แล้วก็ลงกราบพระสวามี จากนั้นทั้งสองพระองค์จึงมอบปราสาทและทองคำ 500 เล่มถวาย พร้อมทั้งข้าราชการอีกจำนวนหนึ่งไว้เป็นทาน แล้วจึงเสด็จกลับคืนสู่เมืองรัมมปุระ พญาสิริสีหนครคุดราชทรงจัดพิธีต้อนรับพระสมุททโมสและนางวินมตติราชธิดาอย่างยิ่งใหญ่และอภิเษกให้พระสมุททโมสขึ้นครองราชสมบัติแทนพระองค์ เมื่อทรงสละราชสมบัติให้แก่พระราชบุตรเขยแล้ว พญาสิริสีหนครคุดราชจึงเสด็จออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่า ครั้นเมื่อความทราบถึงพญาวินมตติราชผู้เป็นพระราชบิดาของพระสมุททโมส พระองค์จึงยกราชสมบัติทั้งหมดให้กับพระสมุททโมสแล้วเสด็จออกบวชเป็นฤๅษีเช่นเดียวกับพญาสิริสีหนครคุดราช หลังจากทีพระสมุททโมสขึ้นครองราชสมบัติต่อจากกษัตริย์ทั้งสองพระองค์แล้ว จึงสั่งให้สร้างศาลาขึ้นอีก 5 หลัง เพื่อบริจาคให้เป็นทานแก่พสกนิกรทั้งหลาย ทั้งยังให้อั้ววาทคำสั่งสอนแก่ประชาชนของตน ให้รู้จักรักษาศิลปวัฒนธรรม พระสมุททโมสครองตนอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการ ครบจนสิ้นอายุขัยในโลกมนุษย์แล้ว จึงเสด็จสู่สวรรค์โลก ”

ท้ายเรื่องมีประชุมชาดก กล่าวถึงว่า ทิพยารักษ์ที่ขโมยคาบสร้อยกัญชชี่ไป คือ พระเวททัตต์

นางเทวธิดา คือ พระนางสรีมหามายา

บุตรชายของบุโรหิต คือ พระอานนท์

บุตรชายของอำมาตย์ คือ พระราहुล

พญาสิริสีหนครคุดราช คือ พระสารีบุตร

นางกณิกาวิ คือ นางปชาปติโคตมิ

พญาทุมมราช คือ พระโมคคัลลานะ

พญาอินทรี คือ พระอนุรุทธ

นางมณีเมขลา คือ นางอุบลวันฉณาณรี

นางวินมตติ คือ นางยโสธราพิมพา

และพระสมุททโมสก็คือตัวพระพุทธเจ้า

2. สุทรบุษยเดก

ในวันหนึ่ง บรรดาพระภิกษูกำลังสนทนากันถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงปราบพญามารและบริวารจนพ่ายหนีไป ถึงแม้ว่าพญามารและเหล่าบริวารจะมีอาวุธนานาประการ แต่ด้วยบุญญาธิการของพระพุทธเจ้าก็สามารถเอาชนะพวกมารที่มารุกรานได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ในอดีตชาติพระองค์นั้นก็เคยทดสอบธรรมแก่ยักษ์นั้นมานานแล้ว พระภิกษุทั้งหลายได้ขออาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงเล่าเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมาแก่พวกตน

“ขณะนั้น พญาพรหมทัตต์ผู้ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี มีอัครมเหสีพระนามว่า นางเกสินี พร้อมทั้งนางสนมอีกจำนวนมาก หากแต่พระองค์ยังไม่มีรัชทายาทเพื่อสืบต่อราชสมบัติ เหล่าพสกนิกรต่างก็เกรงว่าบ้านเมืองจะไร้ผู้มาสืบสันตติวงศ์ จึงทูลถามแก่พญาพรหมทัตต์ พญาพรหมทัตต์จึงตั้งให้อัครมเหสีและบรรดานางสนมกระทำการบนบานแก่เหล่าเทวดาเพื่อขอบุตร หากนางผู้ใดให้กำเนิดพระโอรสพระองค์ก็จะยกราชสมบัติให้สำหรับพระนางเกสินีอัครมเหสีนั้นได้ปฏิบัติตนรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และตั้งจิตอธิษฐานขอพระโอรส เป็นเหตุให้อาสนาของพญาอินทร์ร้อนกระด้าง พญาอินทร์ทรงเล็งเห็นเหตุการณ์ทั้งหมดจึงอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางเกสินี พร้อมกับเนรมิตความฝันเพื่อแจ้งเหตุแก่พระนางว่า พอรุ่งเช้าหลังจากที่พระนางเกสินีอาบน้ำชำระร่างกายและแต่งตัวเสร็จแล้วให้รออยู่ที่หน้าต่าง จะมีเหยี่ยวนำผลพุทรามาให้ และขอให้พระนางรับมาเสวยแล้วจะได้พระโอรสตามความปรารถนา เมื่อกล่าวแล้วพญาอินทร์จึงเสด็จกลับไปยังวิมานของตนพระนางเกสินีสะดุ้งตื่นจากความฝันและได้ปฏิบัติตามคำแนะนำโดยครบถ้วน ครั้นพอรุ่งเช้าพญาอินทร์จึงเนรมิตกายเป็นนกเหยี่ยวบินนำผลพุทรามาให้ เมื่อรับมาเสวยแล้วพระนางเกสินีก็โยนเมล็ดพุทราทิ้งไป เป็นเวลาเดียวกันกับที่แม่ไก่แก่เดินมาเก็บเมล็ดพุทราไปกิน จึงตั้งครรภ์พร้อมๆ กับพระนางเกสินี เมื่อถึงกำหนดคลอด แม่ไก่ก็ได้คลอดลูกม้ายอกมาก่อน เป็นลูกม้ายี่ที่มีดวงตาราวกับแก้วมณี ผู้คนจึงตั้งชื่อให้ว่า ม้ามณีกาพย์ พอครบกำหนด 10 เดือนพระนางเกสินีจึงมีพระประสูติกาลพระโอรสพระนามว่า สุทรบุษ และเมื่อทรงเจริญวัยขึ้นจึงเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านศาสตรศิลป์ ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนได้ สุทรบุษมีเพื่อนเล่นในวัยเด็กเป็นบุตรชายของลุงซึ่งเป็นพระเชษฐาของพระนางเกสินี ผู้มีนามว่า เสกกุมาร เสกกุมารมีภคินี 1 พระองค์ คือ กรณวดี ผู้ซึ่งมีรูปโฉมงดงามอ่อนหวานทางฝ่ายญาติผู้ใหญ่จึงพึงพอใจที่จะหมั้นหมายไว้ให้เป็นคู่ครองของสุทรบุษต่อไปในอนาคต

ครั้นเมื่อสุทรบุษมีพระชันษาครบ 16 ปี บริบูรณ์ พญาพรหมทัตต์ได้สิ้นรัชพล เหล่าพสกนิกรชาวเมืองพาราณสีจึงพร้อมใจกันยกยอให้สุทรบุษขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา และนำม้ามณีกาพย์มาถวายให้ในฐานะที่เป็นสัตรีคู่บารมี ม้ามณีกาพย์ได้พาสุทรบุษหะท่องเที่ยวไปยังเสตนคร เมืองที่มีพญาเสตราชนปกครองอยู่ พญาเสตราชนมีอัครมเหสีพระนามว่า พระนางปทุมคัพผา และมีพระราชธิดาพระองค์เดียว พระนามว่า จิริปภาเป็นผู้ที่มีรูปโฉมงดงามราวกับเทพธิดา ซึ่งอยู่ในความดูแลของนางค่อมปทุมมาผู้เป็นพระพี่เลี้ยง ความงามของนางจิริปภาเป็นที่เลื่องลือไปทั่วทั้งชมพูทวีป ท้าวพญาทั้งแคว้นน้อยแคว้นใหญ่ต่างก็สมัครใจที่จะยกขบวนขันหมากมาเพื่อสู่ขอพระราชธิดาจากเสตนคร แต่พญาเสตราชนผู้เป็นพระราชบิดาไม่ยอมยกให้ โดยอ้างว่านางจิริปภาเป็นบาทบริจารของวินทุเพนะ พร้อมทั้งสร้างปราสาทที่สูงถึง 7 ชั้น ให้นางอาศัยอยู่กับนางค่อมปทุมมาและนางรับใช้จำนวนหนึ่ง เมื่อม้ามณีกาพย์พาสุทรบุษขึ้นหลังหะมาจนถึงเสตนครแล้ว สุทรบุษจึงถอดเครื่องชอนไว้ภายนอกเมืองและตั้งกำชับม้ามณีกาพย์ให้กินหญ้ารอคนอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กัน ส่วนพระองค์ได้แต่งกายเป็นพราหมณ์เพื่อเข้าไปในตัวเมืองและปฏิบัติตนจนเป็นที่รักใคร่ของพราหมณ์อื่นๆ พราหมณ์เหล่านั้นจึงเล่าถึงความงามของนางจิริปภา พระธิดาของพญาเสตราชนให้สุทรบุษฟัง แล้วกล่าวว่าเหตุที่นางมีรูปโฉมงดงามเนื่องมาจากนางได้มอบปัจจัยสี่และ

สร้างพระพุทธรูปถวายเป็นทาน เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงอยากจะขอลาจากนาง รับนำเครื่องทรงมาสวมใส่พร้อมกับเรียกม้ามณีกาฬมาหา ม้ามณีกาฬจึงพาสุทธรูเหาะไปยังปราสาทของนางจิริปปภาในทันที พอมาถึงปราสาทของนางจิริปปภาพระสุทธรูได้แอบดูทางประตูเข้า ครั้นเห็นว่านางจิริปปภาและนางค่อมปทุมมานอนหลับอยู่ พระองค์จึงเปิดประตูเข้าไปในห้องบรรทมของนางแล้วลูบไล้กายนางด้วยเครื่องหอม ... พร้อมทั้งคล้องม้ายกอกไม้ไว้ที่ข้อมือของนาง ส่วนนางค่อมปทุมมานั้นพระสุทธรูได้วางรูปหม้อไว้ที่หลังของนาง จนเวลาล่วงเลยไปใกล้รุ่งสางม้ามณีกาฬจึงเตือนให้สุทธรูรู้ตัว สุทธรูจึงขอร้องให้ม้ามณีกาฬนำพระองค์กลับมาที่ปราสาทอีกครั้ง ในคืนถัดไปเพราะหลงใหลในรูปโฉมของนางจิริปปภาและมีจิตปฏิบัติต่อกัน เมื่อนางจิริปปภาตื่นจากบรรทมก็ตกพระทัยที่มีม้ายกอกไม้สวมไว้ที่ข้อมือพร้อมทั้งเครื่องหอมต่างๆ ที่ติดอยู่บนผิวกายของนาง จึงตรัสถามนางค่อมปทุมมา ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นซ้ำๆ กันจนเวลาล่วงเลยผ่านไปคืนที่สี่ นางจิริปปภาและนางค่อมปทุมมาจึงคิดวางแผนการจับตัวผู้ที่บุกรุกเข้ามาในห้องบรรทมของนาง ในคืนนั้นพระโพธิสัตว์ก็ได้ถือเอาม้ายกอกไม้แล้วขี่ม้ามณีกาฬเหาะมายังปราสาทของนางจิริปปภาอีกครั้งหนึ่ง ทางฝ่ายนางทั้งสองต่างก็ไม่ยอมนอนโดยการสูดดมคอกอุบลและนำยามาทาที่ตาของตนให้สดชื่นอยู่เสมอ ครั้นนางจิริปปภาได้เห็นพระโพธิสัตว์เจ้าจึงคิดว่าเป็นวิญญูเทวะก็รู้สึกยินดีเป็นยิ่งนัก ทรงแกล้งบรรทมต่อ พอพระสุทธรูเข้ามาใกล้นางจิริปปภาก็สวมกอดเอาไว้ ส่วนนางค่อมปทุมมานั้นได้กอดเท้าทั้งสอง สุทธรูจึงสั่งให้ม้ามณีกาฬเหาะหนีไปก่อน นางจิริปปภาได้ถามสุทธรูว่า วิญญูเทวะหรือไม่ สุทธรูไม่ต้องการจะกล่าวคำโกหกจึงบอกความจริงแก่นาง ภายหลังค่อมแต่นั้นนางจิริปปภาได้ถวายการต้อนรับพระสุทธรูเป็นอย่างดี พร้อมกับสั่งให้นางค่อมปทุมมานำอาหารมาถวายแก่พระองค์ จนบรรดานางรับใช้ทั้งหลายเห็นว่าผิดสังเกตจึงซักถามจากนางค่อมปทุมมา และขู่ถ้าหากนางค่อมปทุมมาไม่บอกความจริงจะต้องถูกลงอาญา เมื่อความทราบถึงพญาเสตราจระพณ์จึงบันดาลโทษและสั่งให้เหล่าเสนามาตย์จัดเตรียมเครื่องทดสอบความสามารถของสุทธรู โดยใช้เครื่องทดสอบถึง 5 ชนิด คือ แผ่นไม้เคียวหนาแผ่นละ 4 นิ้ว จำนวน 7 ชิ้น แผ่นเหล็กหนาแผ่นละ 4 นิ้ว 7 ชิ้น แผ่นทองหนาแผ่นละ 4 นิ้ว 7 ชิ้น พร้อมทั้งเกรียนบรรจุนาฬิกาอีก 7 ชิ้น และแผ่นไม้ตาลอีก 7 ชิ้น รวมจำนวนทั้งสิ้น 35 ชิ้น แต่ด้วยบุญบารมีแห่งพระโพธิสัตว์เจ้าพระสุทธรูสามารถยิงธนูผ่านเครื่องทดสอบทั้งหมดได้อย่างง่ายดาย อีกทั้งสุทธรูยังไปโค่นดาข้างขวาของมฤคยนต์ที่บินผ่านมาพอดี เป็นที่อัศจรรย์ใจแก่เหล่าพสกนิกรที่มาเฝ้าดูการทดสอบในครั้งนี้ยิ่งนัก พญาเสตราจึงยอมรับในความสามารถของสุทธรูด้วยความชื่นชมยินดีและทรงจัดพิธีอภิเษกสมรสให้กับพระสุทธรูและนางจิริปปภาราชาธิกา

ครั้นเวลาล่วงเลยผ่านไป พระสุทธรูทรงตระหนักถึงว่า พระองค์นั้นได้จากบ้านจากเมืองมานานและต้องการจะกลับไปเยี่ยมพระมารดา จึงทูลลาพญาเสตราเพื่อขอกลับเมืองพารณดีพร้อมทั้งพานางจิริปปภาราชาธิกาเดินทางไปด้วย ม้ามณีกาฬพาทั้งสองพระองค์เหาะผ่านมาถึงศาลาที่พักกลางป่าแห่งหนึ่ง นางจิริปปภานั้นรู้สึกไม่สบายพระวรกายเนื่องจากเดินทางมาไกล สุทธรูจึงบอกให้ม้ามณีกาฬหยุดพักที่ศาลา ม้ามณีกาฬจึงกล่าวว่าที่แห่งนี้อยู่ในอาณาเขตของพญายักษ์ฉนดรา จึงพญาเวสสุวรรณสั่งพญายักษ์ให้รักษาป่าในบริเวณนี้เอาไว้ และได้ขอร้องพญายักษ์ไม่ให้จับมนุษย์กินเป็นอาหาร หากแต่บอกให้สร้างศาลาขึ้น 1 หลัง ไว้สำหรับใช้เป็นที่พักแก่ผู้คนที่เดินทางผ่านมา พร้อมทั้งอนุญาตให้พญายักษ์ตั้งคำถามกับผู้คนที่ผ่านไปมา คนละ 3 ครั้ง ถ้าหากว่าคนเหล่านั้นตอบไม่ได้หรือไม่ยอมตอบจึงค่อยจับกินเป็นอาหาร พญายักษ์ฉนดรา มีน้องสาวผู้เป็นที่รักอยู่คนหนึ่งชื่อ อัญชนวดี พญายักษ์ได้สร้างปราสาทของนางอยู่ติดกับฝั่งแม่น้ำ และจับเอาตัวธิดาของเหล่าท้าวพญาทั้งหลายที่มีอาณาเขตของเมืองอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันนั้นมาไว้เป็นบาทบริจาริกแห่งนางอัญชนวดี รวมทั้งนางกเรณวดีผู้เป็นธิดาแห่งลุงของพระสุทธรูด้วย พอตกดึกพญายักษ์ก็เหาะมายังศาลาที่พักและถามคำถามถึงสามครั้ง พอในครั้งที่สามนั้นกลับไม่มี

ผู้ใดตอบพญายักษ์จึงบุกเข้ามาในศาลาและเกิดการต่อสู้กับม้ามณีกาฬ ม้ามณีกาฬก็ต้องยอมจำนนเนื่องจากถูกพญายักษ์ชกนศรตีสายบังเหียนไว้ และถูกพญายักษ์จับตัวไปให้บริวารยักษ์ขังเอาไว้ สุธรรณเมื่อตื่นจากบรรทมแล้วไม่เห็นม้ามณีกาฬจึงพานางจิริปภาหนีเข้าไปในป่าจนมาถึงแม่น้ำใหญ่ สุธรรณปีนขึ้นไปบนต้นไม้แล้วผูกพระภูษาไว้กับกิ่งไม้เพื่อว่าพ่อค้าวานิชที่ล่องเรือสำเภาผ่านมาจะได้มองเห็นและให้การช่วยเหลือ ขณะนั้นมีเรือสำเภาลำหนึ่งแล่นผ่านมาแล้วมองเห็นพระภูษานบนกิ่งไม้จึงได้รับตัวสุธรรณและนางจิริปภาลงเรือไปด้วยกัน แต่พอเรือแล่นไปถึงกลางแม่น้ำใหญ่ได้ถูกลมพายุพัดจนเรืออัปปาง สุธรรณใช้พระภูษาผูกองค์ติดไว้กับนางจิริปภาแต่ก็ถูกคลื่นใหญ่ซัดให้แยกจากกัน เหตุที่ต้องพลัดพรากจากกันเนื่องมาจากผลแห่งการกระทำในอดีตชาติ นางจิริปภาลอยคอจนมาถึงฝั่งน้ำของเมืองอินทปัตตะ พอขึ้นฝั่งแล้วนางจึงปลอมตัวเข้าไปในเมืองและไปอาศัยอยู่กับเสกขีตชกยาคที่ต้อออกขอทานเพื่อประทังชีวิต นางจึงนำพระธำมรงค์ไปขายให้แก่เสกขีตแล้วนำทรัพย์สินที่แลกมาได้ไปจ้างช่างไม้ให้สร้างปราสาทและศาลาโรงทาน พร้อมทั้งจ้างช่างเขียนมาวาดรูปของพระสุธรรณที่มีม้ามณีกาฬเกาะอยู่บนอากาศเพื่อเสด็จไปยังปราสาทของนาง ตลอดจนเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นลงบนผนังของศาลา นางจิริปภาทรงตั้งชื่อของศาลาแห่งนั้นว่า อุมมายนันตี

ทางฝ่ายพระสุธรรณเมื่อพลัดพรากกับนางจิริปภาแล้วได้ลอยคออยู่ในแม่น้ำใหญ่จนไปถึงทำนบน้ำของนางยักษ์อัญชนวดี ขณะเดียวกันกับที่นางยักษ์ได้สั่งให้นางกรณวุติและนางสนมอีก 16 คน ไปตักน้ำที่ท่านี้ พอสุธรรณเห็นนางกรณวุติจึงออกมาจากปากถ้ำซึ่งใช้เป็นที่พักนอนแล้วกล่าวเล่าเรื่องทั้งหมดให้นางกรณวุติฟัง พระสุธรรณได้นางกรณวุติและนางสนมทั้ง 16 คน เป็นชายา เมื่อนางกรณวุติและนางสนมกลับเข้าไปในปราสาทของนางยักษ์อัญชนวดีแล้ว กลิ่นของมนุษย์จึงติดตัวพวกนางไปด้วย เมื่อนางยักษ์ได้กลิ่นของพระสุธรรณจึงถามเพื่อให้ทราบความจริง พร้อมทั้งหาวิธีการทดสอบปัญญาของสุธรรณ และถ้าหากสุธรรณไม่สามารถตีความได้นางก็จะจับกินเป็นอาหาร แต่สุธรรณก็สามารถตีความหมายได้อย่างถูกต้อง เมื่อนางยักษ์อัญชนวดีเกิดความพึงพอใจได้บอกแก่นางกรณวุติให้ไปเชิญสุธรรณเข้ามาอยู่ในปราสาทของนางแทน พระสุธรรณจึงได้นางยักษ์อัญชนวดีเป็นชายาอีกนางหนึ่งต่อมาไม่นานนัก พระสุธรรณทรงระลึกถึงม้ามณีกาฬจึงทำอุบายให้นางยักษ์ไปขอร้องแก่พญายักษ์นศรผู้เป็นพระเชษฐา และด้วยความร่วมมือของนางกรณวุติจึงได้ม้ามณีกาฬกลับคืนมา สุธรรณต้องการที่จะออกติดตามหานางจิริปภาจึงคิดวางแผนการที่จะหนีไปจากปราสาทของนางยักษ์ โดยชวนนางอัญชนวดีจัดงานรื่นเริงในอุทยาน แล้วนำน้ำเมาวิชัยปานะหรือเหล้ามาให้นางยักษ์และเหล่านางสนมดื่มจนเมามายไม่ได้สติ พอตกึกพระสุธรรณจึงเรียกนางกรณวุติมาสั่งลา พร้อมทั้งบอกให้นางกรณวุติรอเวลาที่พระองค์จะมารับตัวเพื่อกลับไปยังเมืองพาราณสี

เมื่อออกจากปราสาทของนางยักษ์อัญชนวดีแล้ว ม้ามณีกาฬจึงพาสุธรรณเหาะตรงไปยังเมืองอินทปัตตะ สุธรรณได้ปลอมตัวเป็นพราหมณ์และเดินทางเข้าไปในตัวเมืองเพื่อสืบตามข่าวของนางจิริปภา โดยตรงไปยังแหล่งชุมนุมของเหล่าพราหมณ์และบัณฑิตทั้งหลายที่ศาลาอุมมายนันตี หลังจากที่ได้รับประทานข้าวปลาอาหารเรียบร้อยแล้ว สุธรรณได้มองเห็นภาพวาดบนผนังศาลาแห่งนั้น จึงทราบว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างพระองค์กับนางจิริปภา ทรงกระแสดด้วยความอาลัย จนบริวารของนางจิริปภาได้นำความไปบอกแก่นาง นางจิริปภาจึงออกมาต้อนรับ พระสวามีด้วยความชื่นชมยินดี เหล่าพสกนิกรเห็นดังนั้นจึงเล่าต่อๆ กันไป เมื่อความทราบถึงพญามหาปนาทพระราชผู้ปกครองเมืองอินทปัตตะ พระองค์จึงยกราชสมบัติให้แก่สุธรรณแต่สุธรรณปฏิเสธ และขอรับตัวนางจิริปภา กลับคืนเมืองพาราณสี พร้อมทั้งเรียกม้ามณีกาฬเข้ามาหา ม้ามณีกาฬจึงพาทั้งสองพระองค์เหาะกลับมายังเมืองพาราณสี พอถึงเมืองพาราณสีพระสุธรรณรีบตรงเข้าไปกราบพระมารดาด้วยความสำนึกในพระคุณ แล้วอยู่ครองราชสมบัติสืบต่อไปได้ชั่วระยะหนึ่งทรงระลึกถึงนางยักษ์อัญชนวดี พระชายากรณวุติ และนางสนมที่อยู่ในเมือง

ยักษ์ จึงขออนุญาตพระมารดาไปรับตัวนางทั้งหมดกลับมา มีมณีนกัษฑ์หาสุทธานุหาะไปซังปราสาทของพญายักษ์
 จันตารเพื่อเจรจาขอรับตัวพระชายาทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยนางสนมอีก 16 คน พญายักษ์จึงถามความสมัครใจ
 ของนางยักษ์อัญชนวดี เมื่อทราบความดังนั้นแล้วพญายักษ์จึงจัดพิธีอภิเษกสมรสให้แก่พระสุทธานุกับนางอัญชนวดี
 ผู้เป็นภคินี พระสุทธานุได้ให้โอวาทคำสั่งสอนแก่บรรดาอัยกษ์ทั้งหลาย และยังกำชับให้รักษาเสถียรภาพเพื่อเป็นอันสงบ
 ผลบุญต่อไปในภายภาคหน้า พญายักษ์จึงนำตัวผู้สวามีซึ่งในเทศนาคำสอนของพระโพธิสัตว์เจ้าเป็นยิ่งนัก และ
 รับเอาคำสั่งสอนนั้นไปปฏิบัติตาม เมื่อสุทธานุให้คำสั่งสอนแก่บรรดาอัยกษ์ทั้งหลายแล้วจึงพาพระชายาและนางสนม
 เสด็จกลับเมืองพาราณสี

ท้ายเรื่องเป็นประชุมชาดก กล่าวว่า พญาพรหมทัตต์ คือ พญาสุทโธทนะ

นางเกสินีเทวี คือ พระนางสรีรมหามายาเทวี

พญาเสตราช คือ พระมหาโมคคัลลานะ

พญาอินท์ คือ พระอนุรุทธ

นางปทุมคัพผา หรือปทุมมวดี คือ นางโคตมี

นางจิรปภา คือ นางยโสธราพิมพา

นางค่อมปทุมมา คือ นางอุบลวันฉณาธรี

ม้ามณีนกัษฑ์ คือ ม้ากัณฐกะ

นางยักษ์อัญชนวดี คือ แม่ยักษ์ชาตาจัน

นางกรณวดี คือ นางสุนทรีเรรี

พญายักษ์จันตาร คือ พญายักษ์สาตกิริ

และพระสุทธานุ นั้น คือ พระพุทธเจ้า

3. สุรนาถา

พระพุทธเจ้าทรงปรารภแก่พระภิกษุผู้ซึ่งมีความต้องการที่จะเลิกจากสมณเพศโดยมีสาเหตุมาจากการเกิดความพึงพอใจในรูปโฉมของสตรีนางหนึ่งขณะที่ออกบิณฑบาต พระพุทธเจ้าจึงยกตัวอย่างชาคเรื่องนี้มาเทศนาเพื่อเตือนสติแก่พระภิกษุรูปนั้นว่า

“กาลครั้งหนึ่ง ในสมัยที่พญาอาทิจจงจวสาครองราชสมบัติแห่งเมืองอุตตฺรปุญฺจาละ พระองค์ทรงมีอัคคมเหสีพระนามว่าจันทเทวี เป็นผู้ประกอบไปด้วยวัตรปฏิบัติอันดีงามอยู่ในศีลในธรรม สมกันเป็นนางแก้วคู่บารมี เมื่อนั้นพระ โพธิสัตว์เจ้าสิ้นอายุขัยบนสววรรคโลกแล้วจึงจุติมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางจันทเทวี ขณะที่พระประสูติกาลนั้นก็บังเกิดเหตุอันน่าอัศจรรย์ใจคือ มีขุมทองผุดขึ้นกลางแผ่นดินบริเวณหน้าปราสาทถึง 4 แห่ง พญาอาทิจจงสาจึงให้พระนามแก่พระกุมารว่า ท้าวสุรนาถ พอพระสุรนาถเจริญขึ้นพระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณทางด้านศาสตร์ศิลป์ต่างๆ ทั้งยังมีรูปโฉมอันสง่างามกว่าบุรุษทั่วไป

เมื่อไปทางทิศตะวันออกภายในเมืองอุตตฺรปุญฺจาละ มีสระน้ำแห่งหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของท้าวพญานาคหุมพุดิตะ ซึ่งชาวเมืองอุตตฺรปุญฺจาละให้การเคารพสักการะบูชาเนื่องจากเป็นผู้ที่ทำให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยวิทยาการต่างๆ ในแต่ละปีจะมีการจัดพิธีสมโภชถวายเครื่องพลีกรรมแก่พญานาคอยู่เสมอ ทางออกไปทางทิศตะวันออกของเมืองอุตตฺรปุญฺจาละ ยังมีเมืองๆ หนึ่งเกิดเหตุพิกลกับชาวเมืองต่างก็ได้รับความเดือดร้อนจึงพากันอพยพหนีไปอยู่เมืองอุตตฺรปุญฺจาละ เมื่อความทราบไปถึงเจ้าเมืองจึงบังเกิดความสงสัยและได้เรียกอำมาตย์มาสอบถาม ครั้นทราบว่าภายในเมืองอุตตฺรปุญฺจาละนั้นมีพญานาคหุมพุดิตะปกปักรักษาอยู่ จึงคิดจะจับตัวพญานาคมาฆ่าเสีย พระองค์ได้สั่งให้อำมาตย์ไปสืบหาและรวบรวมบรรดาพราหมณ์ผู้มีความสามารถในเรื่องเวทมนตร์ต่างๆ เพื่ออาสาไปจับตัวพญานาค ถ้าผู้ใดจับได้พระองค์จะยกราชสมบัติส่วนหนึ่งมอบให้เป็นการตอบแทน ต่อมาจึงได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งที่อาสาออกไปจับพญานาคหุมพุดิตะ เมื่อไปถึงสระน้ำพราหมณ์ได้ร่วมมนตร์จนพญานาคร้อนรนทนไม่ไหวต้องออกมาจากถ้ำแล้วรับขึ้นมานบนฝั่งน้ำ โดยแปลงกายเป็นพราหมณ์เพื่อเฝ้าดูเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ขณะนั้นมีพราหมณ์ป่านามว่าปุณฺณชริกเดินทางผ่านมา พญานาคจึงขอความช่วยเหลือและเล่าเหตุการณ์ให้พราหมณ์ปุณฺณชริกฟัง เมื่อนายพราหมณ์ปุณฺณชริกทราบว่าพราหมณ์แปลงคือพญานาคหุมพุดิตะที่ตนและชาวเมืองต่างให้ความเคารพสักการะบูชาจึงรับปากที่จะเจรจากับพราหมณ์ผู้มาประทุษร้ายให้ จากนั้นได้สั่งให้พราหมณ์หยุดการกระทำพิธีกรรมต่างๆ แล้วใช้ดาบสรีกัญชัศตศิริระของพราหมณ์ผู้นั้นเสีย พญานาคหุมพุดิตะจึงพานายพราหมณ์ปุณฺณชริกไปท่องเที่ยวในเมืองบาดาลเป็นเวลา 7 วัน เพื่อตอบแทนบุญคุณที่ให้การช่วยเหลือตน และกล่าวว่า หากนายพราหมณ์มีความเดือดเนื้อร้อนใจในสิ่งใดก็ให้นามแจ้งเหตุแก่นายปุณฺณชริก

ในวันหนึ่ง นายพราหมณ์ปุณฺณชริกได้เข้าป่าเพื่อล่าเนื้อและเดินทางเข้าไปจนถึงบริเวณป่าหิมพานต์ นายพราหมณ์ได้พบกับพระฤๅษีสถปะซึ่งนั่งบำเพ็ญเพียรอยู่ในอาศรมศาลา จึงปลดครุฑออกวางไว้ในอกอาศรมแล้วเข้าไปกราบพระฤๅษีเพื่อขออนุญาตล่าเนื้อในป่าแห่งนี้ ขณะที่กำลังล่าสัตว์อยู่นั้นนายพราหมณ์ปุณฺณชริกได้เดินไปพบสระน้ำแห่งหนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยเหล่าดอกบัวอันสวยสดงดงาม รอบๆ บริเวณสระน้ำก็มีต้นไม้และดอกไม้บานพันธุ์ผลิข่อเบ่งบานอยู่ อาทิ ดอกจำปา ดอกมะลิ ฯลฯ นายพราหมณ์เกิดความสงสัยแล้วกลับไปถามพระฤๅษี ฤๅษีสถปะจึงกล่าวว่า อย่าได้สงสัยในสิ่งที่ตนได้เห็น พราหมณ์ปุณฺณชริกจึงกลับคืนสู่บริเวณสระน้ำ รอนจนกระทั่งในคืนเดือนเพ็ญ ได้มีบรรดานางกนิรีซึ่งเป็นธิดาของพญาทุมมราชผู้อาศัยอยู่บนยอดเขาไกรลาส จำนวน 7 คน พากันลงมาเล่นน้ำที่

สระ ครั้นพอถึงเวลาก็นึกชวนกันบินกลับไป ทางฝ่ายพรานปูละทริกที่แอบซ่อนอยู่และเห็นว่าทุกนางต่างก็มีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก จึงคิดที่จะจับตัวนางกิริณีกลับไปถวายพระสุธน พอรุ่งเช้าก็ตรงเข้าไปปรึกษาพระฤๅษีเพื่อหาวิธีจับตัวนางกิริณีเหล่านั้น ฤๅษีก็สสประไดบอกแก่นายพรานว่าต้องใช้บ่วงนาคราศ์ของพญานาค พรานปูละทริกจึงเดินทางไปพบนายประตู่ของพญานาคหุมพิจิตตะและแจ้งความประสงค์ที่จะขอยืมบ่วงนาคราศ์ ด้วยความสำนึกในบุญคุณของนายพราน พญานาคจึงยอมมอบบ่วงนาคราศ์ของตนให้แก่นายพรานปูละทริก นายพรานรีบนำเอาบ่วงนาคราศ์กลับไปทูลทูลของพระฤๅษีก็สสประไดแล้วตรงไปยังสระน้ำเพื่อรอเวลาที่นางกิริณีจะบินลงมาจากเขาไกรลาสและพากันมาเล่นน้ำ จากนั้นนายพรานปูละทริกจึงใช้บ่วงนาคราศ์คล้องจับตัวนางมโนห์ราไว้ได้ ส่วนนางกิริณีผู้เป็นที่สาวอีกหกคนต่างก็ตกใจพากันบินหนีกลับไปยังที่พักของตน พร้อมทั้งกราบทูลเหตุแก่พญาทุมมราชและพระมารดา พญาทุมมราชจึงสั่งให้พระเทวีและนางบริวารบินออกไปดูทิศทางของคณิกาที่สระน้ำในป่าหิมพานต์ ในขณะที่เดียวกันกับที่นายพรานปูละทริกได้นำตัวนางมโนห์รากลับไปยังเมืองอุตตฺรปุณฺณาละ แต่ก็ไม่สามารถที่จะจับต้องผิวกายของนางได้ นางมโนห์ราจึงถอดเครื่องทรงฝากไว้กับพญาผู้รักษาป่าหิมพานต์แห่งนั้นเพื่อให้นำไปมอบแก่พระมารดาของนาง ไม่นานนักพรานปูละทริกก็นำตัวนางมโนห์รามาถึงเมืองอุตตฺรปุณฺณาละ

ขณะนั้น พระโพธิสัตว์สุธนกำลังทรงช้างชื่อว่ากุมททะเพื่อเสด็จไปยังอุทยาน เมื่อพบกับพรานปูละทริกที่ถือบ่วงนาคราศ์ซึ่งรัดตัวนางมโนห์ราด้วย จึงให้เข้ารับใช้ไปนำตัวพรานปูละทริกมาเข้าเฝ้า และด้วยเหตุแห่งบุพเพในกาลก่อน เมื่อพระสุธนได้ยลโฉมของนางมโนห์ราก็บังเกิดจิตปฏิพัทธ์เสน่หาต่อนางยิ่งนัก นายพรานจึงกราบทูลเหตุการณ์ทั้งหมดให้ทรงทราบและถวายตัวนางมโนห์ราไว้เป็นบาทบริจาริกาของพระสุธน พระสุธนได้มอบแก้วแหวนเงินทองให้แก่พรานปูละทริกเพื่อเป็นรางวัลตอบแทน แล้วสั่งให้อำมาตย์นำความไปกราบทูลแก่พระราชาบิดาและพระราชมารดา ทั้งสองพระองค์จึงจัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระสุธนกับนางมโนห์ราอย่างยิ่งใหญ่ ส่วนพระเทวีกิริณีผู้เป็นมารดาแห่งนางมโนห์ราเมื่อบินตามมาถึงป่าหิมพานต์ก็ไม่พบตัวของธิดาองค์เล็ก ครั้นได้เห็นยังเครื่องทรงที่นางถอดฝากไว้ก็ร่ำไห้อย่างน่าเวทนา และนำเครื่องทรงกลับไปยังเมืองกสินรบนยอดเขาไกรลาส

ต่อมาปุโรหิตเผ่าไม่พอใจที่พระสุธนจะมอบตำแหน่งปุโรหิตให้แก่พราหมณ์ผู้อื่นที่ไม่ใช่บุตรชายของตน จึงพยายามหาทางใส่ร้ายป้ายสีพระสุธนว่าคิดจะกำจัดพญาอาทิตย์จวงสาเพื่อขึ้นครองราชสมบัติแทน และออกอุบายให้พญาอาทิตย์จวงสาส่งพระสุธนออกไปรบ พระสุธนจึงไปกราบลาพระมารดาพร้อมทั้งส่งนางมโนห์ราทวีนางมโนห์ราร่ำไห้และกล่าวว่า ถ้าพระสุธนออกไปรบแล้วนางก็เหมือนกับคนขาดที่พึ่งพิง พระสุธนจึงสัญญากับนางว่าจะรีบกลับมาโดยเร็ว ในขณะที่ทรงออกรบนั้นเหล่าเทวดาต่างก็มาอำนวยความสะดวกแก่พระโพธิสัตว์เจ้า และด้วยบุญบารมีของพระองค์จึงสามารถเอาชนะมิชชีนการรบ โดยการเข้าโจมตีกองทัพอัศวีกจนแตกพ่ายหนีกลับไป

พญาอาทิตย์จวงสาทรงพระศุบินไปว่า ถ้าได้อ่อนของพระองค์ไหลออกมาและกระหวัคไปรอบหุมพทวีปจนครบ 3 รอบ แล้วกลับเข้ามาสู่พระอุทรภายหลัง พอเสร็จคืนจากบรรทมพระองค์จึงรับสั่งให้ปุโรหิตเผ่ามาทำนายความฝันของตน ปุโรหิตเผ่าจึงถือโอกาสในครั้งนี้นึกจะกลั่นแกล้งพระสุธนโดยการกำจัดงานมโนห์รา แล้วเท็จทูลว่า พระศุบินของพญาอาทิตย์จวงสานั้นสามารถทำนายได้ว่าจะเกิดเหตุร้ายและเกิดภัยพิบัติแก่บ้านเมือง ต้องรีบทำการบูชาด้วยสัตว์ทั้งหลาย พญาอาทิตย์จวงสาจึงรับสั่งให้อำมาตย์ไปประกาศเรียกหุมนุมเหล่านายพรานเพื่อออกล่าสัตว์มาบูชาด้วย เมื่อนำสัตว์เหล่านั้นมาแล้ว ปุโรหิตจึงกล่าวว่า หากแต่สัตว์สองเท้าและทูลขอให้ให้นางมโนห์ราออกมาบูชาด้วย นางมโนห์ราคิดหาหนทางที่จะทำให้พ้นภัยในครั้งนี้จึงกราบทูลขอเครื่องประดับ คือ ปีกและหางของตนคืนมา เมื่อสวมหางและปีกทั้งสองข้างแล้วนางมโนห์ราจึงก็ลงกราบแทบเท้าพระมารดาของ

พระสุธนด้วยน้ำตานองหน้า กราบทูลลาเพื่อกลับไปยังบ้านเมืองของตน พอไปถึงป่าหิมพานต์ นางมโนห์ราได้ลงไปกราบพระฤๅษีก็สสประและฝากความถึงพระสุธนว่า อย่าได้ออกติดตามหานาง เพราะว่าหนทางนั้นลำบากยิ่งนัก แต่ถ้าหากพระสุธนยังยืนยันที่จะเดินทางไป ก็ขอให้พระฤๅษีมอบผ้ากัมพลและพระธำมรงค์แก่พระองค์ พร้อมทั้งกล่าวขอโศกกรรมแก่ตนหากว่าเคยกระทำในสิ่งที่เป็นการล่วงเกินทั้งทางกาย วาจา ใจ ในกาลก่อน ก็ขอให้ผลแห่งการกระทำนั้นแล้วคลาดไปด้วยจิตอันบริสุทธิ์แห่งนาง จากนั้นจึงฝากมนตรีสำหรับการเดินทางเพื่อไปให้ถึงเมืองกสินรบนขอเขาไกรลาสไว้ให้แก่พระสุธนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อนางมโนห์ราส่งความไว้กับพระฤๅษีก็สสประแล้วจึงบินตรงไปยังขอเขาไกรลาส ทางฝ่ายพญาทุมมราชเมื่อทราบข่าวก็รีบกลับมาแล้ว จึงสั่งเหล่าบริวารให้สร้างปราสาทหลังใหม่แก่นาง เนื่องจากนางมโนห์ราไปอยู่ในเมืองมนุษย์มานาน ยังไม่สมควรที่จะกลับเข้าไปอาศัยอยู่ในปราสาทร่วมกับพี่น้องคนอื่นๆ ดังที่ผ่านมา

กล่าวถึงพระสุธนเมื่อได้รับชัยชนะในการออกการรบแล้วจึงเสด็จกลับเมืองอุตครปัญจาละ ครั้นทรงทราบความว่านางมโนห์รานั้นหนีไปก็ประหนึ่งหัวใจจะแตกสลาย ทรงขออนุญาตพระมารดาออกติดตามหานางผู้เป็นที่รัก และรับสั่งให้นายพรานบุณชกรช่วยนำทางไปยังป่าหิมพานต์ พอไปถึงอาศรมของพระฤๅษีก็สสประแล้วก็ได้เข้าไปกราบไหว้ จึงทราบว่านางมโนห์รานั้นได้ส่งความและฝากผ้ากัมพลพร้อมทั้งพระธำมรงค์ไว้ให้แก่พระองค์ พระฤๅษีก็สสประได้กล่าวขม่นครที่นางมโนห์ราฝากไว้ให้แก่พระสุธน และอธิบายถึงหนทางที่จะไปสู่เมืองของพญาทุมมราชตามถ้อยคำของนางมโนห์ราซึ่งได้ส่งไว้ว่า ให้พระสุธนนำลูกวานรไปเป็นเพื่อนร่วมทางด้วย ในการเดินทางนั้นพระสุธนต้องฝ่าฟันอันตรายจากพญายักษ์และสัตว์ร้ายต่างๆ จนกระทั่งไปถึงเมืองของเหล่ากสินรบนขอเขาไกรลาสโดยรอบคดคดขยี้ซึ่งนับเป็นเวลาทั้งสิ้น 7 ปี 7 เดือน 7 วัน ขณะนั้นพญาทุมมราชได้สั่งให้นางรับใช้ไปตักน้ำแล้วนำมาสรงกายของนางมโนห์รา เพื่อกำจัดกลิ่นของมนุษย์ที่ติดผิวกายของนางเมื่อครั้งที่ลงไปอยู่ในเมืองมนุษย์ จนครบกำหนดตามเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน พอในวันสุดท้ายก็จะจัดให้มีงานมหาสพลองการกลับคืนสู่เมืองกสินรบนของนางมโนห์รา ครั้นเมื่อพระสุธนได้เดินทางจนมาถึงสระน้ำแล้ว พอเห็นนางกสินรบริวารทั้ง 28 คนของนางมโนห์รามาไหวทองคำออกมาตักน้ำเพื่อนำไปให้นางมโนห์ราสรงกายเป็นครั้งสุดท้าย พระองค์จึงมองหาที่กำบังกายเพื่อซ่อนตัวแล้วแอบนำพระธำมรงค์ใส่ลงไปในไหคำนั้น พร้อมทั้งตั้งจิตอธิษฐานว่า “ถ้าหากว่าพระองค์และนางมโนห์รามีวาสนาต่อกัน ก็ขอให้พระธำมรงค์ดวงนี้จงไปถึงนิ้วมือของนางด้วยเถิด” เมื่อนางกสินรบริวารนำน้ำไปรดกายของนางมโนห์รา พอถึงไหน้ำไหสุดท้ายพระธำมรงค์ได้หล่นออกมาจากไหแล้วเลื่อนไหลไปสวมที่นิ้วของนางมโนห์รา นางจึงทราบว่าพระสวามีได้ออกติดตามตนจนมาถึงเมืองแล้ว นางมโนห์ราสั่งให้นางรับใช้นำเอาเครื่องทรงและของหอมไปถวายแก่พระสุธน พร้อมทั้งกำชับว่าให้รักษาเรื่องนี้ไว้เป็นความลับ จากนั้นนางมโนห์ราจึงเสด็จเข้าเฝ้าพญาทุมมราชผู้เป็นพระราชบิดาเพื่อกราบทูลเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง และกล่าวว่าพระสวามีแห่งนางนั้นได้เดินทางมาถึงเมืองแห่งนี้แล้ว พญาทุมมราชรับสั่งให้บริวารไปเชิญพระสุธนมาเข้าเฝ้าก็เพื่อต้องการจะทดสอบความสามารถของพระโพธิสัตว์เจ้า และให้พระสุธนแสดงความสามารถทางด้านศาสตรศิลป์ในแขนงต่างๆ แก่พระองค์ โดยเฉพาะการยิงธนู เมื่อพระสุธนสามารถยิงธนูผ่านเครื่องกีดขวางทั้งหมดได้แล้ว พญาทุมมราชจึงขอให้พระสุธนไปทดสอบพละกำลังโดยการยกหินม้วนทะเล พระสุธนทรงตั้งจิตอธิษฐานก่อนที่จะยกหินม้วนทะเลขึ้นโดยไม่ต้องออกแรง พญาทุมมราชทรงต้องการที่จะทดสอบปัญญาของพระสุธน โดยการให้พระสุธนเลือกนางมโนห์ราออกจากบรรดานางกสินรบริวารทั้ง 7 นาง และให้พระธิดาทั้งหมดแต่งเครื่องทรงเหมือนๆ กันมานั่งอยู่ตรงหน้าประทับของพระสุธน พระสุธนไม่อาจตัดสินใจได้ จึงตั้งจิตอธิษฐานอีกครั้งหนึ่ง ร้อนถึงพญาอินทรีต้องแปลงกายเป็นแมลงวันทองบินมาเกาะตัวนางมโนห์รา พระสุธนจึงเลือกนางได้อย่างถูกต้อง ทางฝ่ายพญาทุมมราช

เมื่อทอดพระเนตรเห็นพระบุญญาริการแห่งพระโพธิสัตว์เจ้าแล้วจึงยอมรับในตัวของพระสุธน และทรงจัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระสุธนกับนางมโนห์รา พร้อมทั้งกราบทูลเชิญให้พระสุธนปกครองเมืองกินนรสืบต่อจากพระองค์ จนเวลาได้ล่วงเลยผ่านไปหลายปี พระสุธนทรงระลึกถึงพระราชบิดาและพระราชมารดา จึงกราบทูลลาพญาทุมมราชเพื่อกลับไปยังบ้านเมืองของตน พญาทุมมราชทรงทราบถึงความกตัญญูรู้คุณบิดามารดาของพระสุธน พระองค์จึงอนุญาตและขอเสด็จไปเที่ยวชมเมืองมนุษย์โดยพาข้าราชการบริวารจำนวนหนึ่งติดตามไปด้วย ไม่นานนักก็พากันเดินทางมาถึงเมืองอุตตรปัญจาละ ทางฝ่ายพญาอาทิตย์จวงสนั่นทรงรำพึงถึงพระโอรสที่ทรงเดินทางออกจากเมืองไปนานแล้ว ครั้นพอเปิดหน้าต่างออกดูก็ทรงทอดพระเนตรเห็นพระสุธนพร้อมด้วยเหล่าทิพยธรรณิกนรทั้งหลายกำลังเดินทางมาสู่ปราสาทแห่งตนพระองค์จึงทรงยินดีเป็นอย่างยิ่งนัก เมื่อพระสุธนเสด็จมาเข้าเฝ้าพญาอาทิตย์จวงสนั่นแล้ว ทรงก้มลงกราบพระราชบิดาและพระราชมารดา พร้อมทั้งกราบทูลเรื่องราวความเป็นไปให้ทั้งสองพระองค์ทรงทราบ และทรงกล่าวแนะนำว่าพญาทุมมราชเป็นพระราชบิดาของนางมโนห์ราเทวี พญาอาทิตย์จวงสนั่นจึงรับสั่งให้มีการจัดพิธีต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่ และทรงกำชับให้ข้าราชการบริวาร ไปจัดเตรียมที่พักสำหรับพระสหายของพระองค์ พญาทุมมราชและบริวารเมื่ออาศัยอยู่ในเมืองมนุษย์จนครบ 7 วัน จึงลากลับ พร้อมทั้งทรงมอบแก้วแหวนเงินทองนานาอันเป็นการให้แก่พญาอาทิตย์จวงสนั่นและพระนางจันทเทวี ต่อมาพญาอาทิตย์จวงสนั่นจึงสละราชสมบัติทั้งหมดให้แก่พระสุธน หลังจากທີ່พระสุธนขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาปราบจนสิ้นอายุขัยบนโลกมนุษย์แล้ว จึงเสด็จกลับคืนสู่สวรรค์ชั้นดุสิต ”

พระพุทธเจ้าได้เทศนาซึ่งชาคเรื่องนี้แล้ว เพื่อเป็นอุทาหรณ์แก่พระภิกษุผู้ที่ต้องการจะสึกจากสมณเพศ และทรงกล่าวถึงประชุมชาคกว่า

พญาอาทิตย์จวงสนั่น	คือ	พญาสุริยสุทโธทนะ
พระนางจันทเทวี	คือ	พระนางสรีรมหามายา
พญาทุมมราช	คือ	พระสารีบุตร ผู้มีปัญญา
พระฤๅษีกัสตปะ	คือ	พระกัสตปะ
นายพราณปุณฺณชเริก	คือ	พระอานนท์ ผู้ให้การอุปฐากพระองค์
พญาอินท	คือ	พระอนุรุทธ ผู้มีฤทธิ์อันแกร่งกล้า
ปุโรหิตเฒ่า	คือ	พระเทวทัต
นางมโนห์ราเทวี	คือ	นางยโสธราพิมพา
และพระสุธน	ก็คือ	องค์พระพุทธเจ้า

4. สิริสากumarชาจาก

ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่าเวฬุวันนาราม ได้ปรารภถึงเหตุซึ่งพระเวททัตต์มีจิตคิดอาฆาตต้องการจะทำร้ายพระองค์ให้ถึงแก่ชีวิต แล้วทรงยกเอาชาคามาเทศนาธรรมแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลาย โดยกล่าวถึงเหตุการณ์ในอดีตชาติว่า

“เมื่อครั้งที่พญาปฐมราชครองราชสมบัติอยู่ในเมืองปาลิสสะ พระองค์ทรงมีอัคคมเหสีพระนามว่าสุรสีเทวีและมีพระราชโอรสถึง 7 พระองค์ ในวันหนึ่ง ขณะที่พระนางสุรสีเสด็จไปยังหาน้ำเพื่อสรงน้ำชำระกาย ก็ได้เห็นนกกรอกตัวหนึ่งเดินอยู่ตรงเบื้องหน้าของพระองค์ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่พระโพธิสัตว์เจ้าจุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางสุรสีเทวี พอดอกคิดพระนางสุรสีทรงพระศุบินว่ามีบุรุษหนุ่มผู้หนึ่งเดินตรงเข้ามายังปราสาทของพระองค์แล้วกล่าวว่า ดนคือพระโพธิสัตว์เจ้าพุทธังกูร ที่เข้ามาสู่ปราสาทแห่งนี้ก็เพื่อมาเป็นบุตรแห่งพญาราชของทุกคนทั้งหลาย ครั้นเมื่อตื่นจากความฝันในเวลาใกล้รุ่งสาง พระนางสุรสีก็มีใจอันรู้สึกขึ้นชมยินดีต่อความฝันนั้น ต่อมาไม่นานพระนางก็ทรงพระครรภ์ พอดอกกำหนดคตมาสจึงมีพระประสูติกาลภายใน 10 วัน พระนางสุรสีได้อาเจียนพระราชโอรสออกมาทางพระโอษฐ์ แม่นมและนางรับใช้จึงรับน้ำค้ำมารองรับ ครั้นเห็นยังพระกุมารก็เป็นที่น่าสนใจแก่เหล่านางบริวารยิ่งนัก พระกุมารทรงมีพระวรกายอันบริสุทธิ์ผุดผ่องราวกับดอกบัว แม่นมจึงนำพระกุมารมาถวายแก่พระนางสุรสีและจะนำผ้าที่รองรับมาเปลี่ยนใหม่ แต่พระกุมารได้กรรมแสงเสียงดังจนต้องใช้ผ้าผืนเดิมต่อไป ทางฝ่ายพระญาติผู้ใหญ่และผู้คนทั้งหลายได้ให้พระนามแก่พระกุมารว่า สิริสากumar จนกระทั่งเมื่อพระสิริสาททรงเจริญวัยได้ 9 เดือน พระโพธิสัตว์เจ้าต้องการจะทดสอบจิตใจของพระราชบิดา จึงเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในหีบสมบัติ ทั้งพระราชมารดาและพระพี่เลี้ยงต่างช่วยกันค้นหาหีบปราสาทราชฐานแต่ก็หาตัวไม่พบ พระนางสุรสีเสียดพระทัยแทบสิ้นสติ จนกระทั่งพระองค์ทรงขอร้องให้นางรับใช้นำหีบสมบัติมาไขกุญแจเปิดออกดู จึงพบพระกุมารนอนอยู่ในหีบใบนั้น พระนางสุรสีจึงอุ้มพระกุมารสิริสาทออกมาจากหีบแล้วทรงปลอบรับขวัญ

กล่าวถึงพราหมณ์มัชชทายกะ ผู้ซึ่งมีจิตใจชั่วช้าคิดโลภเอาซึ่งสมบัติแห่งพญาปฐมราช จึงคิดหาอุบายที่จะกำจัดพระกุมารสิริสา โดยกล่าวหาว่าทารกที่พระนางสุรสีมีพระประสูติกาลพระราชโอรสออกมาทางพระโอษฐ์นั้น เป็นสิ่งที่ผิดปกติไปจากผู้คนทั่วไป พระกุมารสิริสาเมื่อทรงเติบโตขึ้นจะเป็นผู้ที่มีปัญญามากกว่าพระเชษฐาทั้ง 6 พระองค์ และยังคิดเบียดเบียนเอาราชสมบัติบ้านเมืองทั้งหมดมาเป็นของตน ดังนั้นจึงไม่สมควรให้การเลี้ยงดูพระกุมารต่อไป พญาปฐมราชเมื่อได้ฟังคำเท็จแห่งพราหมณ์มัชชทายกะก็หลงเชื่อ ทรงรับสั่งให้พระนางสุรสีเทวีมอบพระกุมารสิริสาแก่พราหมณ์มัชชทายกะเพื่อนำไปทิ้งลงแม่น้ำคงคา แต่พระเทวีทรงไม่ยอมมอบพระกุมารให้แก่พวกพราหมณ์ ส่วนพระเทวกามกุมารผู้เป็นพระเชษฐาแห่งพระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จไปเข้าเฝ้าพระราชบิดาเพื่อขอร้องไม่ให้นำตัวพระกุมารสิริสาไปทิ้งลงแม่น้ำคงคา ทรงต่อรองให้ค่าสินไถ่แก่พวกพราหมณ์แต่ก็ไม่สำเร็จ พระนางสุรสีเทวีจึงเรียกพระโอรสทั้ง 6 พระองค์ มาให้โอวาทคำสั่งสอนก่อนที่จะขอเสด็จติดตามพระกุมารสิริสาไปด้วย บรรดาผู้คนที่มาส่งเสด็จต่างก็โศกเศร้าเสียใจต่อเหตุการณ์ครั้งนี้ ในขณะนั้น พญาอินทและเหล่าเทวดาทั้งหลายได้บันดาลให้ฝนโบกขรพัสต์ตกลงมาด้วยเหตุแห่งบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์เจ้า

จนเวลาล่วงเลยผ่านไปนานประมาณ 4 เดือน บ้านเมืองแห่งปาลิสสนครก็เกิดทุกข์ภัยภัย ประชาชนต่างได้รับความเดือดร้อน จนเหล่าเสนาอำมาตย์ต้องเรียกประชุมเพื่อปรึกษาหารือกันและสืบหาสาเหตุว่ามาจากการที่

พญาปฐมราชสั่งให้พราหมณ์นำพระกุมารสิริสาและพระราชเทวี 3 ไปปล่อยทิ้งลงแม่น้ำคงคา บ้านเมืองจึงเกิดภัยพิบัติ เช่นนี้ แล้วขอให้อัยยกะเสนาปัดตีเข้าเฝ้าพญาปฐมราชเพื่อกราบทูลถึงสิ่งที่เกิดขึ้น พญาปฐมราชรับสั่งให้อัยยกะเสนา ปัดตีพร้อมกับพลเสนาปัดตีออกเดินทางไปยังฝั่งแม่น้ำคงคา เพื่อรับตัวพระเทวีและพระโอรสกลับคืนสู่เมืองปา ลิสสะและทรงจัดให้มีพิธีรดสรงพระกุมารสิริสาด้วยลินทงคำ ส่วนน้ำทิพย์ที่ไหลมาจากลินทงคำก็ตกลงเหนือ พระเศียรของพระกุมารสิริสาแล้วไหลลงสู่แผ่นดิน ส่งกลิ่นหอมไปทั่วทั้งพื้นพิภพและสวรรค์โลก พญาอินทร์ทรง บันดาลให้ฝนตกลงมาในเมืองปาλισสะ เหล่าพสกนิกรจึงพากันไปรับข้าวตอกดอกไม้ต่างๆ ท่ามกลางสายฝนที่ตก ลงมา และด้วยอาณภาพแห่งฝนทิพย์นั้นจึงทำให้ดินไม่เน่าเน่าพันธุกลับฟื้นคืนชีวิตเจริญงอกงามเหมือนเดิม พญา ปฐมราชรับสั่งให้ทหาร ไปนำม้ามงคลมานอบให้แก่พระกุมารสิริสาแต่ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถบังคับม้าได้ พญาปฐม ราชจึงตรัสเรียกพระเทวคามกุมารให้ไปนำตัวม้ามงคลนั้นมา พระกุมารเทวคามได้เสด็จตรงไปยังโรงเลี้ยงม้าและ นำม้ามงคลออกมา ทั้งยังทรงขี่ม้าเวียนขวาไปรอบๆ เมือง 3 รอบ จากนั้นจึงตรงเข้ามาหาพระสิริสากุมารผู้เป็นพระ อนุชาและก้มลงกราบพระราชมารดาแห่งตน เมื่อพิธีรดสรงพระสิริสากุมารได้ดำเนินมาจนครบทั้ง 7 วันแล้ว พระ กุมารเทวคามจึงเข้าเฝ้าพญาปฐมราชเพื่อกราบทูลเชิญเสด็จไปรดสรงพระสิริสากุมาร ทางฝ่ายพราหมณ์ใจบาป ที่เป็นผู้นำพระโพธิสัตว์ไปปล่อยทิ้งลงแม่น้ำ เมื่อนำน้ำเต้าใส่น้ำเพื่อจะมารดสรงพระกุมารสิริสา น้ำเต้าเหล่านั้นก็ ตกแตกจนน้ำกระเซ็นไปโดนตัว เกิดเป็นตุ่มพุพองไปทั่วกาย จนพราหมณ์ต้องหนีไปจากที่แห่งนั้น ต่อมาอัย ยกะเสนาปัดตีก็ขอราชนาพระสิริสาและพระราชมารดาเสวยยังโภชนาอาหารที่เตรียมไว้ พระสิริสาและพระราชมารดา จึงกล่าวกับเสนาอัยยกะว่า เราคือพระโพธิสัตว์เป็นหน่อแห่งพุทธจักร ที่มาในเมืองมนุษย์นี้ก็เพื่อมาเป็นบุตรแห่งพญา ปฐมราช ส่วนเหตุที่ต้องถูกนำไปปล่อยทิ้งลงแม่น้ำคงคาก็เพราะ ในอดีตชาติได้เกิดเป็นมานพหนุ่ม ในวันหนึ่ง คนทำขนมจากข้าวเหนียวและนำมาผัดเควไว้ ต่อมาได้มีนกบินมาเกาะขนมข้าวเหนียวนั้น และไม่สามารถบิน กลับขึ้นไปได้ เมื่อคนมาพบเข้าจึงเกิดความโกรธแล้วได้นำนกน้อยตัวนั้นไปทิ้งลงแม่น้ำคงคา จากนั้นพระโพธิ สัตว์เจ้าจึงเทศนาธรรมแก่ผู้คนทั้งหลายที่มาเข้าเฝ้า โดยกล่าวว่า ให้รู้จักรักษาศีลปฏิบัติธรรมเหมือนกับเสนาอัยยกะ ซึ่งผลแห่งการกระทำกรรมดีนั้นก็จะเป็อนานิสงส์ต่อไปในภพชาติหน้า ขณะเดียวกันนั้นก็มีนางฟ้า 2 องค์ เหาะลง มาจากสวรรค์และตรงเข้าไปอุ้มเอาทั้งพระสิริสาและพระราชมารดาขึ้นไปสู่ปราสาทที่ประทับ ”

พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลาย อันประกอบด้วยสังฆะ 4 ประการ คือ
 ทุกขสังฆะ สมุทตสังฆะ นิโรธสังฆะ และมคคสังฆะ แล้วทรงกล่าวถึงประชุมชาดกว่า

พราหมณ์มัททหยาจะผู้ใจบาป	คือ	พระเวททัตต์
พญาปฐมราช	คือ	พญาสุริยเทพ
พระนางสุรัสวดี	คือ	พระนางสรวิหมายา
เทวคามกุมาร	คือ	พระอนันต์ ผู้ให้การอุปฐากพระพุทธเจ้า
นางฟ้าสีดา	คือ	นางยโสธราพิมพา

5. สุนภมิตตราชค

พระพุทธเจ้าได้นำเหตุแห่งพระเวททัตต์มาปรากฏแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลายในเรื่องของการเป็นผู้ที่
ออกติญญไม่รู้จักบุญคุณคน โดยยกเอาชาคมาเทศนาธรรมว่า

“ เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์เจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาสุนภมิตตราชครองราชสมบัติอยู่ในเมืองจัมปา พระ-
องค์ทรงมีพระอนุชาพระนามว่า อสุนภมิตต์ และมีอัคมเหสีพระนามว่า พระนางเกสสินีเทวี ต่อมานางเกสสินีก็
มีพระประสูติกาลพระราชโอรส 2 พระองค์ คือ พระไชยเสนกุมาร และพระไชยทัตตกุมาร ส่วนพระอนุชา
อสูภมิตต์นั้น เป็นผู้ที่มีจิตริษยาต่อพระเชษฐาต้องการจะขึ้นครองราชสมบัติแทน จึงคิดสืบบนแก่งเล้าอำมาตย์และ
ช่องตุมผู้คนเอาไว้เพื่อเตรียมจะยึดอำนาจราชบัลลังก์ หากแต่มีอำมาตย์ผู้หนึ่งซึ่งจงรักภักดีต่อพญาสุนภมิตตราชได้
เข้าเฝ้าและกราบทูลให้ทรงทราบ พญาสุนภมิตตราชไม่ต้องการที่จะให้เหล่าพสกนิกรได้รับความเดือดร้อน จึงเรียก
อำมาตย์ผู้นั้นมาปรึกษาแล้วรับสั่งให้เตรียมการหลบหนีเอาไว้ จากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปแจ้งเหตุแก่พระเทวี
เพื่อบอกให้นางตัวพระโอรสทั้งสองหลบหนีไปพร้อมกัน พอคิดก็จึงออกเดินทางโดยเอาเสบียงอาหารใส่ในขาม
แล้วนำติดตัวไปด้วย พญาสุนภมิตตราชทรงอุ้มพระไชยเสนกุมารไว้ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งนั้นก็สะพายขามที่ใส่
เสบียง ส่วนพระนางเกสสินีได้อุ้มพระไชยทัตตกุมารไว้ในอ้อมพระพาหา ทั้งสี่พระองค์ก็ลอบออกจากปราสาทและ
เดินทางไปจนถึงฝั่งแม่น้ำ เมื่อทรงไปนอนอาหารแก่พระกุมารทั้งสองเสร็จเรียบร้อยแล้ว พญาสุนภมิตตราชจึงบอกให้
พระนางเกสสินีกล่อมพระโอรสให้บรรทมหลับริมฝั่งแม่น้ำ พระไชยเสนกุมารได้กล่าวแก่พระราชบิดาว่า ให้นำพระ-
ราชมารดาว่ายน้ำข้ามแม่น้ำไปก่อนแล้วจึงค่อยกลับมารับคนและน้องชาย พญาสุนภมิตตราชจึงพาพระนางเกสสินีว่าย
น้ำข้ามไปยังอีกฝั่งหนึ่ง ขณะนั้นมีพราหมณ์ปลา 2 คน พายเรือมาถึงริมฝั่งน้ำนั้น ครั้นพระไชยเสนกุมารได้ยินเสียง
ทรงนึกว่าเป็นพระราชบิดาและพระราชมารดาจึงร้องเรียกหา นายพราหมณ์ทั้งสองได้นำตัวสองกุมารพี่น้องไปเลี้ยงเป็น
บุตรบุญธรรม ทางฝ่ายพญาสุนภมิตตราชก็ได้ว่ายน้ำเพื่อกลับมารับพระโอรสทั้งสอง เป็นเวลาเดียวกันกับที่มียาย
สำเภาล้นเรือผ่านมาพบพระนางเกสสินีและเกิดความพิงพอใจในรูปโฉมแห่งนางจึงได้จับเอาตัวพระนางเกสสินีไป
พญาสุนภมิตตราชเมื่อ ไม่พบตัวทั้งพระโอรสและพระมเหสีจึง โศกเศร้าเสียพระทัยแล้วทรงตั้งจิตอธิษฐานบอกกล่าว
แก่เหล่าเทวดาให้ช่วยปกปักรักษาพระมเหสีและพระโอรสทั้งสอง

ด้วยเหตุแห่งวินาศกรรมในอดีตชาติจึงส่งผลให้พญาสุนภมิตตราช พระนางเกสสินี และพระโอรสทั้ง
สอง ต้องพลัดพรากจากกันไปถึง 500 ชาติ เนื่องจากในชาติก่อนที่ทั้งสี่พระองค์เกิดเป็นพ่อแม่ลูกกันนั้น ได้หยดพัก
อยู่ใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ต่อมาลูกชายทั้งสองคนได้ยินเสียงร้องของลูกนกนกแขกเต้าจึงอยากได้และขอร้องให้ผู้เป็นพ่อบิน
ต้นไม้ขึ้นไปจับตัวมาให้ เมื่อได้ตัวลูกนกมาแล้วเด็กทั้งสองจึงจับมาถอนขนเล่น พอเบื่อแล้วจึงมอบให้ผู้เป็นพ่อนำ
ลูกนกนกแขกเต้ากลับไปใส่ไว้ในรังตามเดิม จากผลแห่งการกระทำในครั้งนั้นจึงทำให้ชาตินี้ทั้งสี่พระองค์ต้องชดใช้ซึ่ง
กรรมเก่า

พญาสุนภมิตตราชจึงออกเดินทางท่องเที่ยวไปถึงเมืองคักกิลลา ขณะนั้นพระราชามแห่งเมืองนั้นได้สิ้นชีพลง
และไม่มีพระราชโอรสสืบต่อราชสมบัติ เหล่าเสนาอำมาตย์จึงประชุมกันเพื่อหาผู้ที่จะมาอภิเษกเป็นพระราชอาพระ-
องค์ใหม่ ปุโรหิตจึงจัดให้มีพิธีเสี่ยงปศุสัตว์เพื่อหาพระราชอา ครั้นเมื่อราชรถนั้นแล่นเข้าสู่เขตอุทยานก็ไปหยุดตรง
บริเวณที่พญาสุนภมิตตราชบรรทมอยู่ เหล่าเสนาอำมาตย์จึงอัญเชิญพระองค์ให้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแห่งเมืองคัก

กลีลาสืบต่อไป พญาสุภมิตตราทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ครองตนอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการ และได้ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด ทั้งยังบริจาคทานให้แก่ผู้ยากไร้เสียใจจนเป็นที่เคารพนับถือของเหล่าพสกนิกรชาวเมืองคักกลีลาแห่งนั้น

คราจนเวลาได้ผ่านล่วงเลยไป เมื่อพระกุมารทั้งสองพระองค์ทรงเจริญวัยขึ้นตามลำดับ นายพรานหาปลาได้นำพระกุมารไปถวายตัวแก่พญาสุภมิตตรา พญาสุภมิตตราได้ทอดพระเนตรเห็นยังพระกุมารแล้วก็ชวนคิดไปถึงพระโอรสทั้งสองพระองค์ จึงตรัสถามแก่นายพรานปลาว่า เหตุใดชายหนุ่มทั้งสองคนนี้จึงมีเค้าหน้าไม่เหมือนกับนายพรานผู้เป็นบิดา นายพรานหากกล่าวอ้างว่า อันลูกชายทั้งสองคนของข้าพเจ้านั้นเหมือนกับผู้เป็นมารดา พญาสุภมิตตราจึงรับตัวชายหนุ่มเอาไว้และให้การเลี้ยงดูเป็นอย่างดี กล่าวถึงฝ่ายนายสำเภาเมื่อจับตัวพระนางเกสสินีไปแล้วก็ไม่สามารถจะเข้าใกล้พระวรกายของนางได้ เนื่องจากพระนางเกสสินีได้อธิษฐานขอबारมีแห่งพระสวามีจึงช่วยปกป้องคุ้มครองตนให้รอดพ้นจากนายสำเภา และด้วยเหตุที่พระนางได้ปฏิบัติตนรักษาสีลอย่างเคร่งครัดมาโดยตลอด เหล่าท้าวเจ้าจึงคล้อยใจของนายสำเภาให้เดินทางไปเข้าเฝ้าพญาสุภมิตตราเพื่อถวายเครื่องบรรณาการทั้งหลายแก่พระองค์ พญาสุภมิตตราทรงชักชวนให้นายสำเภาผู้นั้นอยู่ดูแลต่ออีกคืนหนึ่งและรับสั่งให้พระกุมารทั้งสองไปเฝ้ารักษาเรือของนายสำเภา ในคืนนั้นพระนางเกสสินีทรงพระสุบินว่า ได้พบกับพระสวามีและพระโอรสทั้งสองพระองค์ ในความฝันกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พญาสุภมิตตราพร้อมด้วยพระนางเกสสินีประทับอยู่ในปราสาทและได้เสด็จออกจากราชการ ขณะเดียวกันนั้นก็มิขาดสองคนนำดอกบัวขาวามอบให้แก่พญาสุภมิตตรา เมื่อพระองค์ทรงรับเอาดอกบัวมาชื่นชมแล้วจึงส่งต่อให้พระมเหสี พระนางเกสสินีจึงนำดอกบัวดอกหนึ่งมาแขวนไว้ที่พระศอ ด้วยละอองจากเกสรของดอกบัวได้ฟุ้งกระจายแล้วตกลงสู่พระอุระแห่งนาง หอระดุ้งขึ้นจากบรรทม พระนางเกสสินีทรงรำลึกถึงความฝันของตนและการเสด็จด้วยความคิดถึงพระโอรสทั้งสอง

ระหว่างที่พระกุมารไชยเสนและพระกุมารไชยทศค้อยเฝ้ารักษาเรือสำเภาแห่งนั้น พระกุมารไชยเสนจึงเล่าเรื่องราวเมื่อครั้งที่ยังทรงพระเยาว์ แล้วกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ได้พลัดพรากจากพระราชบิดาและพระราชมารดาให้พระอนุชาฟังเพื่อไม่ให้พระไชยทศค้อยง่วงนอน พร้อมทั้งระบุพระนามของพระราชบิดาและพระราชมารดาว่าเป็นใคร เมื่อพระนางเกสสินีทรงทราบความตามนั้นแล้วจึงลุกจากที่บรรทมและออกมาหาพระโอรสทั้งสอง ทรงถามทอดพระโอรสด้วยความคิดถึง พระองค์ทรงเล่าถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังจากได้พลัดพรากกับพระสวามีและพระโอรส พอถึงเวลาที่ต้องลา กลับ พระโอรสทั้งสองจึงกราบลงที่พระบาทของพระมารดาเพื่อทูลลา ฝ่ายเหล่าคนรับใช้ของนายสำเภาได้แอบเห็นเหตุการณ์เฉพาะช่วงที่พระนางเกสสินีทรงถามทอดพระโอรสจึงตรงเข้าไปจับกุมตัวพระกุมารทั้งสองเอาไว้แล้วรีบนำความไปบอกแก่นายของตน เมื่อนายสำเภาทราบความคั่งนั้นแล้วจึงบันดาลโทสะและรู้สึกโกรธแค้นต่อพระกุมารทั้งสองยิ่งนัก จึงขออนุญาตเข้าเฝ้าพญาสุภมิตตราและกราบทูลเล่าเรื่องราวให้พระองค์ฟัง โดยกล่าวใส่ร้ายพระกุมารทั้งสองว่าลี้ภัยหลบหนีขึ้นสู่กับภรรยาของตน ด้วยเหตุแห่งบุญกรรม พญาสุภมิตตราได้ฟังความข้างเดียวจึงขาดการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ พระองค์รับสั่งให้เพชรมานำตัวพระกุมารไชยเสนและไชยทศค้อยไปประหาร แต่ปุโรหิตได้ทูลขอเอาไว้ ทั้งยังขอให้มีการไต่สวนและพิจารณาความโดยรอบคอบเสียก่อน พญาสุภมิตตราจึงสั่งให้ปุโรหิตไปนำตัวพระไชยเสนและพระไชยทศค้อยมาเข้าเฝ้า ทรงตรัสถามถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมด พระไชยเสนได้เล่าถึงความเป็นมาของพระองค์และพระอนุชาให้แก่พญาสุภมิตตราฟัง แต่ไม่ยอมกล่าวถึงพระนามของพระราชบิดาด้วยเกรงกลัวต่อพระอาญา พญาสุภมิตตรารับสั่งให้พระไชยเสนบอกนามของผู้เป็นบิดา ครั้นเมื่อทรงทราบว่าเป็นพระราชโอรสของพระองค์จึงเสียพระทัยที่ได้สั่งลงอาญาแก่พระโอรสทั้งสอง จนมีพระวรกายบอบช้ำ และรับสั่งให้ทหารปล่อยตัวพระไชยเสนและพระไชยทศค้อย พระกุมารจึงกราบทูลว่า พระ-

ราชมารดาของตนประทับอยู่บนเรือลำภาลำนั้น พญาสุภมิตตราชจึงนำเหล่าข้าราชการบริพารเสด็จไปยังเรือสำเภา เมื่อทรงได้พบกับพระมเหสีแล้วก็กราบแสดงความดีพระทัย พระนางเกสสินีก็มโกลงกราบที่พระบาทของพระสวามี พร้อมทั้งกล่าวว่า ขณะนี้เหตุการณ์ต่างๆ ได้ผ่านพ้นไปแล้ว เหล่าแสนอำมาตย์ทั้งหลายเมื่อเห็นดังนั้นจึงนำราชรถมารับเอาพญาสุภมิตตราช พระมเหสี และพระราชโอรสทั้งสองกลับคืนสู่ปราสาท จากนั้นพญาสุภมิตตราชทรงแต่งตั้งให้พระไชยเสนเป็นมหาอุปราช และแต่งตั้งให้พระไชยทัตต์เป็นเสนาเมือง แล้วทรงกล่าวให้โอวาทคำสั่งสอนแก่เหล่าพสกนิกรให้รักษาศีลปฏิบัติธรรมโดยการบริจาคทาน ครั้นพอสิ้นอายุขัยบนโลกมนุษย์แล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าก็เสด็จกลับคืนสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

พระพุทธรเจ้าทรงกล่าวถึงประมุขชาคของเรื่องนี้ว่า	พญาสุภมิตต์	คือ	พระเทวทัตต์
พระไชยทัตตกุมาร	คือ	พระอานนท์	
พระไชยเสนกุมาร	คือ	พระราหุล	
พระนางเกสสินี	คือ	พระนางยโสธราพิมพา	
นางผู้เป็นพระราชมารดาแห่งพญาสุภมิตตราช	คือ	พระนางสรีรมหามายา	
พญาผู้เป็นพระราชบิดาแห่งพญาสุภมิตตราช	คือ	พญาสุริยอุทโททมนหาราช	
และพญาสุภมิตตราช	ก็คือ	พระพุทธรเจ้า	

6. สุวณณสังฆราชกุมารชาตก

ในวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงนำบรรดาสาวกทั้ง 500 รูป ไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระภิกษุทั้งหลาย พระภิกษุทั้งหลายต่างก็เจรจาถึงเรื่องที่เหตุใดพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระญาติของพระพุทธเจ้าจึงถือปองร้ายพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เหตุเช่นนั้นเคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตชาติ พระอานนท์จึงกราบทูลอาราธนาขอให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยกเอาชาตกมากล่าวแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลายว่า

“เมื่อครั้งที่พญาพรหมทัตต์ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระองค์ทรงมีพระมเหสี 2 พระองค์ คือ พระนางจันทเทวีผู้มีรูปโฉมงดงาม และนางมเหสีรอง ในคืนหนึ่ง พระมเหสีรองทรงพระสุบินว่าพญาอินทรีราชทรงนำดอกบัวจิ้งกอมามอบให้แก่นาง พอรุ่งเช้าจึงกราบทูลต่อพญาพรหมทัตต์ว่า คงเป็นนิมิตหมายอันดีที่จะมีผู้ซึ่งเปี่ยมล้นด้วยบุญญาธิการมาปฏิสนธิในครรภ์แห่งนาง พญาพรหมทัตต์จึงรับสั่งให้จัดเตรียมเครื่องอุสสาภิเษกแก่พระราชโอรสพระองค์แรก ต่อมาพระนางจันทเทวีทรงพระสุบินในเวลาใกล้รุ่งว่า พระอาทิตย์เปล่งรัศมีอันช่วงโชติแล้วโคจรรอบเขาสีเนโรราชจนครบ 3 รอบ จึงลอยมาตกลงบนทรวงของนาง เมื่อกราบทูลต่อพญาพรหมทัตต์ให้ทรงทราบ พระองค์ทรงเรียกโหรหลวงมาทำนายได้ความว่า พระนางจันทเทวีจะมีพระสุติกาลเป็นพระราชโอรสผู้ประเสริฐ ส่วนพระมเหสีรองก็จะได้พระราชธิดา ครั้นเมื่อทราบความดังนั้นแล้ว นางมเหสีรองก็ยังเกิดความอิจฉาริษยาต่อพระนางจันทเทวี จึงร่วมมือกับปาลกเสนาผู้เป็นน้าแห่งตน คิดหาอุบายที่จะกำจัดพระราชเทวี โดยนำความเข้ากราบทูลแก่พญาพรหมทัตต์ว่า พระนางจันทเทวีนั้นเป็นผู้ที่มีมากในกาม คบชู้ชาย และลูกที่อยู่ในครรภ์ของนางก็เป็นลูกของชายอื่น จึงเห็นสมควรที่จะให้เนรเทศนางออกไปจากเมืองโดยเร็ว ด้วยความเขลาเบาปัญญา ขาดการพิจารณาโดยรอบคอบ ทำให้พญาพรหมทัตต์หลงเชื่อในคำเท็จของพระมเหสีรองและปาลกเสนา พระองค์จึงตรัสเรียกเสนาอำมาตย์มาเข้าเฝ้าและให้รับนำตัวพระนางจันทเทวีออกไปจากปราสาทของนครเป็นสาเหตุให้พระนางจันทเทวีต้องไปตกกระทาลำบากอยู่ในป่าแต่เพียงผู้เดียว จนกระทั่งพระนางได้เดินทางไปพบกับสองดาวยักษ์บุญญา และได้พักอาศัยอยู่ในกระท่อมที่สองดาวยักษ์นั้นสร้างไว้ ครั้นเวลาล่วงเลยผ่านไปนานประมาณ 6 เดือน พระโพธิสัตว์เข้าสู่มาปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางจันทเทวี ทรงตระหนักถึงความยากลำบากของพระมารดาที่จะต้องหาเลี้ยงตน จึงเนรมิตกายให้เปลี่ยนเป็นหอยสังข์ลูกหนึ่งแทน พอครบกำหนดสิบเดือนบริบูรณ์ พระนางจันทเทวีก็มีพระประสูติกาลออกมาเป็นหอยสังข์ และทรงรักใคร่ฟูมฟักเลี้ยงดูหอยสังข์ลูกนั้นตามปกติทั่วไป ในวันหนึ่งขณะที่พระนางจันทเทวีและสองดาวยักษ์ออกไปหาอาหารมาประทังชีวิต พระโพธิสัตว์เจ้าก็เสด็จออกมาจากหอยสังข์เพื่อช่วยเก็บกวาดทำความสะอาดกระท่อมที่อยู่อาศัย เมื่อพระนางจันทเทวีกลับมาถึงกระท่อมก็ยังเกิดความประหลาดใจที่ในบ้านเรือนดูเรียบร้อยสะอาดตา ต่อมาอีกวันหนึ่ง พระนางจันทเทวีได้ออกไปหาอาหารตามปกติโดยที่ลืมดับไฟในเตา พอตกเย็นจึงรีบกลับมาที่กระท่อมเพื่อจะมาดับไฟที่ตนจุดทิ้งไว้ ครั้นไปดูก็พบว่าไฟในเตานั้นดับดับไปแล้ว บ้านเรือนก็สะอาดเรียบร้อยเหมือนทุกๆ ครั้ง จึงเกิดความสงสัยว่ามีผู้ใดที่มาช่วยดูแลกระท่อมให้กับตน และคิดหาอุบายที่จะกลับมาแอบดู เมื่อนางจันทเทวีจับได้ว่าผู้ที่แอบมาช่วยงานนั้นเป็นพระโอรสซึ่งออกมาจากหอยสังข์ นางจึงทุบเปลือกหอยนั้นและนำไปเผาเสียเพื่อมิให้พระกุมารสุวณณสังข์กลับเข้าไปซ่อนอีก ในเวลาต่อมาก็มีข่าวเล่าลือกันทั่วไปจนทราบไปถึงพระเจ้าพรหมทัตต์ว่านางจันทเทวีมีบุตรชายรูปงาม เมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์พบเจ้าสุวณณสังข์แล้วก็มีความยินดีเป็นอันมาก แต่นางจอมคำและปาลกเสนาก็ได้ทูลยุยงให้นางกุมารนั้นไปใส่ในแพแล้วลอยไปเสีย ซึ่งนางจันทเทวีก็ขอตามลูกไปด้วย แพของสองแม่ลูกลอยไปได้ระยะหนึ่งก็ถูกลมพัดจนแพแตก นางจันทเทวีเกาะท่อนไม้ลอยไปขึ้นฝั่งที่เมืองพาราณสี และได้ไปเป็นคนทำครัวของภริยาชัชเชษฐในเมืองนั้น

ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นก็ได้รับความช่วยเหลือจากพญานาคที่นำไปพบกับพระฤาษีตนหนึ่ง พระฤาษีจึงให้คำชี้แนะโดยบอกทางไปสู่เมืองยักษ์ให้ ครั้นพอไปถึงเมืองยักษ์แล้ว นางยักษ์จีนแม่หม้ายรู้สึกต้องชะตาในพระกุมารสิริสาและรับเอาพระโพธิสัตว์เป็นบุตรบุญธรรม แต่ได้สั่งห้ามพระโพธิสัตว์ไม่ให้ไปเล่นที่มูมปราสาทด้านเหนือและห้ามขึ้นบันบนของปราสาท ครั้งหนึ่งเมื่อนางยักษ์ออกไปหากินแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ไปยังที่หวงห้ามได้พบกองกระดูกที่มูมปราสาทและได้พบบ่อมกั่วบ่อทอง ได้พบรองเท้าวิเศษ ได้พบเสื้อทิพย์อันมีลักษณะอย่างคราบจักจั่น และได้พบดาบสรีกัญไชยหรือพระแสงขรรค์ชัยศรี ซึ่งต่อมาพระโพธิสัตว์ก็ได้สวมชุดงวงจัน หรือเสื้อผ้าที่เหมือนคราบจักจั่น และขโมยของวิเศษต่าง ๆ เหาะหนีไปพักอยู่ที่ศาลาแห่งหนึ่ง เมื่อนางยักษ์ติดตามไปแต่พระโพธิสัตว์ไม่กลับ นางยักษ์จึงได้สอนมนตร์ที่ใช้เรียกเนื้อหรือปลาได้คงประสงค์ หลังจากนั้นนางก็ระทมใจจนสิ้นชีวิต พระโพธิสัตว์ปลงศพนางยักษ์ผู้เป็นมารดาเลี้ยงเสร็จแล้วจึงเดินทางต่อไปจนถึงนอกเมืองพาราณสีและได้ไปขอรับจ้างเป็นคนเลี้ยงวัวของนายกว้านบ้าน ซึ่งก็ได้รับการเลี้ยงดูอย่างอด ๆ อยาก ๆ เมื่อไปเลี้ยงวัวกับเด็กน้อยทั้งหลาย พระโพธิสัตว์จึงสอนวิชาเล่นสากแก่เด็กเหล่านั้นเพื่อแลกกับอาหารประทังชีวิต

ฝ่ายพญาพาราณสีนั้นมีพระธิดาอยู่เจ็ดนาง ซึ่งนางคันธราผู้เป็นราชธิดาองค์สุดท้ายที่ท้องนั้นยังไม่มีผู้ครอง พญาพาราณสีจึงให้เรียกชายหนุ่มในเมืองไปให้นางคันธราเลือกไปเป็นสามี เมื่อนางคันธราได้พบชายเมืองทั้งหลายแล้ว นางก็มีใจพบชายใดที่พอใจ พญาพาราณสีโกรธมากจึงให้อำมาตย์ไปค้นหาชายที่อัปสัณย์ที่สุดไปให้นางเลือก เมื่ออำมาตย์นำตัวชายในชุดคราบจักจั่นไปให้นางได้พบนั้น นางก็เชื่อว่าชายคนนั้นสอดคล้องกับความฝันของนางที่ฝันว่าพระอินทร์เอาผลไม้เขียวไปให้นาง ซึ่งเมื่อผ่าดูก็พบแก้ว 7 ประการ อยู่ภายใน และพวงมาลัยเสียงทนายเพื่อเลือกคู่ของนางที่โยนขึ้นไปในอากาศนั้น ก็ลงมาสวมที่คอของพระโพธิสัตว์ในคราบจักจั่นนั้น ผู้คนที่เห็นเหตุการณ์ต่างก็กรูกันเข้าไปแย่งพวงมาลัยจนเจ้าจะล้มลุกคลุกคลาน และหลุดออกจากวงไปนั่งอยู่ด้านหลังปราสาท ฝ่ายพญาพาราณสีเมื่อเห็นพวงมาลัยเสียงทนายมาสวมที่คอของชายในชุดคราบจักจั่นดังนั้น ก็ตระหนักว่าคงเป็นเพราะบุญที่คนทั้งสองได้กระทำร่วมกันมาก่อน จึงได้แสดงน้ำใจโดยประสงค์จะสงวนน้ำมูทราภิเสกให้สองเป็นคู่กันโดยสมบูรณ์ แต่พระโพธิสัตว์เกรงว่าหากรับน้ำมูทราภิเสกแล้วคนทั้งหลายจะรู้ว่าตนมีบุญสมภารเพราะเห็นรูปทอง จึงไม่ยอมรับน้ำอภิเสกนั้น ซึ่งสร้างความโกรธเคืองแก่พญาพาราณสีเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาทั้งสองก็ถูกขับไล่ให้ไปอยู่นอกเมือง และถูกตัดขาดจากญาติวงศ์คนทั้งหลาย

ฝ่ายบุตรเขยทั้งหลายเห็นนางคันธราได้สามีรูปชั่วเขานั้น จึงกล่าวคำหิณยานพระโพธิสัตว์ให้พญาพาราณสีฟัง เมื่อพญาพาราณสีทนอับความอายไม่ไหว จึงคิดหาทางฆ่าพระโพธิสัตว์ในชุดคราบจักจั่น โดยออกอุบายให้เขยทั้งหมดไปหาเนื้อมาให้ถวาย หากผู้ใดไม่ได้เนื้อมาก็จะได้รับโทษประหาร เขยทั้งหลายพยายามค้นหว่าป่าเพื่อหาเนื้อแต่ก็ไม่สำเร็จ จนกระทั่งไปพบพระโพธิสัตว์ที่ถอดชุดคราบจักจั่นแล้วนั่งอยู่ที่ก้อนหิน จึงเข้าใจว่าเป็นเทวดาเข้าป่าและตรงเข้าไปขอเนื้อจากคนละหนึ่งตัว พระโพธิสัตว์ยอมให้เนื้อนั้นไปแต่ขอแลกกับการเรีอศูไว้คนละข้าง เขยทั้งหลายจึงต้องยอมตามนั้น เมื่อเห็นว่าหากเขยหาเนื้อจากไปแล้ว พระโพธิสัตว์ได้นำเอาทวนเป็นตัวแทนไปถวายแก่พญาพาราณสี เมื่ออุบายของพญาพาราณสีไม่สัมฤทธิ์ผลเช่นนั้น พญาพาราณสีก็ได้ออกอุบายให้เขยทั้งหมดไปหาหนูป่า และหาปลาตัวใหญ่ไปถวายตามลำดับ ซึ่งเขยทั้งหลายก็ต้องเสียปลานี้ว่ามีคนละนิ้วเพื่อแลกกับหนูป่า และเสียปลาจุมแลกกับปลาตัวใหญ่ตามที่ “ เทวดา ” หรือพระโพธิสัตว์ต้องการ พญาพาราณสีจึงไม่อาจฆ่าพระราชบุตรเขยองค์เล็กได้

ด้วยเหตุที่พระโพธิสัตว์ถูกปองร้ายดังนั้น ทำให้พระแท่นบ่มพุทฺธมผลศิลาอาสน์ของพญาอินทรีร้อนและแจ้งกระด้างจนพระอินทร์ต้องลงมาช่วยเหลือ จากนั้นจึงได้แสดงคนต่อพญาพาราณสี แล้วรับสั่งให้พญาพาราณสี

หรือตัวแทนไปแก้ปัญหาในอากาศ และทำให้ประลองดีคลีกับพระองค์ในตอนเที่ยงของวันที่ 7 พญาพารณสีเป็นทุกข์ยิ่งนัก เพราะไม่สามารถจะหาผู้ใดมาทำหน้าที่เช่นนั้นได้ แต่นางราชเทวีเห็นว่า “เจ้าเงาะ” เป็นผู้มีบุญสมภาร จึงขอร้องให้พญาพารณสีไปเชิญ “เจ้าเงาะ” ให้ไปดีคลีแทน ถึงแม้พญาพารณสีจะไปขอความช่วยเหลือด้วยความจำใจ พระโหราธิบดีก็ยอมรับและตกลงใจที่จะไปแทนพญาพารณสี ในวันนัดหมายนั้น พระโหราธิบดีได้ลอบกราบเงาะจกจั่นออกเพื่อเผยเนื้อทองอันงามเหมือนเทวดา แล้วจัดดาบสรีกัญไชยและสวมรองเท้าทิพย์ไปปรากฏต่อหน้าพระอินทร์

ปัญหาที่พระอินทร์ถามในครั้งแรก คือ “มีดมัวในโลกชั่วนี้ชั่วหน้าคือสิ่งใด” ซึ่งพระโหราธิบดีว่า “บุคคลที่ไม่มีปัญญา เป็นผู้ที่มักกระทำปัญจนันตริยกรรม เป็นคนมีดมัวในโลกชั่วนี้ชั่วหน้า” ปัญหาที่สองว่า “สิ่งใดคือสิ่งที่แจ้งใจในโลกชั่วนี้ชั่วหน้า” ซึ่งพระโหราธิบดีว่า “บุคคลที่ประกอบด้วยอุเบกขาไมตรี เอ็นดูกรุณาสัตว์ทั้งหลาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ได้ชื่อว่าแจ้งใจในโลกชั่วนี้และชั่วหน้า” เมื่อตอบปัญหาได้ถูกต้องแล้ว ทั้งสองก็ดีคลีได้ตอบกันไปมาในอากาศ ซึ่งพระอินทร์ก็แสวงพ่ายไปในที่สุด เมื่อพระอินทร์เห็นและหนีไปแล้วเช่นนั้น พระโหราธิบดีก็ค่อย ๆ เสด็จลงจากบนท้องฟ้า และไปปรากฏองค์ในที่ประชุมเฉพาะพระพักตร์ของพระเจ้าพารณสี ฝ่ายเขยทั้งหลายไม่ยอมรับว่าบุคคลที่สามารถดีคลีเอาชนะพระอินทร์ได้นั้นคือพระราชาบุตรเขยองค์เล็ก พระโหราธิบดีจึงกล่าวถึงความหลังในครั้งที่หาเนื้อ หาหมูป่า และการหาปลาตัวใหญ่ แล้วได้นำเอาปลาขุ ปลาขมุกและนิ้วมือของหกเขยออกแสดงขึ้นชั้นจนทั้งหกเขยต้องยอมรับ หลังจากนั้นก็ได้มีการอภิเษกพระโหราธิบดีให้เป็นกษัตริย์ในเมืองนั้น มีนามว่า พญาสุวรรณธวัชราช

เมื่อบ้านเมืองสงบสุขดีแล้ว พระโหราธิบดีจึงออกเดินทางไปตามหามารดาของตน โดยเดินทางไปตามลำพัง ผ่านบ้านน้อยเมืองใหญ่เรื่อยไปจนถึงเมืองมัทราฐ และได้ไปสู่เรือนของธัญชัยเศรษฐีเพื่อถามข่าวมารดาของตน เศรษฐีรู้สึกต้องชะตาในองค์พระโหราธิบดีจึงตั้งให้คนครัวจัดอาหารมาเลี้ยงต้อนรับ ครั้นพระโหราธิบดีได้ลิ้มรสอาหารนั้นแล้วจึงเกิดความสนใจและต้องการจะขอพบผู้ปรุงอาหาร เศรษฐีธัญชัยจึงได้เรียกแม่ครัวออกมาพบ พระโหราธิบดีกลับจำมารดาของตนไม่ได้เพราะพลัดพรากจากกันตั้งแต่อาชุน้อย จึงถามถึงความเป็นมาของนางจันทเทวี พอทราบความตามที่นางจันทเทวีเล่ามานั้น พระโหราธิบดีก็รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้พบกับแม่ของตนในที่สุด และฝ่ายเศรษฐีธัญชัยจึงอนุญาตให้นางจันทเทวีกลับไปอยู่ในเมืองพารณสีกับพระกุมารสุวรรณธวัชคือไป พระโหราธิบดีก็ได้สอนประชาชนให้ดำรงอยู่ในศีลห้า ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขและมีความอุดมสมบูรณ์ ชื่อเสียงของสุวรรณธวัชราชก็ได้เลื่องลือ ว่าเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรมอันยังให้เกิดสุขแก่บ้านเมืองอย่างหาที่สุดมิได้

ในขณะที่เมืองพารณสีสุขสมบูรณ์ด้วยผู้คนและน้ำฟ้าสายฝนนั้น เมืองพรมหัตต์กลับร่วงโรยหม่นหมอง และความเดือดร้อนครอบคลุมไปทั่วแผ่นดิน ฝ่ายเสนาบดีทั้งหลายก็หาเรียกกันว่าที่บ้านเมืองสิ้นสุขเช่นนี้ก็เพราะปาลกเสนาฯ ขอร้องให้เจ้าเมืองพรมหัตต์นำลูกและเมียของตนไปลอบแพ และในที่สุดมหาเสนาฯ ผู้หนึ่งก็นำความไปทูลขอของให้พระเจ้าพรมหัตต์ไปขอเอาสุวรรณธวัชราชไปปกครองเมืองนั้นแทน ซึ่งกษัตริย์แห่งเมืองพรมหัตต์ก็ต้องคล้อยตามและได้ยกพลไปยังเมืองพารณสี แล้วให้อามาตย์ผู้หนึ่งเป็นตัวแทนไปทูลขอตัวสุวรรณธวัชราช ซึ่งในที่สุดพญาพารณสีก็อนุญาตให้พระโหราธิบดี นางจันทเทวี และนางจันทเทวีผู้เป็นมารดากลับไปเมืองพรมหัตต์ตามคำขอ

เมื่อกลับสู่เมืองพรมหัตต์แล้ว พญาพรมหัตต์ก็โปรดให้เรียกนางจอมตำและปาลกเสนาฯ ไปสอบสวน ซึ่งต่อมานางจันทเทวีก็ทราบทูลขอให้มีการจัดพิธีลุยไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน และในครั้งนั้นนางจอมตำก็ได้ลุยไฟเช่นกัน ด้วยผลแห่งเคราะห์กรรมที่นางก่อไว้จึงทำให้ต้องตายไปในกองไฟนั้น แล้วไปสวความทราบต่อไปในรอกเวจที่มีดมิด

ฝ่ายปาลกเสนาใจบาปเมื่อเห็นว่านางจอมคำผู้เป็นหลานสาวตายไปแล้วจึงได้หลบหนีไปอาศัยอยู่ในเมือง
ปัญจาละและได้ชักเอากองทัพจากเมืองนั้นโดยทูลกษัตริย์ว่าจะไปชิงเอาเมืองพรหมทัตต์เป็นเมืองขึ้น สุวณณสังข-
ราชเมื่อเห็นศัตรูยกกองทัพไปประชิดเขานั้น ก็พาไปหามารดาบุญธรรมของตน คือนางยักษิณีแม่ห้ายซึ่งไปเกิด
เป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ นางยักษิณีได้มอบดาบกายสิทธิ์ให้ ซึ่งเมื่อพระโพธิสัตว์นำดาบพาไปกวัดแกว่งอยู่เหนือกอง
ทัพของศัตรู ก็เกิดเป็นเสียงดังกึกก้องและมีสายฟ้าแลบแปลบปลาบ บรรดาไพร่พลทั้งปวงในกองทัพนั้นก็เกิดความ
หวาดกลัวอย่างหนัก จึงได้ขอร้องน้อมต่อพระโพธิสัตว์สันทุกชน ส่วนตัวปาลกเสนาก็กระเด็นตกจากคอช้าง และ
แผ่นดินได้แยกออกแล้วกลืนเอาปาลกเสนาลงไปไหม้อยู่ในอเวจีนรก หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์ก็ได้สอนคนทั้ง
หลายด้วยอนึ่งประการ

พระพุทธเจ้าตรัสเล่าว่า การที่สุวณณสังขราชกุมารตกทุกขนั้นเป็นเพราะเคยกระทำความชั่วมาก่อน คือ
ในครั้งที่เกิดเป็นเด็กกำพร้าในชาติหนึ่ง ได้ลี้ภัยจากภูมิลำเนาจนบอบช้ำ แล้วจึงเอาดินมาทำเป็นโพรงหุ้มปู
แล้ววางบนไม้ให้ลอยไปในน้ำจน “ แพ ” ของปูนั้นไหลไปได้ประมาณ 20 วา ดินจึงเริ่มคลายตัวและปูนั้นก็สามาร
กลับลงน้ำได้ ด้วยวิบากกรรมดังกล่าว พระโพธิสัตว์จึงเกิดเป็นสัตว์ คือเกิดเป็นหอยสังข์แทนปู และการที่ถูก
คนรุมแย่งพวงมาลัยเสี่ยงทายซึ่งสวมคอตนจนถึงล้มกลิ้งไปมา นั่น ก็เพราะได้เคยเอาปูมาเล่นจนบอบช้ำ และจากการ
ที่หกเขยพยายามใส่โทษเพื่อฆ่าพระโพธิสัตว์นั้น เป็นเพราะ ในชาติที่ได้เป็นกษัตริย์ในชาติหนึ่ง พระโพธิสัตว์
ประสงค์จะซื้อผ้าราคาเท่ากับทองคำแสนหนึ่งเพื่อไปถวายพระ แต่ทองคำขาดไปเล็กน้อย หกเขยซึ่งเป็นพ่อค้าสำเภา
ที่ขายผ้าขึ้นเกียงจะเอาทองคำตามราคา แต่เห็นพระโพธิสัตว์แสดงอาการโกรธก็เกรงจะเกิดเรื่อง จึงไม่กล้าจะรับว่า
เอาทองนั้น ความไม่พอใจของพ่อค้าทั้งหกยังสะสมอยู่ เมื่อได้มาเป็นหกเขยแล้ว จึงได้พยายามหาทางทำให้หาชแค้น

ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประชุมชาดกไว้ว่า พญานาคที่นำสำเภาทองไปรับสุวณณสังขราช
กุมารให้ได้พบกับพระฤาษี คือ องค์สิมลา

พระฤาษี คือ พระสารีบุตร

ยักษิณีมารดาบุญธรรม คือ อุบลวันณาเถรี

พญาอินท คือ พระอนุรุธ

มหาเสนาที่เตือนให้พญาพรหมทัตไปขอสุวณณสังข์ให้ไปครองเมือง คือ พระโมคคัลลานะ

อำมาตย์ที่ไปขอสุวณณสังข์ คือ พระมหากัสสปะ

นางจอมคำ คือ นางกัญญาผาณวิกา

ปาลกเสนาผู้ฉ้อฉล คือ พระเทวทัต

กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองพรหมทัต คือ พญาสรีสุทโธทนะ

นางจันทเทวี คือ พระนางสรีรมหามาชา

เสนาอำมาตย์ชาวเมืองทั้งหลายในปางนั้น คือ บรรดาพุทธบริษัททั้งสี่ในพุทธกาลนี้

และท้ายที่สุดพระกุมารสุวณณสังข์ คือ พระพุทธเจ้า

7. จันทมาตกษาดก

ครั้งหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันถึงขัณขัมที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาเพื่อตอบแทนคุณของมารดา เมื่อพระพุทธเจ้าทราบความดังนั้นแล้ว จึงยกเอาเรื่องในอดีตชาติเมื่อที่เสวยพระชาติเป็นมานพหนุ่มซึ่งถือกำเนิดมาในตระกูลคฤหบดีผู้ยากไร้เชื้อไข ความว่า

จันทมาตกษุมารกับสุริยมาตกษุมารเป็นลูกคนทุกคละผู้ยากไร้ อาศัยอยู่ในเมืองจัมปา วันหนึ่งจันทมาตกษากับสุริยมาตกษเป็นผู้เป็นพี่ชายแห่งคหามาได้ 4 ตัว จันทมาตกษากินปูจนหมด บิคารมาตกากลับมาจากหาของกินเห็นกระดองปูหล่นที่เตาไฟ จึงจับไล่ทั้ง 2 พี่น้องออกจากบ้าน ทั้งสองเดินทางออกจากบ้านและยังชีพโดยการขอข้าวตามบ้านชาวบ้านกิน ระหว่างทางกลางป่าจันทมาตกษากับสุริยมาตกษะเจอเห่าและพังพอนไล่กัดกัน ภูคยาพังพอนคาบยามาให้กิน ทำให้งูพินคินชีพ พังพอนคาบ งูคาบยามาให้กิน แต่ที่จริงแล้วงูเห่าและพังพอนคือพญาอินทรีและพระวิศุภกัมมเทวบุตรนั่นเอง ขาวพิเศษนี้สามารถรักษาสัตว์มีชีวิตที่ตายแล้วให้ฟื้นคืนชีพได้ ระหว่างทางจันทมาตกษากับสุริยมาตกษะได้ช่วยรูปชีวิตกาและเมื่อยักษ์ เมื่อยักษ์จึงนำสองพี่น้องมาส่งที่เมืองมนุษย์ สุริยมาตกษะได้รูปชีวิตนางสุชาติสา ธิดาเจ้าเมืองกาตี สุริยมาตกษะจึงได้อภิสกสมรสกับนางสุชาติสา ต่อมาจันทมาตกษากับสุริยมาตกษะคิดถึงบิคารมาตกา จึงกลับเมืองจัมปาเพื่อตอบแทนคุณบิคารมาตกาโดยไม่บอกให้ทราบว่าตนเป็นลูก

ฝ่ายนางเทวธิดา ธิดาเจ้าเมืองอินทปัตถะทำเชื้อวเล่ห์หล่นใส่เท้าป่วย หามอมารักษาไม่ได้จึงตาย จันทมาตกษะช่วยรูปชีวิตให้จึงได้อภิสกสมรสกับนางเทวธิดา จันทมาตกษะกับนางเทวธิดากลับไปเยี่ยมสุริยมาตกษะและบิดาเลี้ยงเสฏฐิที่เมืองกาตี ในระหว่างทางนั้นเรือสำเภาแตก จึงทำให้พลัดพรากจากกัน นางเทวธิดา มาอยู่กับข้าบริวารที่บ้านทวนบุผลา เมืองอนุมัตติ สุทิสสนจกักลองไหลนางเทวธิดาจึงใช้คนไปหาคหานางเทวธิดา ข้าบริวารพาไปซ่อนที่บ้านโคกคณเสฏฐิ บิดาของสุทิสสนจกักลองใจจะเจอนางพรมจารีเป็นข้ารับใช้ และเจอนางเทวธิดากลับมาเป็นชายา นางพรมจารีไม่ยอมจึงถูกลอยแพ นางเทวธิดาหนีพญาสุทิสสนจกักลองไปบวชเป็นชี

กล่าวถึงจันทมาตกษะช่วยรูปชีวิตจึงได้ลูกแก้ววิเศษเป็นการตอบแทน เดินทางต่อเจตทิพยาธ 2 คน คู่กันได้รับบาดเจ็บ จันทมาตกษายามจะช่วยแต่ขาวพิเศษหมด ทิพยาธมอมบรองเท้าทิพย์และคาบกายสิทธิ์ให้ ลูกสาวเสฏฐิ 3 นาง แห่งเมืองสังกัสสะไปเล่นน้ำจนหลงดำ และได้พบกับจันทมาตกษะ จันทมาตกษะอาสาพาไปส่งเมือง จันทมาตกษะได้ช่วยหาช้างของเจ้าเมืองปาณลีบุตรจนพบ และได้ช่วยเหลือเสฏฐิ 5 ตระกูลและพราหมณ์ 2 ตระกูล ระหว่างทางกลับเมืองสังกัสสะ จันทมาตกษะกับนางทั้ง 3 ได้ผจญภัยกับผีเสื้อยักษ์ แต่จันทมาตกษะและนางทั้ง 4 กลับถึงเมืองสังกัสสะโดยปลอดภัยและได้แต่งงานกับนางทั้ง 3 จันทมาตกษะคิดถึงนางเทวธิดา จึงออกจากเมืองสังกัสสะเพื่อตามหานาง จันทมาตกษะนั่งอยู่ริมฝั่งน้ำจิวรวิคิพนางพรมจารีลอยตามน้ำมา จึงช่วยนางออกจากแพ จันทมาตกษะพานางพรมจารีไปสูบ้านอรอุณูคามเมืองปัญจาละ เพื่อเรียนเพลงอาวุธกับข้าสุริโยธา ทั้งสองกลับถึงเมืองอนูราชบุรี

พญาธัมมชัตติยกให้แต่นางพรมจารีปฎิเสธ พญาทวินทะโกรธยกทัพมารบกับนางพรมจารี ทั้งสองคู่กันจนพญาทวินทะพ่ายแพ้ นางพรมจารีจึงจัดทัพเพื่อไปรบกับพญาสุทิสสนจกักลองเพื่อแก้แค้น จันทมาตกษะไปถึงเมืองอนุมัตติได้พบกับนางเทวธิดา สุทิสสนจกักลองใช้คนไปหาคหานางอุคตมธานี ธิดาเจ้าเมืองคันธรัฐะ ในขณะที่เดียวกัน นางพรมจารียกทัพมาถึงเมืองอนุมัตติเพื่อจะมาฆ่าสุทิสสนจกักลอง

คนใช้ไปสู่นางอุดมธานีกลับถึงเมืองอนุมัตติ และต่อมาจันทมาดกะอภิเษกสมรสกับนางอุดมธานี เมื่อนางตั้งครรภ์ จันทมาดกะจึงใช้แก้วทิพย์ส่องดูจึงรู้ว่าได้โอรส จึงยกเมืองอนุมัตติให้โอรส

เศรษฐีป้า เจ้าเมืองพันธุรัตมาสู่นางอุดมธานีแต่ไม่ได้ จึงจัดทัพมารบกับเจ้าเมืองคันธรัฐ พระคันธรัฐขอความช่วยเหลือจากนางอุดมธานี เมื่อจันทมาดกะมาถึงเมืองคันธรัฐ เพื่อช่วยเหลือพญาคันธรัฐ พญาคันธรัฐไม่เชื่อว่าจันทมาดกะเป็นบุตรเขย จนในที่สุดขุนนางที่ไปอัญเชิญจันทมาดกะมาช่วยมาถึงเมือง ทุกคนจึงยอมรับ จันทมาดกะรบกับเศรษฐีป้าชนะแล้วฆ่าเสีย แล้วจึงกลับไปเมืองอนุมัตติ

จันทมาดกะยกบ้านเมืองให้ทุกคชัตติยวงศา แล้วเสานางอุดมธานีเพื่อกลับเมืองกาสิกับนางเทวีสังกา เจ้าเมืองอินทปัตถะสิ้นชีวิตลง เสนาออกเดินทางไปยังเมืองกาสิเพื่อตามหาจันทมาดกะเพื่อเชิญตัวมาปกครองเมือง จากนั้นจันทมาดกะจึงกลับเมืองอินทปัตถะ เมื่อจันทมาดกะกลับไปครองเมืองอินทปัตถะอย่างร่มเย็นและมีความสุข จนกระทั่งพระโอรสของจันทมาดกะคือ ทุกคชัตติยวงศาเติบโตขึ้น คชัตติยวงศาต้องการแสวงหาชายา

พญาธัมมปรัชิตี เจ้าเมืองมิลานันมีธิดาชื่อนางสุวณณพิมพาทรงพระสิริโฉมงดงามมากนัก เป็นที่หมายปองของบรรดาโอรสเจ้าเมืองต่าง ๆ ทุกคชัตติยวงศาได้ยื่นขาคความงามของนางต้องการนางสุวณณพิมพาเป็นชายา นางอุดมธานี นางพรหมจารี ลูกสาวเสกฐี พญาคันธรัฐและนางเทวีสังกาทัดทาน แต่จันทมาดกะสนับสนุน ทุกคชัตติยวงสาจึงออกเดินทางไปหานาง นางสุวณณพิมพานิดว่าเห็นช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีรูปร่างใหญ่โตสง่างามเมื่อวิเคราะห์ความฝันแล้ว จึงทราบว่าจะมีผู้มีบุญเดินทางมา และบุรุษหนุ่มผู้นี้จะมาเป็นสามีของนาง ทุกคชัตติยวงสาต่อสู้กับมหาพลิชาแล้วแกล้งแพ้ จึงลากลับและแอบพานางสุวณณพิมพาหนี เจ้าเมืองมิลานันโกรธ จะจัดทัพมารบ พ่อกำลังห้ามไว้เพราะไม่มีใครจะรบชนะจันทมาดได้ นอกจากพญาอินทเท้านั้น เจ้าเมืองมิลานันจึงยอมแต่โดยดี จันทมาดกะจัดงานอภิเษกสมรสให้ทั้งสองแล้วยกเมืองอินทปัตถะให้ปกครอง จากนั้นบ้านเมืองก็สงบสุข จนในที่สุดจันทมาดกะก็ได้สิ้นชีวิตลงในโลกมนุษย์แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้าต่อไป

ในตอนท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้ากล่าวถึงประมุขชาคกว่า พญาอินท คือ พระอนุรุทธ

สุริยชาคกุมาร คือ พระสารีบุตร

เสนาวีพุทธิโมโส คือ พระมหาโมคคัลลานะ

อุกัณฐเสกฐีผู้เป็นบิดาเลี้ยงแห่งจันทมาดกุมาร คือ พระศรีสุทโธทนะ

นางพรหมวดี คือ นางสรีรมหาภายาทวี

พญาพรหมจักรวัตติ คือ พญาพิมพิสาระ

พญาธัมมจันติ คือ พระมหากัสสปะ

นางทิพโสตา คือ นางเขมาเถรี

นางปทุมปัทมา คือ นางวิสาขาเถรี

นางสุคันธเกสี คือ นางปชาบดีโคตมีเถรี

นางอุดมธานี คือ นางสาววดี

นางพรหมจารี คือ นางมัลลิกา

ทุคคชัตติยวงศา คือ พระราหุล
 นางสุวณณทิมพา คือ นางอุปปลวณณาเถรี
 นางเทวธสังกา คือ นางยโสธราพิมพา
 พญาสุทตสนจกั คือ พระเทวทัตต์
 นางเฝ้าปรีสุทธิ คือ นางขุขุศตรา
 พญาเศรษฐกสิปปา คือ พระอุทายีเถระ
 ผู้งคนทั้งหลายในเมือง คือ พุทธบริษัท 4 จำพวก
 และจันทมาตกถุมาร คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ โชมลี แสนจิตต์ , 2539 : 26 - 28)

8. ชาตกเรื่องกรุงศรี มิคชาดก

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่เชตวันาราม ได้ทรงปรารภว่าเทวทัตต์พยายามทำร้ายพระองค์เสมอ แม้ในอดีตกาลก็เช่นกัน และได้ตรัสเล่าเรื่องอดีตกาลครั้งหนึ่ง แก่พระภิกษุว่า

ในครั้งที่พญาพรหมทัตต์เป็นกษัตริย์ครองเมืองทวารวณสินัน พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวางทองอาศัยอยู่ใกล้กับสระน้ำในป่าแห่งหนึ่ง ในบริเวณนั้นมีเต่าและนกไต้เป็นเพื่อนร่วมอาศัยอยู่ด้วย ครั้งนั้นเทวทัตต์เกิดเป็นนายพราน วันหนึ่งพรานผู้นั้นก็ได้ทำบ่วงแร้วหมายจับกวางทองโพธิสัตว์ เมื่อกวางทองต้องแร้วนั้นก็เรียกหาสหายทั้งสองคือเต่าและนกไต้ นกไต้จึงบินไปดูเหตุที่บ้านของนายพราน ครั้นเห็นนายพรานถือหอกจะออกจากบ้านก็พยายามรบกวน กวายนายพรานจะออกจากบ้านได้ก็พอลที่เต่าก็ชักเชือกขาดไปจนเหลือเพียงเกลียวเดียว แต่เต่าก็ทรมานเพราะพื้นทั้งหมดเหมือนจะร่วงหล่นไปจากปาก

เมื่อนายพรานไปถึง กวางทองโพธิสัตว์ก็กระซอกเชื้อธำบงจนขาดแล้วหนีไป พรานจึงจับเต่าที่วางอยู่ใต้ขำมวงไว้เหนือดอไม้ กวางทองเห็นเช่นนั้นจึงล่อให้นายพรานตามไปหลงอยู่ในป่า แล้วกลับออกมาช่วยเหลือเต่าออกจากขำม พร้อมทั้งบอกให้นกไต้พาออกไปอยู่ที่อื่นเสียก่อน และบอกให้เต่าหนีลงน้ำ พอนายพรานกลับมาได้ก็พบแต่ขำมขาด จึงกลับบ้านด้วยความผิดหวัง ส่วนสัตว์ทั้งสามก็คบหากันเป็นสหายต่อไปจนสิ้นชีวิต

ในท้ายเรื่องมีประชุมชาดก กล่าวว่านายพรานในครั้งนั้น คือ พระเทวทัตต์
 นกไต้ คือ พระสารีบุตร
 เต่า คือ พระโมคคัลลานะ
 และกวางทอง คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 392)

9. เสตปณจิตชาดก

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในนิโครธาราม เมืองกับปิลวัตตฤทรงปรารภแก่พระอานนตถึงผลแห่งอานิสงส์การถวายอัฐมคิกทานของเสตปณจิต โดยยกเอาชาดกมาแล้วเป็นตัวอย่างดังนี้

ในครั้งนั้นยังมีพราหมณ์ผู้ชื่อว่า สุรัมมปาลเลี้ยงหนูเผือกไว้หนึ่งตัว หนูเผือกตัวนั้นเป็นผู้ที่ตั้งมั่นต่อการบำเพ็ญทานรักษาศีลอยู่เสมอมิขาด ส่วนพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของก็ทำงานเป็นข้าราชการรับใช้ของเสฏฐิผู้หนึ่งที่อาศัยบุญบารมีแห่งหนูเผือกจนมีฐานะร่ำรวยมั่งคั่งไปด้วยทรัพย์สินเงินทองมากมาย และเสฏฐิก็มักจะแวะมาพักพิงและหยอกล้อกับหนูเผือกเป็นประจำ ฝ่ายหนูเผือกนั้นตระหนักถึงเหตุที่เสฏฐิมาเล่นกับตน ถือเป็นการทำลายศีลที่ตั้งมั่นไว้ ซึ่งจะเกิดเป็นบาปแก่ตัวของเสฏฐิเอง ดังนั้นหนูเผือกจึงบอกเสฏฐิและพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของไม่ให้ข้องแวะกับตนในยามที่กำลังบำเพ็ญเพียรรักษาศีล เมื่อพราหมณ์ทราบความแล้วจึงเกิดบันดาลโทสะ จึงสั่งให้ข้าราชการรับใช้ในเรือนเสฏฐินำตัวหนูเผือกไปฆ่าทิ้ง ครั้นเสฏฐิเห็นดังนั้นจึงขอร้องพราหมณ์ไม่ให้ฆ่าหนูเผือก ต่อมาเมื่อหนูเผือกได้หนีเข้าไปบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าหิมพานต์แล้ว พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของก็ตกทุกข์ได้ยากจนต้องขายทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่ตนมีครอบครองมีกระทั่งบุตรและภรรยาของตนแล้วออกขอทานอาหารมาเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดไปวัน ๆ

กล่าวถึงหนูเผือกที่หนีเข้าไปอยู่ในป่าหิมพานต์ว่าเกิดความระสีกนึถึงพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของเดิมจึงคิดกลับไปเยี่ยมเยือน ครั้นเมื่อเห็นว่าพราหมณ์นั้นตกยากก็คิดจะช่วยเหลือ โดยแนะนำพราหมณ์ว่าให้นำคนไปถวายแก่กษัตริย์แห่งเมืองพาราณสี รุ่งขึ้นพราหมณ์ได้นำหนูเผือกไปที่บ้านของเสฏฐิผู้หนึ่ง เมื่อเสฏฐิเห็นหนูเผือกคนนั้นก็เกิดความต้องการที่อยากจะได้หนูเผือกมาไว้ในครอบครอง แต่พราหมณ์ได้ปฏิเสธไป พร้อมกับมอบขนของหนูเผือกไว้ให้เสฏฐิจำนวน 2 เส้น เสฏฐิจึงให้ผ้าถุงใหม่แก่พราหมณ์ พราหมณ์สุรัมมปาลจึงแต่งกายด้วยผ้าถุงใหม่ แล้วออกเดินทางเข้าไปสู่พระนคร เมื่อพญาพาราณสีทอดพระเนตรเห็นหนูเผือกแล้วก็เกิดพอพระทัย จึงรับตัวหนูเผือกไว้พร้อมทั้งพระราชทานทรัพย์สมบัติส่วนหนึ่งให้แก่พราหมณ์ ส่วนหนูเผือกเมื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในวังก็ปฏิบัติตนรักษาศีลอย่างสม่ำเสมอพร้อมทั้งแสดงธรรมถวายแก่พญาพาราณสีและคนทั่วไปจนได้รับการขนานนามว่า เสตปณจิต และต่อมาได้กราบทูลขอลาพญาพาราณสีเพื่อไปรักษาศีลอยู่ในป่าหิมพานต์ตามเดิม ต่อมาในวันขึ้น 15 ค่ำครั้งหนึ่ง เสตปณจิตบำเพ็ญถาวรรักษาศีล 10 ร้อนถึงพญาอินทที่ต้องแปลงกายเป็นพราหมณ์ลงมาเพื่อทดสอบความคงมั่นของพระโพธิสัตว์เจ้า โดยการขอบริจาคทานเนื้อเป็นอาหาร หนูเผือกเมื่อเห็นดังนั้นจึงให้พราหมณ์แปลงก่อกองไฟแล้วกระโดดเข้าไปในกองไฟนั้น เพื่อจะให้เนื้อของตนเป็นทานแก่พราหมณ์ แต่ขณะนั้นก็บังเกิดมีคอกบัวทองขนาดใหญ่ผุดขึ้นมารองรับหนูเผือกแล้วลอยไปสู่สวรรค์ ฝ่ายพญาอินทก็แสดงพระองค์จริงปรากฏแก่หนูเผือกและขอให้หนูเผือกแสดงธรรมแก่ตนและเหล่าเทวดาบนสวรรค์ เมื่อหนูเผือกแสดงธรรมเทศนาจบแล้วพญาอินทจึงนำตัวหนูเผือกกลับลงไปไว้ในป่าหิมพานต์และขอให้รักษาศีลปฏิบัติธรรมตราบนานแสนอายุขัย

ตอนท้ายของเรื่องกล่าวถึงประชุมชาดกว่า พระราชาของเมืองพาราณสี คือ พระสารีบุตร

พราหมณ์ผู้เลี้ยงหนูเผือก คือ พระอานนต

พญาอินท คือ พระอนุรุทธ

พราหมณ์เจ้าของเรือน คือ พระกัสสปะ

เสฏฐิที่ขอยืมหนูเผือก คือ อัมพัฏฐะ

เทวดาทั้งหลาย คือ พุทธสาวก

ส่วนหนูเผือกเสตปณจิต คือ พระพุทธองค์

10. ตูลกษัตริย์

กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่ประทับอยู่ในเขตวันนาราม ได้ปรารภถึงเหตุผลแห่งการถวายอภิศัก-
ทานในอดีตชาติว่า “ในพุทธสมัยของพระโกนาคมะพุทธเจ้า มีกษัตริย์ผู้ประกอบทศพิธราชธรรมคนหนึ่งชื่อ พญา
จินนราช ทรงรับเป็นองค์อุปฐากแก่พระภิกษุทั้ง 33 รูป ที่เดินทางมาสู่เมืองจินนราชแห่งนั้นด้วยทานปัจจัยต่างๆ
มากมาย ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตคนสนิทของพญาจินนราชก็บังเกิดความอิจฉาริษยาบรรดาพระภิกษุเหล่านั้น จึง
กราบทูลว่าพระภิกษุทั้ง 33 รูปเป็นพวกโจรปลอมตัวมาให้รับนำไปประหารหรือลงอาญาให้เจ็ดหลา เมื่อ
พญาจินนราชทราบความดังนั้นก็พิจารณาให้รอบคอบจึงรับสั่งให้บริวาร ไปนำตัวพระภิกษุทั้ง 33 รูปมาลงอาญาจน
ได้รับความทุกข์ทรมานจากบาดแผลที่ถูกเหล่าบริวารทุบตี และกล่าวอนุโมทนาซึ่งกันและกันว่าเป็นเพราะผลของ
บาปกรรมที่พวกตนเคยกระทำไว้ในอดีต

ในครั้งนั้นเหล่าพสกนิกรในเมืองจินนราชต่างก็สนทนากันถึงข่าวสารที่พญาจินนราชสั่งให้ลงอาญาแก่
พระภิกษุทั้ง 33 รูป ฝ่ายตูลกปิณจิตทราบความดังกล่าวจึงรีบไปขอคำปรึกษาจากนาคทนต์เจ้า นาคทนต์เจ้า
จึงแนะนำให้ตูลกปิณจิตนำทรัพย์สินที่มีอยู่ไปมอบให้แก่พญาจินนราชเพื่อใช้เป็นค่าไถ่ตัวบรรดาพระภิกษุที่ถูกลง
อาญา เมื่อไปถึงพระราชวังแล้วตูลกปิณจิตก็นำทรัพย์สินไปมอบให้แก่พญาจินนราช แต่ไม่พอกับจำนวนของพระ
ภิกษุทั้ง 33 รูป ซึ่งสามารถไถ่ตัวมาได้เพียง 30 รูปและยังเหลืออีก 3 รูป ตูลกปิณจิตจึงยอมมอบชีวิตของตนเป็น
สินไถ่แทนทรัพย์สมบัติ สุชาติพราหมณ์บิดาของตูลกปิณจิตจึงไปขอร้องต่อนาคทนต์เจ้าให้ช่วยเหลือบุตรของ
ตน นาคทนต์เจ้าได้ให้โอวาทคำสอนแก่บรรดาภิกษุทั้ง 33 รูปจนสามารถบรรลุอรหัตผลและแสดงอภินิหาร
ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวเมืองทั้งหลาย จากนั้นนาคทนต์เจ้าจึงเทศนาสั่งสอนแก่ประชาชนชาวเมืองจินนราชโดย
ยกเอาเรื่องการทำความคิดละเว้นความชั่วมาเป็นตัวอย่าง เมื่อพญาจินนราชได้ฟังธรรมเทศนาดังนั้นแล้วจึงบังเกิด
ความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนนั้น และรับสั่งให้ข้ารับใช้ไปปล่อยตัวตูลกปิณจิตจากที่ผูกมัดไว้ จากนั้น
จึงขับไล่พราหมณ์ปุโรหิตผู้ชั่วร้ายให้พ้นออกไปจากเมืองจินนราช และปฏิบัติตนรักษาศีลอย่างเคร่งครัดสืบมาตราบ
จนสิ้นอายุขัยแห่งตน

ในตอนท้ายของเรื่อง พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประมุขชาดกว่า มารดาของตูลกปิณจิต คือ พระนางสร-

มามาชา

สุชาติพราหมณ์ผู้เป็นบิดาของตูลกปิณจิต	คือ	พญาสุทโธทนะ
ภรรยาของตูลกปิณจิต	คือ	นางยโสธราพิมพา
เหล่าบริวารในเรื่องจินนราช	คือ	พุทธบริษัทในกาลครั้งนี้
พญาจินนราช	คือ	พระอานนท์
พราหมณ์ผู้ชั่วร้าย	คือ	พระเทวทัต
บุตรของตูลกปิณจิต	คือ	พระราहुล
ส่วนตูลกปิณจิต	คือ	พระพุทธเจ้า

11. มนษาคภ

ในวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงยกเอาชาคภมาเทศนาสั่งสอนแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลาย โดยกล่าวถึงประวัติของพญาอินทน์คนซึ่งมโนว่าเป็นผู้ที่ประกอบชอบด้วยคุณธรรมทั้งมวล จนได้เสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองมคธในกาลก่อน

กล่าวถึงอดีตชาติของพระโพธิสัตว์เจ้าเมื่อเสวยพระชาติเป็นมานพหนุ่มอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมจลคาม เมืองมคธ มีชาติตระกูลอยู่ในวรรณะพราหมณ์ผู้ประเสริฐ บิดาจึงให้นามว่ามจกumar ครั้นเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นก็เป็นผู้ที่รักการศึกษาศิลปปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอด้วยบรรดาเพื่อนพ้องอีก 32 คน ซึ่งมีชาติกำเนิดอยู่ในตระกูลพราหมณ์เหมือนกัน ต่อมาทั้ง 33 คนได้บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์โดยร่วมกันสร้างศาลา ขุดบ่อน้ำ และแผ้วถางสร้างหนทางในหมู่บ้านมจลคามแห่งนั้นเพื่อถวายเป็นพลทาน ผู้คนที่เดินทางผ่านไปมาแล้วได้พบเห็นต่างก็แสดงความชื่นชมยินดีต่อการประกอบกุศลกรรมในครั้งนั้น ฝ่ายนายกบ้านผู้มีใจคดอิจฉาริษยาจึงนำความไปฟ้องทูลแก่พญามครให้ทรงทราบ และได้รายงานว่ากลุ่มมานพทั้ง 33 คนนี้ เป็นกลุ่มโจรที่คิดจะมาปล้นแย่งชิงเอาบ้านเมืองพญามครเมื่อฟังความดังนั้นแล้วก็เกิดบันดาลโทสะ และขาดการยั้งคิดไตร่ตรองให้รอบคอบ จึงรับสั่งให้ลงอาญาแก่มานพทั้ง 33 คน แต่ก็ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถทำอันตรายแก่มานพพวกนั้นได้ เมื่อพญามครเห็นเหตุดังกล่าวจึงบังเกิดความสงสัย และตรัสถามมจกumar และมานพหนุ่มทั้ง 33 คน ว่า ได้รู้เรียนเวทมนตร์ใดมาจึงทำให้สามารถรอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ ได้ มจกumar จึงกล่าวว่า พวกตนไม่ได้รู้เรียนในวิชาอาคม หรือเวทมนตร์ใดใดมา แต่พวกตนนั้นกระทำการรักษาศิลปปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอมิได้ขาด โดยไม่ล่วงละเมิดในศีล หรือคิดเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และประกอบกุศลกรรมอันเป็นสาธารณะประโยชน์ ซึ่งได้แก่ ขุดบ่อน้ำ สร้างโรงงานสาธารณ และแผ้วถางสร้างหนทางในหมู่บ้านเพื่อบริจาคเป็นพลทาน เมื่อพญามครได้ฟังความดังนั้นแล้วจึงเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของมานพหนุ่มเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง พร้อมทั้งรับสั่งให้บริวารไปรับเอาข้าวของเงินทองจากนายกบ้านผู้จ้องฉลุมามอบให้แก่มานพทั้ง 33 คน และแต่งตั้งให้มจกumar ทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยภายในหมู่บ้านมจลคาม ส่วนนายกบ้านผู้นั้นก็ถูกลดตำแหน่งให้เป็นเพียงข้ารับใช้ของมจกumar

จากนั้นไปไม่นานนัก มานพทั้ง 33 คน ก็จ้างช่างไม้มาปลูกสร้างศาลาขึ้นอีกหลายหลัง แต่ไม่ยินยอมให้สตรีผู้เป็นภรรยาของพวกตนได้มีส่วนร่วมในการประกอบกุศลกรรมครั้งนั้น เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดเป็นอาณิสต์ส่งผลให้ติดตามผูกพันกันต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุที่มานพหนุ่มพวกนั้นปรารถนาจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดบนโลกมนุษย์ ฝ่ายนางสุธัมมาภรรยาคนหนึ่งของมจกumar มีจิตใจมุ่งมั่นต่อการประกอบกุศลกรรมของสามี จึงจ้างช่างไม้มาปลูกสร้างศาลาของนางขึ้นเอง รวมทั้งให้สร้างช่อฟ้าประดับไว้ตรงบริเวณยอดศาลาโรงงานแห่งนั้นสำหรับนางผู้จิตตาก็ได้สร้างสวนอุทยานในบริเวณใกล้ ๆ กัน แล้วสั่งให้บริวารปลูกพันธุ์ไม้มาหาชนิดร่วมกันกับนางสุนันทาที่ได้สร้างสระไปกษณขึ้นในบริเวณอุทยานแห่งนั้น ส่วนนางสุธาดาภรรยาอีกคนหนึ่งของมจกumar กลับไม่ยอมกระทำการปลูกสร้างสิ่งใดใด เพราะหวังพึ่งพึ่งอาศัยอาณิสต์แห่งสามีและนางผู้เป็นภรรยาของมจกumar ทั้ง 3 คน ภายหลังต่อแต่นั้นมา มจกumar ได้ให้การอุปฐากภริยาภักดิ์อยู่เป็นบิดามารดาแห่งตน รวมทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตนเคารพนับถือได้อย่างครบถ้วนในคุณธรรมทั้ง 7 ประการ อันได้แก่ การแสดงความเคารพต่อบิดามารดา ผู้อาวุโส และสมณพราหมณ์ทั้งหลาย การประพฤติดนเป็นคนที่มีความดี มีศรัทธา รักาศิล ศุตะ จาคะ และปัญญาครบถ้วนทุกประการ รวมทั้งไม่พูดจาว่าร้ายแก่ผู้อื่น ไม่ประพฤติดนในโลภีขีวสัย ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวในการให้ทานแก่ผู้ยากไร้ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ตลอดจนรู้จักระงับความโกรธ และสามารถขจัด

กิเลสตัณหาภายในจิตใจได้เป็นอย่างดี ครั้นเมื่อถึงคราวที่สิ้นอายุขัยบนโลกมนุษย์แล้ว มนุญมารและผองเพื่อนอีก 32 คน จึงได้ไปเกิดเป็นพญาอินทรีและเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนภรรยาอีก 3 คนของมณญมารก็ได้ไปเกิดเป็นคู่ครองของพญาอินทรีในครั้งนั้นเช่นกัน ซึ่งในการครอบครองดินแดนบนสวรรค์ของพญาอินทรีและเหล่าเทวดานั้นจะต้องทำสงครามแย่งชิงดินแดนกับพวกอสูรบริวารของพญาอสูรเวปจิตต์ ฝ่ายพญาอินทรีจึงคิดหาอุบายที่จะกำจัดพวกอสูรให้หมดไปจากดินแดนบนสวรรค์ จึงนำน้ำ “คัมภีรปาณะ” หรือเหล้าทิพย์ มาให้พวกอสูรดื่มกินจนมึนเมาไม่ได้สติ จากนั้นเหล่าเทวดาจึงนำตัวพวกอสูรทั้งหลายลงไปถึงไว้ในเมืองอสูรบริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ ซึ่งในเมืองอสูรแห่งนั้น มีต้นไม้ทิพย์ที่เรียกว่า “จินตปาลิ” หรือดอกแฉฝอยที่ส่งกลิ่นหอมคลอบอบวลไปทั่วดินแดนแห่งนั้น และมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับต้นปาริชาติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อถึงคราวที่ดอกแฉฝอยบานก็จะส่งผลให้พวกอสูรระลึกถึงดินแดนบนสวรรค์ และจัดเตรียมกองทัพออกไปสู้รบกับเหล่าเทวดาเพื่อแย่งชิงเอาดินแดนบนสวรรค์กลับคืนมา หรือที่เรียกกันว่า “เทวาสูรสงคราม” ต่อมาพญาอินทรีได้แต่งตั้งให้ท้าวจุลโลกบาลทั้ง 4 ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาดินแดนบนสวรรค์ อาทิ ท้าวธรรพพญาแห่งคนธรรพ์ ทำหน้าที่ดูแลรักษาดินแดนทางด้านทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกพญาแห่งพวกกุมภกัณฑ์ ทำหน้าที่ดูแลรักษาดินแดนทางด้านทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์พญาของพวกนาคทำหน้าที่ดูแลรักษาดินแดนทางด้านทิศตะวันตก และท้าวเวสสุวรรณพญาของพวกยักษ์ ทำหน้าที่ดูแลรักษาดินแดนทางด้านทิศเหนือ ต่อมาพญาอินทรีได้ระลึกถึงนางสุชาดาผู้เป็นภรรยาแห่งตนในชาติที่เกิดเป็นมณญมาร ด้วยเหตุที่นางสุชาดาไม่ได้ประกอบกุศลกรรมไว้ในกาลก่อน จึงส่งผลให้ไปเกิดเป็นนางนกยาง พญาอินทรีจึงเสด็จลงไปกล่าวคำสอนแก่นางนกยางตัวนั้น โดยยกเอาเรื่องในอดีตมาเล่าเพื่อให้นางสุชาดาได้ตระหนักถึงผลแห่งการกระทำทั้งหลาย รวมทั้งให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ครั้นเมื่อนางนกยางสิ้นชีวิตลงไปแล้วจึงได้ไปเกิดเป็นธิดาของช่างทอหูกในเมืองพาราณสี ในครั้งนั้นนางได้รักษาศิลปปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดและส่งผลให้ได้จุติไปเกิดเป็นพระราชธิดาของพญาอสูรเวปจิตต์ เมื่อพญาอินทรีทราบความดังนั้นแล้วจึงปลอมตัวเป็นอสูรตนหนึ่งเพื่อกลับไปนำตัวนางสุชาดาธิดาของพญาอสูรมาเปี่ยมเหยื่อของตน และกล่าวถึงเหตุการณ์ในอดีตให้นางสุชาดาฟัง จากนั้นจึงนำตัวนางสุชาดากลับคืนสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทำหน้าที่ดูแลปกครองดินแดนบนสวรรค์ดังเดิมนั้น เป็นต้นมา

ตอนท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์แห่งการประกอบกุศลกรรมว่า เหตุที่พญาอินทรีได้ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเมื่อครั้งยังเสวยพระชาติเป็นมณญมารบนโลกมนุษย์นั้น จึงส่งผลให้ได้ไปเกิดเป็นพญาอินทรีผู้ยิ่งใหญ่บนสรวงสวรรค์ รวมทั้งกล่าวคำนิพนธ์ภิกษุผู้ขาดการไตร่ตรอง และละเมิดต่อศิลปปฏิบัติอันดีงามนั้น แล้วจึงกล่าวถึงประชุมชาดกว่า

พระมาตุลีเทวบุตต์ผู้คอยรับใช้พญาอินทรีในครั้งนั้น คือ พระอนนทผู้ให้การอุปฐากพระพุทธองค์ในกาลนี้ ส่วนพญาอินทรี ก็คือ องค์พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของคนทั้งโลก

12. อริฏฐกumarชาคก

ในคราวที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ เชตวันนารามนั้นพระอานนท์ไปบิณฑบาตแต่ลำพัง มีชฎิลผู้หนึ่งเห็นลักษณะอันงามของพระอานนท์จึงไปสนทนาคำแล้วประทับใจในการเทศนาของพระอานนท์ จึงขอบวชเมื่อกลับไปถึงบ้านแล้วบิดามารดาไม่พอใจที่บุตรชายจะละเพศจากชฎิลหรือฤๅมิไปเป็นนักบวชเช่นนั้นก็ขับไล่บุตรชายจึงไปขอบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าที่ชตวันนารามแล้วปฏิบัติอย่างเอาใจใส่จนได้บรรพอรหัสผลและได้ชื่อว่าชฎิลเถระ ต่อมาชฎิลเถระและภิกษุห้าร้อยรูปได้ไปเฝ้าบิดามารดา ซึ่งพ่อแม่ก็ได้หันมาเป็นพุทธบริษัท และได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ แล้วได้บรรลुโสดาปัตติผลในวันที่ 7 นั้น

วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายก็พากันกล่าวสรรเสริญชฎิลเถระที่ได้ช่วยบิดามารดาให้พ้นจากการนับถือชฎิลและเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปยังที่ชุมนุมชนนั้น ก็ได้แสดงชาดกเรื่องนี้ตามคำอาราธนาของพระสงฆ์ทั้งหลายดังนี้

ในครั้งโบราณที่พญาพรหมทัตครองเมืองพาราณสีวันหนึ่งทรงมีพระราชบุตรผู้หนึ่งชื่ออริฏฐกumar ซึ่งอริฏฐกumarมีความปรารถนาจะไปบวช จึงไปทูลขออนุญาตจากพระราชบิดามารดาทั้งสองก็พิโรธมาก จึงขับไล่ราชบุตรออกจากวัง อริฏฐกumarจึงเข้าไปบวชเป็นฤๅมิอยู่ในป่าหิมพานต์และเจริญสมาบัติต่าง ๆ จนได้รับความสำเร็จเป็นอันดี ต่อมาเมื่ออริฏฐกumarรู้สึกถึงพระราชบิดามารดาจึงเข้าสู่เมืองเพื่อไปเทศน์โปรดพระราชบิดามารดาโดยพิศดารแล้วกลับไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าหิมพานต์ต่อไป จนสิ้นอายุขัยแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก ฝ่ายพระราชบิดามารดาของอริฏฐกumarnั้น ก็ได้ทำบุญบารมีจากทานและสัจธรรมเทศนาด้วยความเอาพระทัยใส่จนสิ้นอายุ

ตอนท้ายเรื่องกล่าวถึงประชุมชาคกว่า มารดาของอริฏฐกumar คือ นางสรีรมหาพาหะ

พญาพรหมทัต คือ พญาสุริยสุทโธนะ

เหล่าข้าราชการในเมืองพาราณสี คือ พุทธบริษัท 4 จำพวก

ส่วนอริฏฐกumar คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 7808)

13. รัตนปัทมโชตชาดก

ครั้งหนึ่งที่พระพุทธองค์ประทับ ณ เขตวันมมหาวิหารนั้น ก็ได้ปรากฏถึงภิกษุที่เลี้ยงดูแม่ของตนให้เป็นเหตุ และว่าภิกษุทั้งหลายไม่ควรคิดเขียนภิกษุที่เลี้ยงดูมารดาของตน เพราะนักปราชญ์ครั้งโบราณที่เป็นบรรพชิตที่เคยได้เลี้ยงดูมารดาแล้วคงในเรื่องสุวรรณชาดก เป็นต้น ในครั้งนั้นพระพุทธองค์จึงทรงเล่าเรื่องราว

ในอดีตนั้นพญามหารัฐครองเมืองเมฆวดี มีอัครมเหสีชื่อนางสิริศัลยา ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์จุติมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระมเหสีนั้น เมื่อพระครรภ์แก่แล้วนางสิริศัลยาบังเอิญอยากประพาสอุทยานและได้พักผ่อนในอุทยานนั้นแล้วฝันร้าย โหรทำนายว่าเย็นวันนั้นฝนจะตก น้ำท่วมหนัก แล้วพญามหารัฐกับพระมเหสีจะพลัดพรากจากกัน พญามหารัฐจึงโปรดให้สร้างเรือแล้วพาพระมเหสีประทับลอยไปตามสายน้ำ เมื่อเรือแตกก็เอาผ้าสไบผูกนางติดกับพระองค์ เมื่อผ้าสไบนั้นขาดต่างก็หลุดลอยน้ำไปตามลำพัง พญามหารัฐถูกกระแสน้ำพัดไปเป็นเวลาเจ็ดวันจึงกลับคืนเมืองได้ ฝ่ายนางสิริศัลยาลอยตามกระแสน้ำไปถึงเชิงเขาไม้จันทร์ นางได้คลอพระโอษฐ์ในบรรณศาลาที่พระวิศุภัมมามหารมิตินั้นและตั้งชื่อพระโอรสว่ารัตนปัทมโชตกุมาร นางก็หาอาหารมาเลี้ยงดูกุมารนั้นเรื่อยมา ครั้นกุมารโตขึ้นก็อาสาว่าจะไปหาอาหารมาเลี้ยงมารดา แต่นางไม่ยินยอมและไม่พากุมารนั้นไปหาอาหารด้วย รัตนปัทมโชตกุมารจึงแอบตามรอยแม่ที่ไปหาอาหารจนรู้แหล่งที่แม่ไป

วันหนึ่งนางสิริศัลยาถูกยักษ์ชื่อพลาหกะจับเพื่อจะกินเป็นอาหาร ฝ่ายรัตนปัทมโชตกุมารเห็นแม่ไม่กลับตามปกติ จึงเดินเรียกหาแม่ไปถึงบริเวณที่แม่ถูกยักษ์จับไว้วันนั้น เมื่อพบยักษ์และแม่แล้วจึงขอให้ยักษ์ปล่อยแม่ของตน โดยยินดีจะให้กินตนเองแทน ยักษ์กล่าวว่าหากรัตนปัทมโชตกุมารฝ่าออกแล้วเอาหัวใจให้คนแล้วก็จะปล่อยมารดา พระโพธิสัตว์จึงใช้มีดที่อธิษฐานของจากเทวดามานั้นฝ่าออกควักหัวใจยื่นให้แก่ยักษ์แล้วนำแม่ไปอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่งแล้วก็ลี้ลับไปในที่นั้น

การกระทำเช่นนั้นทำให้อาสน์ของพญานินทรีนขึ้น จึงเสด็จไปบังคับยักษ์นั้นให้ชุบชีวิตพระโพธิสัตว์ขึ้นมา แล้วจึงให้นั่งในคานหามทองกับแม่ จากนั้นเหล่าเทวดาทั้งหลายมีพญานินทรีนเป็นประธาน ก็นำแม่ลูกทั้งสองไปส่งยังเมืองเมฆวดีในเที่ยงคืนวันนั้น หลังจากที่ได้รับราชสมบัติจากพระราชบิดาแล้วไม่นานนัก รัตนปัทมโชตกุมารก็ขออนุญาตพระราชบิดาและมารดาไปบวชเป็นฤาษีในป่าหิมพานต์ เมื่อสิ้นชีวิตก็ไปเกิดในพรหมโลก

ในท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า นางสิริศัลยา	คือ	นางสรีมหาเมฆา
พญามหารัฐ	คือ	พระเจ้าสุทโธทนะ
พญานินทรีน	คือ	พระอนุรุทธ
พญายักษ์ชื่อพลาหกะ	คือ	องคุลิมาล
รัตนปัทมโชตกุมารในครั้งนั้น	คือ	พระพุทธองค์

14. โสนันทกumar

ในวันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในนิโครธอาราม ทรงปรารภถึงเหตุแห่งโทษของนางจิณ-
จิมาณวิกาที่กล่าวหาพระองค์ว่าเป็นสามีของนาง โดยยกเอานิทานชาดกมาแล้วแก่บรรดาพุทธสาวกทั้งหลายว่า

“เมื่ออดีตล่วงมาแล้ว ยังมีพญาคณหนึ่งพระนามว่าธัมมมหาราชผู้ปกครองเมืองพาราณสี ทรงมีพระโอรส
ทั้งหมด 7 พระองค์ องค์แรกพระนามว่าพระกุมารกัปปิละ ส่วนพระโอรสตัวเจ้านั้นจุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของ
พระอัครมเหสีแล้วประสูติออกมาเป็นพระองค์ต่อไป มีพระนามว่า โสนันทกุมาร

ในกาลครั้งนั้นมีชายทุกคนชื่อ มิคทลิตทะ อาศัยอยู่กับบุตรและภรรยาของตน ได้ไปขอขมขานมาจาก
เสณฐีให้เหี่ยวเพื่อนำไปตัดต้นไม้มาทำเรือขายหาเลี้ยงชีวิต แต่ทำขวานหล่นหายไปในห้องของกวางตัวหนึ่ง ฝ่าย
เสณฐีทราบว่ายานของตนหายจึงเกิดบันดาลโทสะเป็นอย่างยิ่ง และไม่ยอมรับขวานเล่มอื่นคืนจากมิคทลิตทะ ต่อ
มาสาวใช้ในบ้านเสณฐีได้ไปขอขมขานมื่อจากทศกคะมิคทลิตทะเพื่อนำไปซื้อข้าวตอกให้บรรดาเด็ก ๆ ในเรือน
ของเสณฐี มิคทลิตทะจึงกำชับว่าให้รักษามือของตนไว้ด้วย เพราะภายในบ้านมีมือเพียงใบเดียวที่ใช้สำหรับหุง
อาหาร แต่ไม่นานนักก็มีข้ารับใช้คนหนึ่งเห็นว่าหมอนั้นแตกแล้ว ไม่สมควรจะนำมาเก็บไว้ในเรือนของเสณฐี จึงนำไป
ทิ้งนอกเรือน ฝ่ายมิคทลิตทะ เมื่อไปทวงหมอนคืนจากเสณฐีจึงทราบว่าหมอนของตนถูกทำลายไปแล้ว จึงเกิดความ
เสียใจและตระหนักถึงเหตุที่เสณฐีผู้นั้นไม่ยอมรับขวานเล่มอื่นคืนจากตน ดังนั้นมิคทลิตทะขอยืมซื้อคอกกลใหม่โดย
ให้เสณฐีให้เหี่ยวขอรับบุตรสาวของตนเป็นสะใภ้แทน บุตรชายของเสณฐีให้เหี่ยวผู้ชื่อว่าวิฆณณกุมารจึงได้เข้าไป
อาศัยอยู่ในบ้านของทุกคนสองสามีภรรยา หลังจากนั้นไม่นานนักนางสัมปฐนีบุตรสาวของมิคทลิตทะก็ตั้งครรภ์
ได้ครบ 10 เดือน ฝ่ายวิฆณณกุมารผู้เป็นสามีจึงกระทำตนอวดอ้างว่าเป็นบุตรชายของเสณฐี และแสดงท่าทีดูถูก
ดูแคลนภรรยาว่ามีชาติตระกูลที่ต่ำกว่า ไม่สมควรจะมาเป็นคู่ครอง นางสัมปฐนีเกิดความเสียใจจึงตั้งจิตอธิฐาน
บนบานขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อไม่ให้บุตรของตนคลอดออกมาในตระกูลทศกคะช่วงหมอน และถ้าบุตรที่จะคลอดนั้น
เป็นผู้มีบุญญาธิการก็ขอให้ถือกำเนิดมาโดยวิธีที่แตกต่างจากเด็กทั่วไป พญานิธที่ทรงตระหนักถึงความดีของนาง
สัมปฐนีจึงเนรมิตกายเป็นนกน้อยแล้วบินเข้าไปในปากของนางสัมปฐนีเพื่อคาบเอาบุตรของนางออกมา จากนั้นจึง
นำทารกไปวางไว้บนคอกวัวกลางสระน้ำฉันทันตะในป่าหิมพานต์ และในบริเวณใกล้ ๆ กันกับสระน้ำฉันทันตะได้
มีพระฤาษีคนหนึ่ง นามว่าวิสุทธะ บำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ในอศรมมานานแล้ว เมื่อพระฤาษีมาพบทารกน้อยนั้นจึง
นำตัวทารกไปเลี้ยงดูจนเติบโตและให้นามว่าปทุมมาดี ต่อมาครั้นนางปทุมมามีอายุครบ 16 ปีบริบูรณ์ พญานิธ
รับสั่งกำชับให้วิสุทธมเหศวรบุตรลงมานเฝ้าเรือนพร้อมอุทยานให้แก่นาง เพื่อเป็นการอันสมควรที่จะไม่ผิดต่อศีล
ของพระฤาษีวิสุทธะ ยังมีในวันหนึ่งพระกุมารกัปปิละและพระกุมาร โสนันทะเสด็จออกประพาสป่าเพื่อล่าสัตว์
เทวดาผู้รักษาป่าหิมพานต์จึงแปลงกายเป็นกวางแล้วชักนำให้โสนันท์กุมารไปพบกับนางปทุมมา และเมื่อเกิดจิต
ปฏิพัทธ์เสนหาต่อกันจึงตัดสินใจร่วมชีวิตอยู่กินครองเรือนในป่าแห่งนั้น ส่วนพระกุมารกัปปิละก็เสด็จกลับเมือง
พาราณสีเพื่อไปกราบทูลให้พระราชบิดาและพระราชมารดาทรงทราบ และจัดขบวนไปรับตัวนางปทุมมาเข้าไปทำ
พิธีอภิเษกในเมืองพาราณสี ฝ่ายนางกาลกนิชชยาของกัปปิละผู้แอบมีจิตเสนหาในตัวโสนันท์กุมารพระอนุชาของ
สามีแห่งตน จึงคิดวางแผนการร้ายด้วยการวางยาพิษลงในอาหาร ครั้นเมื่อกัปปิละกุมารรับประทานเข้าไปจึงถึงแก่
ความตาย จากนั้นนางกาลกนิชชยาก็วางอุบายที่จะกำจัดนางปทุมมาชยาของโสนันท์กุมารเป็นรายต่อไป ด้วยการใส่ร้าย
ว่านางปทุมมาเป็นนางผีเสื้อที่แปลงกายมาอยู่ร่วมกับมนุษย์และกราบทูลขอพญาธัมมมรุให้นำตัวนางปทุมมาไป

ประหารชีวิต ฝ่ายพญารัชมมธุผู้เป็นพระราชบิดาของโสณันทกุมารทรงกล่าวประณิษฐานยอมเหตุทั้งหมดด้วยการ
ตัดสินให้นำตัวนางปทุมมาไปส่งคืนแก่พระวิสุทธิธัญญ์ผู้ให้การเลี้ยงดูนางมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก นางปทุมมาได้ดัดข้อ
แก้โสณันทกุมารด้วยความน้อยใจว่าเหตุใดไม่ยอมกล่าวทักทวนขอรับรองต่อพญารัชมมธุผู้เป็นพระราชบิดา แต่กลับ
ปล่อยให้นางถูกตัดสินความผิดทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เป็นผู้กระทำ ..นางปทุมมาจึงทูลสวเพื่อกลับไปอยู่ในป่าหิมพานต์ดังเดิม
ในระหว่างที่ออกเดินทางนั้นนางปทุมมาได้ขอรับรองเข้ารับใช้มเหสีพญารัชมมธุ โดยให้นำความไปกราบทูลแก่พระ-
ราชาว่าได้ส่งตัวนางคืนแก่พระวิสุทธิธัญญ์เรียบร้อยแล้ว และนำแหวนเพชรมอบให้จำนวน 4 วง เพื่อเป็นสินน้ำใจ
จากนั้นจึงขอแยกตัวจากการเดินทางไปตามลำพัง ครั้นเมื่อกลับไปถึงอาศรมของพระธัญญ์ นางก็ลงกราบที่เท้าของ
พระธัญญ์ 5 ครั้ง แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอบบิณฑบาตสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า ถ้านางมีชาติกำเนิดเป็นผีเสื้อก็ขอให้นางถูกรณณิ
ศบจนตาย แต่หากนางไม่ได้มีชาติกำเนิดเป็นผีเสื้อดังคำกล่าวหาของนางกาลกนิก็ขอให้เกิดมีอุทยานผุดขึ้นมาในที่
แห่งนั้นพร้อมทั้งป่าวรรณขอให้ง่ายกายของนางกลายเป็นศาลาหลังหนึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางอุทยานแทน และขอให้
คาทั้งสองข้างของนางกลายเป็นนกแขกเต้าแสนรู้ 2 ตัว คอยเล่าเรื่องของนางให้แก่ผู้ที่เดินทางแวะเข้ามาพักยังศาลา
แห่งนางปทุมมาฟัง ต่อมาเมื่อความลี้ลับไปถึงพญารัชมมธุ พระองค์จึงรับสั่งให้บริวารเข้ารับใช้ไปจัดเตรียมข้าวของ
เพื่อจะออกเดินทางไปยังศาลาของนางปทุมมาพอดี ครั้นพอทราบความจริงจากนกแขกเต้าทั้งสองแล้ว จึงรับสั่งให้จับ
ตัวนางกาลกนิมาลงโทษ โดยการบังคับให้ดื่มยาพิษตายตกไปตามกับปิลกุมารผู้เป็นสามี จากนั้นพญารัชมมธุได้ทูล
อาราธนาเชิญตัวนางปทุมมาให้กลับคืนสู่พระนคร พร้อมทั้งสละราชสมบัติให้แก่โสณันทกุมารสืบต่อไป ฝ่ายนาง
ปทุมมาก็ได้รับการอภิเษกให้เป็นอัครมเหสีในเวลาต่อมา ฝ่ายโสณันทกุมารเมื่อขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากพระ-
ราชบิดาแล้วก็บำเพ็ญคุณอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการ และหมั่นทำบุญรักษาศีลอยู่เป็นนิตย์ ส่วนนาง
ปทุมมาคืออัครมเหสีก็มีพระประสูติกาลพระราชโอรส 1 พระองค์ให้พระนามว่าอินทโสทรกุมาร ต่อมาครั้นล่วงสู่
วัยชราภาพโสณันทและนางปทุมมาก็ออกบวชรักษาศีลอยู่ในป่าหิมพานต์แล้วยกราชสมบัติให้แก่พระโอรสสืบต่อ
แทน เมื่อสิ้นอายุขัยบนโลกมนุษย์แล้วทั้งสองพระองค์ก็จุติไปเกิดในเมืองพรหมบนสวรรค์ เนื่องจากทรงบำเพ็ญ
เพียรภาวนาพรหมวิหาร 4 จนบรรลุได้ฉาณมเมื่อครั้งที่บวชเป็นฤาษี

ในตอนท้ายของเรื่อง พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประชุมชาดกว่าเหตุแห่งโทษของจิณฺณิฆาณิกาทิไสรยผู้
อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนนั้นมีมานานแล้วในอดีตชาติ เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นโสณันทกุมาร และกล่าวว่า

พญารัชมมธุราชและพระนางอัครมเหสีเทวีนัน คือ พญาสุริยอุทโทณะและพระนางสรีรมหาภายาเทวี

กับปิลกุมาร คือ พระอุททปิเธระ

พระอนุชาอีก 5 พระองค์ คือ มหาเถระเจ้า 5 คน ได้แก่ พระอนันตเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ

พระมหากัจจายนเถระ

พญาอินท์ คือ พระอนุรุทธเถระ

พระวิสุทธิธัญญ์ คือ พระมหากัสสปเถระ

เทวดาผู้รักษาศีลในป่าหิมพานต์ที่แปลงกายเป็นกวางทอง คือ พระมหาสารีบุตร

มิกทลิตะทุกคตะ คือ พญาโกศลราช

เสฏฐีชีเหณียะเจ้าของขวาน คือ มิคารเสฏฐี

วัชเสนกุมาร คือ ลูกชายของเสฏฐีในกาลนี้

นางสัมปทนี คือ นางวิสาขา

นางกาลกิณี คือ นางกัญจิมาณวิกา
นางปทุมมาเทวี คือ นางชโยธราพิมพา
พระกุมารอินทโสธร คือ ราहुลเถระ
เหล่าโยธาเสนาทั้งหลาย คือ บริษัท 4 ซึ่งได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาในกาลนี้
ส่วนโสนันทราช ก็คือ หัวของพระพุทธรองค์

15. พราณสีชาดก

ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่าชวันนมหาวิหาร ได้ปรารภถึงเหตุแห่งการตั้งจิตมั่นในความรักที่มีต่อสามีของสตรีผู้หนึ่ง เมื่อครั้งที่พระกัสสปะพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกนี้ โดยการยกขาคมาตรัสเล่าแก่พุทธสาวกทั้งหลาย ความว่า

เมื่อครั้งหนึ่งในสมัยพุทธกาล พระกัสสปะพุทธเจ้าประทับอยู่ในเมืองพราณสี มีสองสามีภรรยาคนหนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองแห่งนั้น ได้ถวายภัตตาหารแก่พระกัสสปะพุทธเจ้าและตั้งจิตปรารถนาขออานิสงส์แห่งการทำบุญในครั้งนั้นช่วยส่งให้ทั้งสองคนได้เป็นคู่ครองกันตลอดไป และหากบังเอิญต้องเกิดเป็นเพศเดียวกันก็ขอให้ได้เกิดเป็นพี่น้องกันทุกครั้ง เมื่อพระกัสสปะพุทธเจ้าและพระสงฆ์อนุโมทนาแล้วทั้งสองจึงกลับคืนสู่เรือนของตน ดำรงชีวิตสืบไปจนสิ้นอายุขัย และกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารหลายชาติจนถึงชาติสุดท้ายในสมัยของพระกัสสปะพุทธเจ้า จึงได้มาเกิดเป็นพญาหงส์สองหัวแต่อยู่ในร่างเดียวกัน อาศัยอยู่ใกล้สระน้ำในป่าหิมพานต์

ต่อมามีนายพราณจากเมืองพราณสีผู้หนึ่งออกไปล่าสัตว์แล้วมาพบกับหงส์ซึ่งมีรูปร่างลักษณะพิเศษดังนั้น จึงนำความไปกราบทูลต่อพญาพราณสี และอาสาจับตัวหงส์ทองสองหัวกลับไปถวายแก่ผู้เป็นพระราชาของตน ฝ่ายพญาพราณสีเมื่อได้ตัวพญาหงส์ทอง 2 หัวมาแล้ว จึงเห็นสมควรตามคำแนะนำของพระมหะสีที่จะแยกหงส์ทั้งสองออกจากร่างเดียวกันเพื่อจะนำไปไว้ดูเล่นในห้องบรรทม 1 ตัว และนำออกไปเลี้ยงไว้ที่ท้องพระโรงอีก 1 ตัว จากนั้นจึงรับสั่งเรียกอำมาตย์ผู้หนึ่งให้มารับตัวหงส์ 2 หัว ไปเลี้ยง แล้วทำอุบายให้หงส์ทั้งสองหัวนั้นเกิดความระแวงแคลงใจต่ออีกฝ่ายหนึ่งจนสามารถแยกตัวหงส์ออกจากกันได้เป็นที่สุด

เมื่อหงส์แยกจากกันแล้วก็บังเกิดความระแวงถึงอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยความห่วงหาอาวรณจึงทำให้หงส์ทั้งสองตัวนั้นครอมใจไม่ยอมกินอาหาร ฝ่ายพญาพราณสีตระหนักถึงผลกระทบของตนที่ทำให้หงส์มีอาการเศร้าซึมเช่นนั้น พระองค์จึงรับสั่งเรียกเหล่าเสนาอำมาตย์มาประชุมเพื่อให้อโวกาศำสอนเรื่องการอุยงให้ผู้อื่นแตกแยกกัน และชี้ให้เห็นโทษของการพหุบาทไม่พิจารณาความเสียก่อน โดยทรงยกเอาหงส์ทั้งคู่มาเป็นตัวอย่าง จากนั้นจึงนำหงส์ทั้งสองตัวมาเลี้ยงไว้ในกรงเดียวกันคราเปลี่ยนชีวิต

ตอนท้ายของเรื่อง พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประชุมชาดกว่า
 นายพราณที่จับตัวพญาหงส์ 2 หัวมาถวายแก่พญาพราณสี คือ นายม้าแก้วกัณฐ์กะ ผู้ชื่อว่า ฉันทและ
 หงส์ 2 หัวนั้นเมื่อแยกร่างออกจากกันแล้วเป็น 2 ตัว ตัวหนึ่ง คือ พระศิริมานันทเถระ
 ส่วนหงส์อีกตัวหนึ่ง คือ พระอุทายีเถระ
 อำมาตย์ผู้มีปัญญาอันฉลาดเลิศ คือ พระสารีบุตร
 และพญาพราณสีผู้ประเสริฐ คือ องค์พระพุทธเจ้า

16. รัมมรัชชชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่เขตวันนารามนั้น ภิกษุทั้งหลายปรารภกันว่าเทวทัตต์ได้พยายามทำร้ายพระพุทธองค์เสมอ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบก็ตรัสว่า ในอดีตชาติเทวทัตต์ก็เคยบงการร้ายพระพุทธเจ้ามาแล้ว และได้รื้อเทศนาโดยตรงเล่าเรื่องในอดีตชาติของพระองค์ว่า

เมื่อพญาพรหมทัตต์ครองราชย์ในเมืองพาราณสี ทรงมีเสนาบดีชื่อการกเสนา ครั้นนั้นพระโพธิสัตว์ได้เป็นราชบุโรหิตชื่อรัมมรัชชะ ช่างกลบกที่แต่งพระเกศาและประดับพระเศียรชื่อสัตตปาณี เสนาบดีผู้นั้นเป็นคนรับสินบนในการพิพากษาคดี ครึ่งหนึ่งผู้หนึ่งผู้หนึ่งไปฟ้องรัมมรัชชะว่าการกเสนาได้รับสินบน รัมมรัชชะจึงต้องรื้อคดีขึ้นพิจารณาใหม่ให้ถูกต้อง การกเสนาเจ็บแค้นใจมากจึงยุยงให้พญาพรหมทัตต์หาเหตุประหารรัมมรัชชะ โดยให้สร้างอุทยานให้เสร็จภายในหนึ่งคืน หากไม่สำเร็จจะถูกประหารชีวิต

ทั้งนี้การสร้างอุทยานเสร็จลงได้เพราะพญาอินทมาช่วยการกเสนาจึงของพระราชาก็สั่งรัมมรัชชบุโรหิตให้สร้างสระโบกขรณี สร้างปราสาททำด้วยงาช้าง ทั้งนี้ พญาอินทก็จะช่วยเนรมิตให้ทุกครั้ง การกเสนาเห็นว่ามีความช่วยเหลือรัมมรัชชะ จึงยุยงพญาพรหมทัตต์ให้สั่งรัมมรัชชะให้ทำในสิ่งที่เขาทำไม่ได้คือให้เนรมิตคนเฝ้าอุทยานผู้มีคุณสมบัติ 4 ประการ คือ ไม่ส่อเสียด ไม่ดื่มสุรา ไม่มีความรักความหลงและไม่โกรธ ซึ่งพญาอินทได้แนะนำว่าช่างกลบกของพระราชามีนามว่าสัตตปาณีมีคุณสมบัติครบถ้วน รัมมรัชชะจึงพาสัตตปาณีเข้าเฝ้า ซึ่งสัตตปาณีก็ได้ทูลถึงเหตุที่ตนมีคุณสมบัติดังกล่าว คือการที่เป็นผู้ไม่ส่อเสียดนั้น เป็นเพราะในอดีตชาติเคยถูกรยาต่อสนให้ผูกมัดบุโรหิตผู้ทำประโยชน์แก่ตน การที่ไม่ดื่มสุรานั่นเป็นเพราะในอดีตชาติที่ตนเคยเป็นกษัตริย์แห่งเมืองพาราณสีเคยหักคอบุตรให้ตาย แล้วพ่อครัวนำไปปรุงเป็นอาหารให้กินเพราะความเมามาก่อน การที่ไม่มีความรักนั้นเป็นเพราะในอดีตชาติที่เป็นกษัตริย์นั้น พระโอรสที่ทรงรักมากไปทำลายบาตรและอาหารของพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ต่อมาพระโอรสนั้นสิ้นพระชนม์เพราะน้ำที่ราชโอรสจะเสวยนั้นแห้งหายไปทั้งหมด และการที่ปราศจากความโกรธนั้นเป็นเพราะในอดีตชาติที่เคยเป็นภยานั้นได้เจริญภาวนาเมตตาจิตจนได้ไปเกิดในพรหมโลกนานถึง 7 กลปีมาแล้ว เมื่อพญาพรหมทัตต์รู้ว่าการกเสนาเป็นคนชั่วร้าย จึงให้สัญญาแก่ราชบุรุษให้ทูลตักการกเสนาจนตาย

ในตอนท้ายเรื่องพระพุทธเจ้ากล่าวถึงประมุขชาดกว่า	การกเสนา	คือ	พระเทวทัตต์
	พญาพาราณสี	คือ	พระอานนท์
	สัตตปาณีกลบก	คือ	พระสารีบุตร
	พญาอินท	คือ	พระอนุรุทธ
	และรัมมรัชชะ	คือ	พระพุทธเจ้า

ขณะนั้นพอดิศัยตรีแห่งเมืองดักกลีลาสิ้นพระชนม์โดยไม่มีโอรสหรือธิดา อำมาตย์ทั้งหลายจึงเชิญบุช-
ราชระหาผู้มั่งคั่ง ไปเป็นกษัตริย์และรอดเสวยราชย์ไปหตุตรงบริเวณที่ทุกัมมกุมารนอนอยู่ ดังนั้นทุกัมมกุมารจึงได้รับ
เชิญให้เป็นกษัตริย์ขึ้นครองราชสมบัติในครั้งนั้นแทนกษัตริย์พระองค์เดิม ทั้งนี้ทุกัมมราชก็โปรดการบริจาคทาน
อย่างสม่ำเสมอ

ฝ่ายชายที่สีก 3 ครั้ง ก็รับเอาหญิงหม้าย 3 วาระคนนั้นเป็นภรรยา แล้วพากันไปขอทานในเมืองดักสิลา
 ครั้งหนึ่งภักตร์ก็พบกับมราชนังช้างไปคูโรงทาน ก็ได้พบกับบุคคลทั้งสองจึงรู้สึกซาบซึ้งในคำสอนของบิดามากยิ่งขึ้น
 ในตอนท้ายเรื่องมีประมุขาคกว่า สหายผู้สีกถึง 3 คนนั้น คือ พระเทวทัตต์

หญิงหม้าย 3 ครั้ง คือ นางกัญจนมาณิกา

เหล่าพสกนิกรในเมือง คือ พุทธบริษัท 4 จำพวก

และทุกัมมราชา คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 2811 - 2812)

18. สัพพสิทธิกุมมารชาดก

พระภิกษุสนทนมาถึงคุณวิเศษของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบไปด้วย อุบาย ความตรึกตรอง ศิลปะ และความเฉลียวฉลาดเป็นเลิศ ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทราบความคั่งนั้นแล้วจึงยกเรื่องในอดีตมาตรัสเล่า ความว่า

เมื่อครั้งที่พญาอุสกราชทรงปกครองเมืองอุสกะ มีพระมเหสีพระนามว่า กุศุมภราชเทวี และมีพระราชธิดาผู้ทรงมีพระสิริโฉมงดงามยิ่งนัก พระนามว่านางสุวรรณโสภา พอเติบโตมีอายุครบ 16 ปีบริบูรณ์ นางสุวรรณโสภาก็ทรงไม่ยินยอมจะเฒ่าจากกับบุรุษใด จนกระทั่งได้มีกษัตริย์มาสู่ขอและได้รับอนุญาตให้เข้าไปเจรจากับนางทีละองค์ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ

ในกาลนั้นยังมีกษัตริย์พระนามว่าพญาวิชัยราช เป็นราชาผู้ปกครองอศิกนครและมีพระมเหสี พระนามว่านางอุบลเทวี ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระโอรสองค์หนึ่งมีรูปโฉมงดงาม และได้เดินทางไปศึกษาศิลปศาสตร์จากสำนักของทศปาโมกข์ในเมืองคักกิลลา จนสำเร็จวิชาวิเศษสามารถถอดดวงใจออกจากร่างได้ จึงได้รับนามว่าสัพพสิทธิกุมาร เมื่อพระกุมารสัพพสิทธิได้ย่นกิดคัพท์ความงดงามแห่งนางสุวรรณโสภา จึงอยากจะได้นางมาเป็นชายา และออกเดินทางไปยังเมืองอุสกะและได้รับอนุญาตให้เข้าไปเจรจากับนาง พระองค์ทรงใช้วิชาที่ได้อ่านเรียนมาถอดดวงจิตของอำมาตย์คนสนิทไปไว้ที่เชิงประทีป แล้วเล่าปัญหาหาถามดวงจิตอำมาตย์ว่า ชายใดในจำนวน 4 คน ควรจะได้นางเป็นภรรยา เพราะค่างก็มีส่วนร่วมให้นางได้มีชีวิตขึ้นมา เริ่มตั้งแต่การแกะสลัก หาดเครื่องแต่งกาย กระทำให้นางเจรจาได้ และการสนทนากับนางด้วยความรัก ดวงจิตอำมาตย์ตอบว่าควรจะได้แก่ช่างแกะสลัก ผู้เริ่มให้ชีวิตแก่นาง แต่นางสุวรรณโสภามองว่าควรจะเป็นผู้ที่ให้เครื่องแต่งกาย นิทานปัญหาเรื่องที่ 2 ที่สัพพสิทธิเล่าให้ดวงจิตที่เลี้ยงซึ่งอยู่ที่ปลายเตียง คือ ราชกุมาร 4 คน มีความเชี่ยวชาญในวิชาต่างๆ กัน กล่าวคือ ฐานุโหราศาสตร์ การชุบชีวิต และประดาน้ำ วันหนึ่งนกหัสติลิงค์คาบนางกษัตริย์บินผ่านมา พระกุมารผู้เชี่ยวชาญทางฐานุซึ่งได้เตรียมพร้อมอยู่แล้วเพราะได้รับคำแนะนำจากพระกุมารผู้เชี่ยวชาญทางค่านการพยากรณ์ เมื่อยังคงไปถูกนก นกจึงปล่อยนางตกลงมา พระกุมารผู้ชำนาญในการประดาน้ำจึงดำลงไปเอาตัวนางขึ้นมา พระกุมารองค์ที่สี่ได้ช่วยชุบชีวิตของนางให้ฟื้นขึ้นมา อำมาตย์กล่าวว่าพระกุมารที่เป็นผู้ชุบชีวิตควรจะได้เป็นคู่ครองของนาง แต่นางสุวรรณโสภาก็คำนวณว่า ควรจะเป็นพระกุมารที่ดำน้ำลงไปงมตัวนางขึ้นมา นิทานเรื่องที่ 3 มีว่า สตรีใดในจำนวน 4 คน ควรจะเป็นภรรยาของนักโทษผู้เฉลียวฉลาดสามารถแก้ปริศนาเกี่ยวกับหนทางที่จะไปสู่ที่พำนักของนางได้ เพราะนางทั้งสี่คนต่างก็มีส่วนช่วยกันปรนนิบัตินักโทษ คือ ทานอาหาร ถูหน้าชำระกาย นวดเท้า และนำสิ่งปฏิกูลไปทิ้ง ฝ่ายดวงจิตอำมาตย์ซึ่งสถิตอยู่ที่ม่านกล่าวว่า ควรจะได้แก่ช่างที่จัดอาหารให้ นางสุวรรณโสภาก็กล่าวแย้งขึ้นว่าสตรีที่นักโทษสมควรจะเลือกมาเป็นภรรยา นั่นคือ สตรีที่ให้ข้าวน้ำอาหาร เพราะถือว่าเป็นการรักษาชีวิตของนักโทษเอาไว้ด้วยการให้ในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต พอสิ้นเสียงขานตอบของนางสุวรรณโสภา ฝ่ายเหล่าข้าราชการเมื่อได้เห็นพระราชธิดาเฒ่าปากเจรจาได้ตอบกับบุรุษคั่งนั้น จึงเกิดความปิติยินดียิ่งนักแล้วรับนำความไปกราบทูลแก่พญาอุสกราชทรงทราบในทันที ส่วนนักคนตรีต่างก็ประโคมดุริยดนตรีเพื่อเป็นการสรรเสริญบูชาความสามารถทางด้านสติปัญญาของพระโพธิสัตว์เจ้า ต่อจากนั้นพญาอุสกราชจึงจัดให้มีพิธีอภิเสกสมรสระหว่างพระกุมารสัพพสิทธิและนางสุวรรณโสภาราชธิดาขึ้นในเมืองอุสกะแห่งนั้นอย่างยิ่งใหญ่สมพระเกียรติ

ในตอนท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประมุขชาติกว่า พญาอุสภราช คือ พญาสุปปพุทธะ

นางกุสุมธราชเทวี คือ นางอัคคมเหสีของพญาสุปปพุทธะ

พญาวิเชยธราช คือ พญาศรีสุทโธทนะ

นางอุปปลเทวี คือ นางสรีมหามายา

นางสุวรรณโสภา คือ นางยโสธราพิมพา

ส่วนพระกุมาร ศัพทสิทธิ์ คือ พระพุทธเจ้า

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University

19. ปัญญาพลชาคก

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก พระอานนทที่ได้รับอาราธนาให้วิสัชนาสุดตันตปิฎกไปตามลำดับจนถึงปัญญาพลชาคก ซึ่งพระอานนทเล่าว่าในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ปราสาทของนางยโสธราพิมพาก็ได้ตรัสเล่าแก่พระเจ้าสุทโธทนะว่า พระนางยโสธราพิมพาซึ่งรักในพระพุทธเจ้ามิได้ปรากฏในชาตินี้เท่านั้น และได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ว่า

ในยุคของพระวิปัสสีพุทธเจ้านั้น พันธุมคิราชาผู้สวดยราชย์ในเมืองพันธุมคิตรงเป็นพุทธบิดา พระองค์สร้างอารามมีกำแพงล้อมและอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า โดยไม่ยอมให้ผู้ใดมีโอกาสถวายทาน ชาวเมืองไม่พอใจถึงคิดจะจับพญาพันธุมคิและยกสมบัติให้มหาอมาตย์แทน แต่อมาตย์ไม่ยอมรับและได้ทูลขอให้มีการจัดการในการถวายทาน โดยวันแรกให้พระราชเป็นผู้ถวายทาน วันที่สองให้อมาตย์บำเพ็ญบุญ และวันที่สามให้ชาวเมืองทั่วไปบำเพ็ญกุศล ในสำนักของพระวิปัสสีพุทธเจ้า

ครั้งนั้นธิดาของเศรษฐีต้องการถวายภัตตาหารแทนบิดาที่ล่วงลับ ในวาระที่ราชบุตรจะไปถวายทานนั้น นางจึงทำขนมรวงผึ้งไปถวายโดยมีดอกไม้มงคลอยู่ด้านบน บรรดาชนทั้งหลายเห็นว่าเป็นนางนาคอดไม่ไปถวายโดยไม่มีการติดอาหารอื่นจึงอนุญาต พระวิปัสสีพุทธเจ้ารู้ว่านางจะได้เป็นมเหสี จึงรับภัตตาหารของนางและบันดาลให้ขนมของนางมีปริมาณมากและนางได้อริฐานขอให้ได้สามีที่ใญ่บุญ ภายหลังพญาพันธุมคิให้สืบหานางที่ไปบำเพ็ญกุศลวันเดียวกับพระองค์ และให้รับนางธิดาเศรษฐีดังกล่าวไว้เป็นมเหสีชื่อนางสัทธาทวิ และเมื่อพันธุมคิราชสิ้นพระชนม์แล้ว จุลพันธุมคิวงศ์ได้ครองราชสมบัติแทน และได้ตั้งนางไว้ในฐานะอัครมเหสีต่อไป

เมื่อนางและจุลพันธุมคิวงศ์สิ้นชีวิตแล้วก็ได้เวียนว่ายตายเกิดอีกหลายชาติ จนได้มาเกิดในเมืองพาราณสี จุลพันธุมคิวงศ์เกิดเป็นบุตรชายของเศรษฐีซึ่งอยู่ข้างประตูเมืองทางด้านทิศใต้ มีชื่อว่าปัญญาพลกุมาร ส่วนนางสัทธาทวิกิเกิดเป็นธิดาเศรษฐี ซึ่งอยู่ข้างประตูเมืองทางทิศเหนือ มีชื่อนางสมาธิ บิดาของทั้งสองอยากให้มีผู้ครอง แต่ทั้งสองปฏิเสธเพราะอยากได้ผู้ครองที่มีจริยวัตรอันงดงาม

ครั้งหนึ่งปัญญาพลกุมาร ไปค้าทางเรือ พ่อแม่ของปัญญาพลก็ได้ไปขอเอานางสมาธิเตรียมไว้เพื่อไว้แต่งงานกับบุตรของตน เมื่อปัญญาพลกลับคืนมาแล้วได้พบกับนางสมาธิก็พอใจ จึงได้ถามปัญหารธรรมกับนางหลายประเด็น ซึ่งก็ตอบได้เป็นที่พอใจของปัญญาพลกุมาร ดังนั้นต่อมาทั้งสองจึงแต่งงานกัน

ต่อมาปัญญาพลได้ไปค้าขายทางเรือถึงเมืองโกสัมพีแต่เนื่องจากสภาพคลื่นลมที่แปรปรวน ทำให้ปัญญาพลต้องร้งรออยู่ที่เมืองโกสัมพีเป็นเวลาหลายปี จนน้องชายของปัญญาพลเข้าใจว่าพี่ชายเสียชีวิตแล้ว ก็หาทางเอานางสมาธิเป็นภรรยาของตนแต่นางไม่ยินยอม จึงทุบตีและชิงเอาทรัพย์สินของนางไป และด้วยผลที่ทำร้ายบุคคลที่ตนนั้น น้องชายของปัญญาพลกุมารจึงถึงกับคาบอด

นางสมาธิได้พยายามออกติดตามค้นหาสามีจนไปพบนางเศรษฐีที่กลับจากการถวายทานแก่พระพุทธเจ้านางเศรษฐีนั้นจึงรับนางสมาธิและได้รักษางานเสมอติดาพร้อมกับมอบให้นางดูแลสมบัติทั้งปวงของนาง ฝ่ายบริวารของนางเศรษฐีชื่อ อังโกสมุลเมื่อเห็นว่าตนหมดความสำคัญลงก็ได้แต่คุมแค้นนางสมาธิอยู่ ต่อมานางเศรษฐีก็คลอด

บุตรหญิง อังโกสมุลจึงแอบไปฆ่าเด็กน้อยนั้นแล้วใส่ความว่านางสมาธิเป็นผู้ฆ่า เศรษฐีจึงจับนางให้ออกจากบ้านไปและนางถูกชายขี้เมาผู้หนึ่งจับตัวไปขายให้แก่พ่อค้าสำเภา นางเกรงว่าพวกพ่อค้าจะขำยัดตนจึงอธิษฐานขอให้ตนเองเป็นชาย

เมื่อเรือสำเภานางสมาธิในสภาพของชายอาศัยไปด้วยนั้นบรรลุลถึงเมืองโกสัมพีแล้ว บังเอิญพระราชเมืองโกสัมพีสิ้นพระชนม์ บรรดาอมาตย์จึงปล่อยราชรถเสด็จทพหาผู้มีบุญไปเป็นกษัตริย์ รดเสด็จทพหาได้ไปเถยเอนางสมาธิในร่างของชายไปอภิเษกเป็นกษัตริย์ และกษัตริย์ใหม่ได้ช่วยรักษาคณปวและพิการทั้งหลายให้หายเป็นอันมาก

ฝ่ายปัญญาพละเมื่อสบโอกาสแล้วจึงเล่นใบกล้วยบ้านเมื่อไปถึงแล้วมิได้พบนางสมาธิ แต่เห็นน้องชายของคนซึ่งตาบอดรออยู่ เมื่อทราบว่กษัตริย์เมืองโกสัมพีอาจรักษาคณให้หายพิการได้ จึงพาน้องชายไปเข้าเฝ้า เมื่อมารดาของปัญญาพลกุมาร อังโกสมุลและชายขี้เมาทราบข่าวว่าปัญญาพลจะเดินทางเช่นนั้น จึงขอเดินทางไปด้วย

เมื่อไปถึงเจพระพักตร์ของพระเจ้ากรุงโกสัมพีแล้ว ทุกคนต้องบอกความเป็นมาของความป่วยหรือพิการตามความเป็นจริง ซึ่งเมื่ออังโกสมุลและชายขี้เมารวมทั้งน้องชายของปัญญาพลกุมารทูลเรื่องตามความจริงแล้วพระเจ้ากรุงโกสัมพีจึงช่วยรักษาให้หายบอด

เมื่อพระเจ้ากรุงโกสัมพีถามปัญญาพลกุมารว่าไปถึงเมืองของพระองค์ด้วยเหตุใด ปัญญาพละตอบว่าไปค้นหาภรรยาของตน พระเจ้ากรุงโกสัมพีว่าภรรยาของปัญญาพลกุมารอยู่ในเมืองนั้น เมื่อปัญญาพลกุมารกลับไปยังที่พักแล้ว พระเจ้ากรุงโกสัมพีก็กล่าวความจริงของตนให้เสนาอมาตย์ได้รับรู้ จากนั้นจึงให้ปัญญาพละเข้าเฝ้าอีก แล้วถามว่าปัญญาพละสามารถรู้จักรู้ว่าผู้ใดเป็นภรรยาของตน โดยสัมผัสเพียงปลายนิ้วได้หรือไม่ เมื่อปัญญาพละรับคำพระเจ้ากรุงโกสัมพีก็ให้เอาฝ่ามามากั้น แล้วพระองค์และพระสนมทั้งหลายเพียงยื่นมือออกมาเท่านั้น ปัญญาพลกุมารจับปลายนิ้วของนางทั้งหลายก็รู้ว่าไม่ใช่ภรรยาของตน แต่เมื่อจับมือของอีกผู้หนึ่งก็บอกว่าคนนี้เป็นภรรยาของตนแล้ว ความเป็นชายของพญาโกสัมพีก็หมดไปและกลับคืนเป็นหญิงคือนางสมาธิดังเดิม อมาตย์ทั้งหลายจึงพร้อมกันอภิเษกปัญญาพลกุมารให้เป็นกษัตริย์ต่อไป

ในตอนท้ายเรื่องมีประมุขชาดก	กล่าวถึงว่า	อังโกสมุล	คือ	พระเทวทัต
		ชายขี้เมา	คือ	องคุลิมาล
		น้องชายของปัญญาพลกุมาร	คือ	พระ อานนท
		นางสมาธิ	คือ	นางยโสธราพิมพา
		และปัญญาพลกุมาร	คือ	พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 3702 - 3703)

20. ทริวาทนชาดก

เหตุปรารถนาที่ทำให้พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนี้ คือ การสมาคมกับคนชั่วนั้น ผู้ที่สมาคมด้วยก็จะพลอยชั่วไปด้วยเหมือนต้นมะม่วงแม้ปลูกทิ้งจะมีรสหวาน แต่เมื่อรากของมันไปเกี่ยวพันกับรากของต้นสะเคา ผลของมะม่วงนั้นก็จะพลอยขมตามไปด้วย พระองค์จึงนำเรื่องในอดีตมาเล่าให้พระภิกษุและพุทธบริษัททั้งหลายได้รับฟังว่า

เมื่อครั้งที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นมหาอำมาตย์ของพระเจ้าทริวาทนะในเมืองพาราณสี ซึ่งเดิมทีนั้นได้อาศัยอยู่ในเมืองกาสิรัฐระ ต่อมาบิดามารดาเห็นว่ามานพหนุ่มผู้นั้นเป็นคนเกเรมาก จึงขับหนีออกจากบ้าน แต่ก็ได้ไปอาศัยอยู่กับพ่อค้าสระเพา ครั้นหนึ่งมานพหนุ่มและพวกพ่อค้าสระเพาไปค้าขายในต่างเมือง และถึงคราวเคราะห์ร้ายเรืออับปางเสีย แต่ก็อาศัยที่มานพหนุ่มมีความพยายามมากจึงยึดเกาะกระดานแผ่นหนึ่งว่ายน้ำไปขึ้นที่เกาะแห่งหนึ่งแล้วก็แย่งชิงแก้ววิเศษจากหมูตัวหนึ่ง แก้วนี้เมื่ออมไว้แล้ว ก็จะทำให้สามารถเหาะเหินไปในอากาศได้

ขณะนั้น มีภุมมพิณ้อง 4 คน เกิดบื้อหนอยในชีวิตครองเรือน จึงพากันไปสร้างอาศรมอยู่ในป่า ต่างพากันเจริญภาวนากถิณกรรม ไม่นานนัก ฤๅษีผู้พี่ที่สิ้นชีวิตก่อน และได้ไปเกิดเป็นพญานินท์ เมื่อได้พิจารณาอุชีวิตความเป็นอยู่ของพวกฤๅษีที่เป็นน้องของตนแล้ว ก็ทราบว่ขาดสนและลำบาก จึงลงมาประทานครวณให้น้องคนถัดไปจากคนเพื่อให้ใช้ขวานนั้นไปตัดฟันมาให้ใช้สอย ส่วนน้องคนที่ 2 นั้นประทานครวณให้ เพื่อให้ดินน้ำกลองข้างหนึ่งกันไม่ให้ช้างมารบกวน และหากจะให้ฝูงสัตว์มาเป็นบริวารก็ให้ตีอีกหน้าหนึ่งสำหรับฤๅษีที่เป็นน้องคนสุดท้ายนั้นประทานครวณให้น้ำทิพย์เพื่อกำจัดโรคหิด

ฝ่ายมานพหนุ่มผู้นั้นพอได้แก้วมณีแล้วก็เหาะมาลงที่ป่าแห่งนั้น และใช้อุบายเอาแก้วมณีที่ตนได้มาจากหมู แลกกับขวานของฤๅษีคนที่ 2 และใช้ขวานนั้นไปตัดคอพระฤๅษีจนสิ้นชีพไป หลังจากนั้นก็ใช้กลอุบายแลกเอากลองและไหน้ำทิพย์จากฤๅษีอีก 2 คน เมื่อได้ของนั้นมาแล้วก็กระชับให้ขวานวิเศษเล่มนั้นไปตัดคอฤๅษีทั้ง 2 คนจนสิ้นชีพไป

ครั้นเมื่อมานพหนุ่มได้สิ่งของวิเศษเหล่านั้นมาสมดังใจปรารถนาแล้ว จึงไปทำทนายพระเจ้าพรหมทัตต์แห่งเมืองพาราณสีให้ออกมารบกัน และเขาได้ตีกลองเรียกสัตว์มาเป็นทหารของตน จากนั้นจึงใช้ขวานไปตัดพระศอของพระเจ้าพรหมทัตต์ และปล่อยไหน้ำทิพย์ท่วมชาวครจนชาวเมืองขอมบ่ และสถาปนาให้เขาเป็นพระราชาแห่งเมืองพาราณสี ทรงนามว่าทริวาทนะ ในวันหนึ่งพระองค์เสด็จไปทรงน้ำในมณฑปที่ บังเอิญได้มะม่วงมาลูกหนึ่ง เมื่อทรงทดลองชิมดูปรากฏว่ามีรสอร่อยยิ่งกว่ามะม่วงทั่วไป พระองค์จึงรับสั่งเรียกให้นายจ่าสวนหรือนายผู้เฝ้าประตูของอุทยานเอามาในไปปลูก พร้อมกับทรงกำชับให้เฝ้ารักษาให้ดี ไม่นานนักต้นมะม่วงก็งอกงาม มีกิ่งก้านสาขาออกดอกและผล เมื่อสุกแล้วก็มิรสอร่อยยิ่งนัก พระองค์จึงมีพระราชสาธไปทูลเชิญให้พญาต่างเมืองมาทรงลิ้มรสมะม่วงนั้น ซึ่งทุกพระองค์ล้วนแต่ติดพระทัยในรสของมะม่วงดังกล่าว

ในบรรดาภคิตรีชเหล่านั้น มีภคิตรีชพระองค์หนึ่งทรงมีความประสงค์ร้าย คือมีดำริจะทำให้มะม่วงต้นนั้นมีรสขม ท้าวเธอจึงทรงปรึกษากับนายประตูอุทยานของพระองค์เพื่อหาทางที่จะดำเนินให้เป็นไปตามพระดำริ เมื่อนายประตูอุทยานหรือจ่าสวนตกลงแล้ว ก็ใช้อุบายจนสามารถได้เป็นจ่าสวนของพระเจ้าทริวาทนะ และเริ่มแผนร้ายโดยการปลูกพืชที่มีรสขม มีต้นสะเคา เป็นต้น เพื่อให้รากของมันไปพัวพันกับรากของมะม่วงต้นนั้น จนมันในว่ามะม่วงมีรสขมแล้วก็หลีกหนีไป

เมื่อพญาท้าวหนะทรงลี้มรสมะม่วงต้นเดิม เห็นว่ามีรสขม ก็โหม่นสัพระทัยมากนัก จึงทรงปรึกษากับ
เหล่ามนตรีของพระองค์ ครั้นอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตซึ่งก็คือพระ โทริสตัดนั้น ได้ถวายคำแนะนำพระองค์ให้ปรับปรุง
สิ่งแวดล้อมในพระราชอุทยานเสียใหม่โดยปลูกพืชที่มีรสหวานและพระองค์ก็ทรงรับสั่งเรียกให้จำสวนหรือนาย
ประตูลูกหลานปฏิบัติตามนั้น เมื่อมะม่วงได้สิ่งแวดล้อมใหม่ก็กลับมีรสหวานเหมือนเดิม

ประตูลูกหลานคือนายคือ อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตครั้งนั้น ก็คือองค์พระธาดาผู้เป็นพระโอรสนานั่นเอง

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 2692 - 2693)

21. มหิทธสาตก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันนารามนั้น มีชายผู้หนึ่งมาบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา ซึ่งพระภิกษุรูปนี้ได้สะสมข้าวของเครื่องใช้และอาหารไว้มากมาย รวมทั้งดำรงชีวิตในเพศสมณะอย่างฟุ่มเฟือย เมื่อภิกษุรูปอื่นเห็นดังนั้นจึงนำความไปกราบทูลแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงเรียกภิกษุนั้นมากล่าวตักเตือน แต่ภิกษุรูปนั้นกลับไม่รู้สึกละอายต่อการกระทำของตน กลับประชดด้วยการนำข้าวของเครื่องใช้และเครื่องนุ่งห่มออกมาทิ้ง จากนั้นจึงสวมผ้าบังคัฏกายเพียงผืนเดียวแล้วออกมาปรากฏกายต่อหน้าพุทธบริษัททั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าถึงอดีตชาติของภิกษุผู้นี้ว่าเคยถือกำเนิดเป็นผีเสื้อน้ำในกาลก่อน ความว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโอรสของกษัตริย์ในเมืองพาราณสีผู้มีพระนามว่ามหิสถกุมาร ทรงมีพระอนุชาร่วมสายโลหิตอีกหนึ่งพระองค์ มีพระนามว่าจันทกุมาร หลังจากที่พระมหากษัตริย์สวรรคตลง พญาพาราณสีก็ทรงอภิเษกสมรสอีกครั้งหนึ่ง และทรงมีพระโอรสองค์ใหม่ พระนามว่าสุริยกุมาร ฝ่ายนางมเหสีพระองค์ใหม่เกรงว่าโอรสของตนจะไม่ได้ขึ้นครองราชย์ จึงคิดหาอุบายกราบทูลขอพรจากพระสวามีเพื่อให้บุตรแห่งตนได้สืบราชสมบัติต่อไปในการข้างหน้า พญาพาราณสีจึงส่งพระโอรสในมเหสีพระองค์ก่อนให้เดินทางไปศึกษาหาวิชาความรู้ในป่า ซึ่งต่อมาสุริยกุมารก็เสด็จออกติดตามพระเชษฐาทั้งสองเข้าไปอยู่ในป่าด้วยเช่นกัน

จนกระทั่งในวันหนึ่ง สุริยกุมารได้เดินทางเข้าไปใกล้สระน้ำที่มีผีเสื้อน้ำคนหนึ่งรักษาอาณาเขตแห่งนั้น ฝ่ายผีเสื้อน้ำก็ตั้งคำถามต่อสุริยกุมารว่ารู้จักเทพธัมมหรือไม่ เมื่อสุริยกุมารตอบว่าตนไม่รู้จักเทพธัมม ผีเสื้อน้ำจึงจับตัวสุริยกุมารเอาไว้เพื่อจะนำไปกินเป็นอาหารในภายหลัง ต่อมาจันทกุมารก็เดินทางเข้าไปใกล้สระน้ำนั้นและถูกจับตัวไว้อีกคนหนึ่ง ส่วนมหิสถกุมารครั้นเห็นว่าพระอนุชาทั้งสองของตนหายไปเป็นเวลานาน จึงออกติดตามหา เมื่อไปถึงบริเวณสระน้ำก็พบกับผีเสื้อน้ำที่แปลงกายเป็นชายผู้หนึ่งมาหลอกล่อให้มหิสถกุมารลงไปเล่นน้ำ แต่ด้วยพระปรีชาญาณแห่งพระโพธิสัตว์เจ้าจึงทราบว่าเป็นผีเสื้อน้ำแปลงกายมา และทรงแสดงธัมมแก่ผีเสื้อน้ำคนนั้น เมื่อได้ฟังยังธัมมเทศนาแห่งมหิสถกุมารแล้วผีเสื้อน้ำก็บังเกิดความเลื่อมใสและกล่าวว่าขอขอบพระอนุชาคืนให้แก่มหิสถกุมารพระองค์หนึ่ง โดยให้เลือกระหว่างจันทกุมารและสุริยกุมาร ฝ่ายมหิสถกุมารนั้นได้ตระหนักถึงว่าพระราชบิดาทรงมอบราชสมบัติให้สุริยกุมารสืบต่อ ดังนั้นพระองค์จึงตัดสินใจที่จะเลือกขอชีวิตของสุริยกุมารไว้ เมื่อผีเสื้อเห็นถึงความเสียสละของโพธิสัตว์เจ้าแล้วจึงมอบพระอนุชาทั้งสองพระองค์คืนให้แก่มหิสถกุมาร

ครั้นเมื่อกลับถึงเมืองพาราณสีแล้ว มหิสถกุมารจึงได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากผู้เป็นพระราชบิดา เนื่องจากทรงประกอบกุศลกรรมที่ได้ช่วยชีวิตของพระอนุชาเอาไว้ แล้วแต่งตั้งให้จันทกุมารเป็นมหาอุปราช พร้อมทั้งมอบตำแหน่งอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ให้แก่สุริยกุมาร ทำหน้าที่ปกครองดูแลบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขสืบไป ส่วนผีเสื้อน้ำคนนั้นก็ได้รับการเช่านไหว้และสร้างที่อยู่อาศัยให้ดีกว่าเดิม

ในตอนท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้ากล่าวถึงประชุมชาดกว่า ผีเสื้อน้ำคนนั้น คือ ภิกษุผู้มีข้าวของมากมาย

สุริยกุมาร คือ พระอานนท์

จันทกุมาร คือ พระสารีบุตร

ส่วนมหิสถกุมารก็คือองค์พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542: 5068 - 5069)

22. ฉันทันตชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร ได้ปรารภถึงนางภิกษุณีรูปหนึ่งซึ่งเคยเป็นบาทบริจาริกาของพระพุทธเจ้าในครั้งเป็นพญาช้างฉันทันต์ และได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติในครั้งนั้นว่ามีมหิทธิชัยมหาสุกัถา และจุลลสุกัถา นางช้างจุลลสุกัถามีความน้อยใจว่าพญาช้างคอยเอาใจนางมหาสุกัถามากกว่าตน เช่นให้คอกบัวหรือให้เดินในเส้นทางที่สะดวกสบาย - เป็นต้น... นางจึงตั้งใจว่าหากนางตายจากชาติอันเป็นช้างแล้วก็จะขอให้เกิดเป็นธิดาของพญามัททราชาและได้เป็นมเหสีของพญาพราณสี แล้วจะให้นายพราณอิงพญาช้างด้วยธนูอาบยาพิษ และเอาหางทั้งคู่ไปให้แก่ตน จากนั้นนางก็ได้ก่ออาหารจนสิ้นชีวิต

นางช้างจุลลสุกัถาได้เกิดใหม่และเป็นมเหสีของพญาพราณสีตามคำอธิษฐาน นางได้แกล้งป่วยเพื่อขอให้พญาพราณสีใช้คนไปนำเอาหางของพญาช้างฉันทันต์มาให้ มิฉะนั้นนางจะถึงแก่ชีวิต ในที่สุดนางก็เลือกได้พราณปาผู้หนึ่งโสนุดตระให้ไปดำเนินการตามความประสงค์ดังกล่าว

นายพราหมณ์โสนุดตระเดินทางฝ่าความยากลำบากต่าง ๆ เป็นเวลาถึง 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จึงไปถึงที่อยู่ของพญาช้างและสังเกตพฤติกรรมของพญาช้างจนแน่ใจ แล้วจึงได้ผูกหลุมซ่อนตัวและยิงพญาช้างด้วยธนูอาบยาพิษ พญาช้างได้รับบาดเจ็บสาหัสแต่ก็จับตัวพราณโสนุดตระได้ ครั้นเห็นว่านายพราณนั้นนุ่งห่มด้วยผ้าข้อมผ้าซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระอรหันต์ก็อดใจไว้ ไม่ฆ่าพราณนั้น และเมื่อทราบจากคำบอกเล่าของนายพราณว่านางจุลลสุกัถาใช้ให้มาฆ่าตนเพื่อเอาง้างกล่าว พญาช้างก็อดทนต่อความเจ็บปวดและช่วยชักเถียงเพื่อตัดหางของตนจนสำเร็จ จากนั้นจึงบอกเส้นทางกลับไปสู่เมืองพราณสีให้แก่พราณปาแล้วจึงสิ้นใจ ฝ่ายช้าง 8 พันเชือกที่เป็นบริวารและนางมหาสุกัถาที่พญาช้างแกล้งใช้ให้ไปค้นหาศัตรูในทิศทางอื่นกลับมาเห็นพญาช้างสิ้นชีวิตแล้ว จึงได้อารณาพระปิงเจกพุทธเจ้า 500 องค์ มาสวดบำเพ็ญกุศลแล้วเผาศพพญาช้างแล้วจึงกลับไปสู่ที่อยู่แห่งตน

นายพราณโสนุดตระนำง้างทั้งคู่ของพญาช้างฉันทันต์เดินทางจากป่าหิมพานต์ไปถึงเมืองพราณสีโดยใช้เวลาเพียง 7 วัน เมื่อไปถึงแล้วจึงได้นำง้างดังกล่าวขึ้นถวายนางจุลลสุกัถา เมื่อนางจุลลสุกัถารับเอาหางทั้งสองของพญาช้างฉันทันต์พาดไว้เหนือตักของตนแล้วพั่งดูง้าง นางเกิดความสะเทือนใจเป็นอันมาก จึงถึงแก่ความตายในที่สุด

ในตอนท้ายเรื่องมีการประชุมชาดกว่า	นางภิกษุณีผู้นั้น	คือ	นางจุลลสุกัถาในอดีต
	พญาช้างฉันทันต์	คือ	พระพุทธองค์
	และพราณโสนุดตระนั้น	คือ	พระเทวทัต

ส่วนนางภิกษุณีที่กล่าวถึงในตอนต้นเรื่องนั้น ได้ตั้งในเจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่องจนได้บรรลุอรหัตผลในชาตินั้น

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 1742)

23. จัมเปยษาค

ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขตวันอารามนั้น ทรงปรารภถึงอุโบสถกรรมของพระองค์เองว่า การเจริญอยู่ในอุโบสถศีลนั้นคณิก แล้วก็ได้ตรัสเทศนาถึงจัมเปยษาคราชดังนี้

ในอดีตกาลนั้น มีกษัตริย์ในอังครฐและเมืองมครมีแม่น้ำชื่อจัมเปยยะ ซึ่งในแม่น้ำนั้นก็เป็นที่อยู่อาศัยของ พญานาคชื่อจัมเปยยะ ในครั้งที่พญามครและพญาอังครฐรบกันนั้น พญามครเป็นฝ่ายแพ้จึงควมำกระโจนลงสู่แม่น้ำจัมเปยยะซึ่งพญาจัมเปยยะก็ช่วยไว้ได้ ต่อมาเมื่อถึงวันขึ้นปีใหม่ พญามครก็กระทำพิธีบูชาพญานาค และพญานาคก็ได้แสดงตัวและแสดงสมบัติของตนให้คนเห็น

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เกิดมาในตระกูลยากไร้ ได้เห็นสมบัติของพญานาคจัมเปยยะแล้วก็อยากได้สมบัติของนาคราช เมื่อตายแล้วก็ได้ไปเกิดในครรภ์ของนาคอัคมเหสีของพญานาค ซึ่งเมื่อเกิดเป็นพญานาคแล้ว พระโพธิสัตว์ก็เกลียดใจที่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เกิดอยากจะตายจากภาวะความเป็นนาค จึงขึ้นไปรักษาอุโบสถศีลเหนือจอมปลวกแห่งหนึ่ง แล้วได้อริฐานจะบริจาคเลือดเนื้อและชีวิตให้เป็นทาน

ยังมีชายผู้หนึ่งในเมืองพาราณสี ได้ไปเรียนมนตร์อาถัมพาศนะเพื่อเป็นหมองูจากเมืองคัสสิลา เมื่อศึกษาวิชาแล้วก็เดินทางกลับ เมื่อได้พบพญาจัมเปยษาคราชซึ่งมีกายเท่าคนใจก็จับเอาไปเล่นให้คนดูเพื่อเก็บเงิน จนกระทั่งพาพญานาคนั้นไปเล่นในวังของพญาอุคคเสนาในเมืองพาราณสี

ฝ่ายนางนาคสุมนาเทวีซึ่งเป็นเมียของจัมเปยษาคราชโพธิสัตว์ เห็นว่าสามีของตนไปจำศีลถึงเดือนหนึ่งแล้วก็ออกไปติดตามจนพบขณะที่กำลังแสดงอยู่ใกล้ประตูของพญาอุคคเสนา เมื่อจัมเปยษาคราชเห็นเมียของตนก็เกิดความละอายจึงกลับไปนอนอยู่ในกรง และเมื่อพญาอุคคเสนาทราบจากนางสุมนาเทวีว่า “งู” ที่แสดงนั้นแท้จริงคือนาคราชผู้มีพิษเป็นอันมากซึ่งเป็นสามีของนาง ก็ได้ขอไถ่เอานาคจากพราหมณ์หมองูนั้น

หลังจากนั้น พญาอุคคเสนากับบริวารก็ได้ไปเยี่ยมมรดกพิภพตามคำเชิญของจัมเปยษาคราชถึง 7 วัน มองเห็นความยิ่งใหญ่ของสมบัติในเมืองนาคแล้ว ก็ถามจัมเปยษาคราชว่าทำไมจึงไปจำศีลนั้นก็เพื่ออยากจะได้ใหม่เป็นคน เพราะคนเท่านั้นที่สามารถประกอบการกุศลเพื่อไปสู่นิพพานได้ และในตอนท้ายพญาจัมเปยษาคราชก็ได้มอบทรัพย์สมบัติเป็นอันมากแก่พญาอุคคเสนาเพื่อนำไปใช้ในเมืองพาราณสีอีกด้วย

ในท้ายเรื่องมีประมุขชาคกว่า หมองูนั้น	คือ	พระเทวทัตต์
พญาอุคคเสนา	คือ	พระสารีบุตร
นางสุมนาเทวี	คือ	นางยโสธราพิมพา
และจัมเปยษาคราชนั้น	คือ	พระพุทธเจ้า

24. พหุลยวิชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหารนั้นคราวหนึ่งเหล่าภิกษุปรารภถึงความกตัญญู เมื่อพระพุทธองค์ทราบแล้วก็ตรัสเล่าถึงชาติหนึ่งในอดีตของพระองค์ว่า

ในเมืองโกสละมีภิกษุผู้หนึ่งซึ่งมีแม่วัวชื่อพหลาและแม่วัวพหลานี้มีลูกเป็นวัวตัวผู้ตัวหนึ่ง วันหนึ่งนางวัวพหลาได้ออกไปแสวงหาอาหารในป่าร่วมกับวัวตัวอื่น ๆ แล้วได้แยกจากฝูงไปหากินอีกที่หนึ่ง เมื่อเสือโคร่งมาพบเข้าก็จะจับแม่วัวกิน แม่วัวพหลาได้ขอร้องเสือโคร่งว่าขอฉีกไปให้นมลูกเสียก่อนแล้วจะมาให้กินซึ่งเสือโคร่งก็อนุโลมตาม

แม่วัวพหลากลับไปให้ลูกกินนมแล้วจึงเดินทางไปเป็นอาหารของเสือโคร่ง โดยมีลูกวัวติดตามไปและขอให้เสือโคร่งกินตนเองแทนแม่ เสือโคร่งเห็นเช่นนั้นจึงบอกว่าจะไม่กินวัวไม่ว่าแม่หรือลูก เหตุการณ์นั้นบันดาลให้พญาอินทรีรับรู้ จึงลงมาปรากฏต่อหน้าสัตว์ทั้งสาม แล้วสรรเสริญสัตว์ทั้งสามเป็นอันมากและนำสัตว์ทั้งสามไปเปลี่ยนสภาพเป็นเทวดาและเสวยทิพย์สมบัติในสวรรค์

ในท้ายเรื่องมีประชุมชาดก ระบุว่า พญาอินทรีในเรื่องนี้	คือ	พระอนูรุท
เสือโคร่ง	คือ	พญาสุริยอุทโทณะ
แม่วัวพหลา	คือ	พระนางสรีรมหามาชา
และลูกวัวในครั้งนั้น	คือ	พระพุทธองค์

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 4601)

25. กปีราชชาดก

ครั้งหนึ่งภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่าพระพุทธรองค์ช่วยเหลือพี่น้อง ซึ่งพระพุทธรองค์ศรีว่าพระองค์ก็เคยช่วยเหลือญาติพี่น้องมาก่อน และครั้นเทศนาว่าในครั้งที่พญาพรหมทัตต์เสวยราชย์ในเมืองพาราณสีนั้น พระองค์ได้เกิดมาเป็นพญาลิง มีกำลังเท่ากับช้างสาร 5 เชือก และมีบริวาร 8 หมื่นตัว อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ใกล้ฝั่งน้ำคงคา และในที่ใกล้นั้นมีต้นมะม่วงใหญ่ต้นหนึ่งที่มีผลโตและรสดี

พญาลิงตระหนักว่าหากมะม่วงสุกแล้วหล่นลงไปใต้น้ำก็อาจชักนำภัยมาถึงได้ จึงให้บริวารลิงปลิดดอกและผลมะม่วงในกิ่งที่ทอดไปเหนือน้ำนั้นออกให้หมด แต่ครั้งหนึ่งมีมะม่วงผลหนึ่งเติบโตในรังมดแดง เมื่อสุกแล้วก็ร่วงลงในน้ำและลอยไปติดที่ตาข่ายซึ่งชิงขวางลำน้ำเพื่อให้พญาพาราณสีเล่นน้ำโดยมิให้มีสิ่งใดรบกวน เมื่อผู้รักษาดำยเห็นมะม่วงประหลาดก็จำไปถวายให้ทรงชิมดู ซึ่งพญาพรหมทัตต์ก็คิดใจในรสอันอร่อย จึงยกพลเดินทางไปค้นหามะม่วงต้นนั้นจนพบและเสวยมะม่วงจนเป็นที่พอพระทัย

ขณะที่พญาพรหมทัตต์และบริวารหลับอยู่นั้น พญาลิงก็พาบริวารไปกินมะม่วงตามปกติ พญาพรหมทัตต์ตื่นบรรทมเห็นลิงกินมะม่วงเช่นนั้น จึงให้พวกนายขมังธนูมาล้อมต้นมะม่วงเพื่อชิงชิงดั่งกล่าว พญาลิงเห็นภัยดังกล่าวจึงกระโดดไปยังต้นไม้ที่อยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ แล้วคิดสร้างสะพานให้บริวารได้หนีภัยโดยนำเอาหวายขนาดยาวผูกกับต้นไม้ฝั่งนั้น และอีกเงื่อนหนึ่งผูกเข้ากับบันไดของคณแล้วกระโดดจากฝั่งตรงข้ามมายังต้นมะม่วง แต่บังเอิญเส้นหวายนั้นสั้นไปเล็กน้อย พญาลิงเพียงคว้าได้ปลายกิ่งมะม่วงแต่ไม่สามารถใช้เครือหวายผูกเข้ากับกิ่งมะม่วงได้ ด้วยความกลัวที่บริวารจะเป็นอันตรายพญาลิงจึงบอกให้บริวารทั้งหมดเหยียบไปบนหลังของตนแล้วได้ไปตามเครือหวาย ลิงทั้งหมดก็ทำตาม และจากที่ลึงบริวารทุกตัวเหยียบย่ำไปบนหลังและน้ำหนักของลิงทุกตัวที่ถ่วงเอานั้นทำให้พญาลิงบอบช้ำอย่างสาหัส จนกระทั่งถึงถึงที่สุดท้ายซึ่งเป็นลิงที่ชั่วร้ายเห็นโอกาสที่จะทำร้ายพญาลิงโหดตัดแล้ว จึงรีบปีนขึ้นสู่กิ่งง่ามะม่วงที่สูงแล้วกระโจนลงเหยียบพญาลิงและหนีไป ทิ้งให้ลิงโหดตัดบาดเจ็บสาหัสค้างค้ำคั่งอยู่ในอากาศ

พญาพรหมทัตต์เห็นเหตุการณ์ทั้งหมดตั้งต้นว่าพญาลิงซึ่งเป็นสัตว์ได้ยอมสละชีวิตของตนเพื่อให้บริวารพ้นภัยเช่นนั้น จึงให้ราชบุรุษนำพญาลิงโหดตัดลงมาพยาบาลแล้วถามว่า เหล่าบริวารมีคุณอย่างไรกับพญาลิงหรือจึงทำให้พญาลิงต้องถึงกับยอมสละชีวิตเช่นนั้น พญาลิงตอบว่าเมื่อหัวหน้ของชนเหล่าใด หัวหน้ก็จะต้องมีหน้าที่ทำให้เกิดความสุขและความปราศจากภัยแก่ชนเหล่านั้น แล้วได้ตักเตือนพญาพรหมทัตต์ต่อไปว่า พระราชาไม่ควรจะข่มเหงพลเมือง แต่ควรจะสงเคราะห์คนเหล่านั้นและจะต้องดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมเสมอ จากนั้นพญาลิงก็สิ้นใจ พระพญาพรหมทัตต์ทรงเห็นว่าพญาลิงประกอบด้วยความดีเช่นนั้น จึงโปรดให้จัดพิธีศพพญาลิงให้ยิ่งใหญ่เท่ากับการจัดพิธีพระราชทานเพลิงศพของกษัตริย์

ในตอนท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า บิฑามารดาของพญาลิงครั้งนั้น คือ พญาสุโธทนะและนางสรีรมหาเมยา

พญาพรหมทัตต์ คือ พระอานนท์

ลิงตัวที่ทำร้ายพญาลิง คือ พระเทวทัตต์

และกปีราชหรือพญาลิงครั้งนั้น คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 21)

26. นรชีวะขดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหารนั้น ภิกษุทั้งหลายได้ทูลถามว่า ภิกษุที่เลี้ยงดูบิดามารดาที่เหมาะสมหรือไม่ พระพุทธองค์คร่ำครวญในอดีตกี่เคยแม่กระทั่งสละชีวิตเพื่อพ่อแม่ แล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติครั้งหนึ่งของพระองค์ว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติในตระกูลยากไร้เป็นบุรุษชื่อนรชีวะนั้น ได้เลี้ยงดูบิดามารดาเรื่อยมาจนบิดาถึงแก่กรรมแล้วก็เลี้ยงดูมารดาสืบมา ครั้งหนึ่งได้ไปขอทานกับบริวารของเศรษฐีหนึ่งและได้ทำนาในสวนของคนในภายหลัง

เมื่อข้าวสุก นรชีว์กุมารได้สร้างกระท่อมเผ้านาให้แม่พักอยู่แล้วตนเองออกไปเกี่ยวข้าวในนา วันหนึ่งงูเห่าจากจอมปลวกซึ่งอยู่ใกล้กระท่อมเผ้านาได้กัดข้อมือของนรชีว์กุมาร มารดาของนรชีว์กุมาร ได้คร่ำครวญถึงลูกเป็นอันมากแล้วได้สิ้นใจในที่สุด เมื่อนรชีว์กุมารกลับไปพบสภาพศพของมารดาที่เข้าใจได้ว่าเสียชีวิตเพราะพิษงู จึงออกค้นหางูนั้นจนพบแต่ก็มีได้ทำร้ายเพราะเกรงว่าศีลของตนจะขาด จึงปล่อยงูนั้นหนีไปและได้อธิษฐานขอให้ผู้มีมาช่วยให้แม่ฟื้นคืนมา

เมื่อความทราบไปถึงพญาอินทแล้ว ก็ได้แปลงเป็นพราหมณ์ไปหานรชีว์กุมารแล้วว่า หากได้เนื้อจากหัวใจคนแล้วก็จะสามารถช่วยให้ผู้ตายฟื้นคืนได้ นรชีว์กุมารทราบความแล้วก็ขอมือจากเทวดาและอธิษฐานอย่าให้ตนเสียชีวิตจนกว่าจะเห็นมารดาของตนฟื้น แล้วจึงใช้มีดทิพย์ตัดเอาชิ้นเนื้อจากหัวใจของตนใส่ในปากของมารดาตามคำแนะนำของพราหมณ์แล้วพราหมณ์แปลงก็สาธยายมนต์ให้ผู้ตายฟื้นคืนได้ พระโพธิสัตว์เมื่อเห็นว่ามารดาของตนฟื้นแล้วจึงเข้าไปขอโทษกรรมแล้วก็สิ้นใจ

ฝ่ายมารดาเห็นนรชีว์กุมารเสียชีวิตเพราะตนเช่นนั้น จึงได้อธิษฐานขอให้เทวดาอินทร์พรหมมาช่วยชุบชีวิตบุตรของตน ซึ่งพญาอินทก็ได้ไปชุบชีวิตกุมารนั้น เพราะชื่นชมที่เห็นว่ากุมารยอมสละชีวิตของตนเพื่อช่วยชีวิตมารดา

ในท้ายเรื่องมีประมุขชาดกว่า พญาอินท	คือ	พระอนุรุทธ
มารดาของพระโพธิสัตว์	คือ	นางสรีมัทมายา
บิดาของพระโพธิสัตว์	คือ	พญาสุริยอุทโธณะ
และนรชีว์โพธิสัตว์ในครั้งนั้น	คือ	พระพุทธเจ้า

27. สัทธิตาชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหารนั้น พระภิกษุทั้งหลายกล่าวยกย่องบุญสมภารของพระพุทธองค์ ซึ่งพระพุทธองค์ก็นำเรื่องในอดีตชาติมาคร่ำครวญว่า

พญาพรหมทัตต์เสวยราชย์ในเมืองพาราณสี มีมเหสีชื่อวิมาลาเทวี มีโอรสเป็นพระโพธิสัตว์ชื่อสัทธิตาชา กุमार ครั้นนั้นสหายของพระโพธิสัตว์ได้ไปบังเกิดเป็นบุตรของธัญชัยเสฏฐี มีชื่อว่าปญฺญสารถกุมาร และบริวารของพระโพธิสัตว์ได้ตามมาเกิดอีก 1,000 คน กุมารทั้งสองได้เล่นกับเด็กอื่นและได้ร้องคำไปเป็นอันมาก พ่อแม่ของเด็กเหล่านั้นไม่พอใจจึงไปฟ้องพญาพรหมทัตต์ และพญาพรหมทัตต์ก็จับกุมารทั้งสองออกไปจากเมือง

เทวดารักษา ไม่นิโครธต้นหนึ่งส่งสารกุมารทั้งสองจึงบอกทางให้และบอกว่าภายหลังทั้งสองจะได้พบกวางทอง ซึ่งผู้ใดกินคางข้างขวาของกวางนั้นจะได้เป็นพญาจักรพรรดิราช และผู้ที่กินคางข้างซ้ายก็จะมีแก้วเจ็ดประการไหลจากปากเมื่อหัวเราะ ซึ่งเมื่อกุมารทั้งสองพบกวางทองนั้น พระโพธิสัตว์ก็กินคางเบื้องขวา และให้ปญฺญสารถกุมารกินคางเบื้องซ้ายของกวางทอง

กุมารทั้งสองเดินทางต่อไป และเทวดาองค์หนึ่งบอกทางให้ไปถึงทางแยกข้างหน้า สัทธิตาชาโพธิสัตว์ได้เลือกเดินทางไปยังเมืองมิลินทร และครั้งนั้นกษัตริย์แห่งเมืองมิลินทรพระนามว่า ชาวเมืองจึงได้จัดรถเสด็จพาหาคณะบริษัทยาใหม่ ซึ่งราชรถก็ไปหยุดที่สัทธิตาชากุมาร เสนาข้าราชการจึงพร้อมกันอภิเษกเจ้าสัทธิตาชากุมารเป็นกษัตริย์ ให้ชื่อว่า พญาจักรพรรดิราช

ฝ่ายปญฺญสารถกุมารแยกเดินทางไปถึงเมืองกุสุมพนคร วิชาของกษัตริย์เมืองกุสุมพนครพบเจ้าปญฺญสารถกุมารมีแก้วมณีร่วงจากปากเมื่อหัวเราะ จึงนำตัวไปหาพระบิดาซึ่งก็ได้อภิเษกสมรสให้ครองกัน ต่อมาเมื่อกษัตริย์องค์นั้นทราบว่าแก้วมณีร่วงจากของปญฺญสารถกุมารไปผู้สวนอุทยานแล้วให้กินเหล้าผสมยาพิษจนเห็นว่าตายแล้วจึงเอากิ่งไม้คลุมไว้

มีอีก 3 คน เห็นว่าปญฺญสารถกุมารตายก็เข้าไปหวังจะกินเป็นอาหาร แต่เทวดาประจำต้นนิโครธห้ามไว้และบอกว่าปญฺญสารถกุมารมีคุณวิเศษ ยักษ์ก็ว่าพวกตนก็มีคุณวิเศษ โดยที่ตนหนึ่งมีคนไท่น้ำทิพย์ชุบชีวิตตนได้ ยักษ์อีกตนหนึ่งว่าตนเองมีขั้ววิเศษที่ทำให้ของที่วางบนคางซึ่งกลายเป็นเงินหรือทอง ส่วนยักษ์อีกตนหนึ่งว่าตนมีรองเท้าวิเศษที่ใส่แล้วเหาะได้ เมื่อเจ้าปญฺญสารถกุมารตื่นแล้วยักษ์ทั้งสามก็คิดใจจึงพากันหนีไป เจ้าปญฺญสารถก็ได้ของวิเศษทั้งสามและสวมรองเท้าวิเศษเหาะกลับไปหาพระราชบิดาซึ่งเป็นภรรยาของตน ต่อมาพระบิดาซึ่งสมคบกับพระราชาก็หลอกลวงปญฺญสารถกุมารให้ไปเที่ยวป่าหิมพานต์และพระบิดาเป็นผู้ขโมยของวิเศษกลับไปด้วย

เทวดาประจำนิโครธต้นหนึ่งในป่าหิมพานต์เห็นว่าปญฺญสารถกุมารมีบุญสมภารมาก เพราะเคยถวายผ้าเป็นธงและบูชาพระธรรมมาก่อน จึงบอกปญฺญสารถกุมารว่า ผู้ที่กินผลไม้นิโครธจากกิ่งทางตะวันตกจะกลายเป็นเสือโคร่ง ผู้กินผลนิโครธจากกิ่งทางด้านใต้จะกลายเป็นหมี ผู้กินผลนิโครธจากกิ่งด้านตะวันตกจะกลายเป็นลิง ผู้กินผลนิโครธจากกิ่งด้านเหนือจะกลายเป็นนกยาง และผู้กินผลนิโครธจากกิ่งยอดจะมีรูปโฉมอันงาม เจ้าปญฺญสารถจึงกินผลนิโครธจากกิ่งด้านเหนือแล้วกลายเป็นนกยางบินกลับไปหาภรรยาและบอกถึงเรื่องผลนิโครธ นางจึงขอเอาผลนิโครธไปให้พระบิดาของนาง ซึ่งปญฺญสารถให้คนในเมืองทุกคนกินผลนิโครธจากกิ่งด้านตะวันตกแล้วกลายเป็นลิงไปทั้งหมด จากนั้นก็นำของวิเศษเหาะกลับไปหาพญาจักรพรรดิราชยังเมืองมิลินทร และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนา

ผู้ใหญ่ และเมื่อพญาจักรพรรดิราชสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าบุญญसारกุมารก็ได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์แทน
จนสิ้นอายุขัย

ตอนท้ายเรื่องมีประมุขชาติกว่า เทวดารักษาไม้นิโคร ชตนแรก คือ พระอินนเถระ

เทวดารักษาไม้นิโคร ชตคนที่ 2 คือ พระสารีบุตร

เทวดารักษาไม้นิโคร ชตคนที่ 3 คือ พระโมคคัลลานะ

เทวดารักษาไม้นิโคร ชตคนที่ 4 คือ พระกัสสปเถระ

บุญญसारกุมาร คือ พระอานนท์

พญาพรหมทัตต์ คือ พญาศรีสุทโธทนะ

นางวิมาลาเทวี คือ พระนางศรีมหามายา

และสิทธิสารกุมาร คือ พระพุทธองค์

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 6892 - 6893)

28. กุสสราชชาดก

ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับที่เชตวันนารามทรงปรารภถึงภิกษุผู้ยากจะลาสิกขาบทผู้หนึ่งให้เป็นเหตุแห่งการเทศนาชาดกเรื่องนี้ว่า ครั้งหนึ่ง ภิกษุชาวเมืองสาวัตถีรูปหนึ่งได้ออกบิณฑบาตได้พบสตรีผู้หนึ่งทรงเครื่องประดับอันงามก็เกิดปฏิพัทธ์แล้วปล่อยให้ตนทรุดโทรมหม่นหมอง จนภิกษุทั้งหลายพากันรูปนั้นเข้าเฝ้า เมื่อพระพุทธองค์ทราบเรื่องแล้วก็ตรัสว่า มาดูความข่มเป็นเหตุให้เสื่อมเสียแก่ศาสนาและเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ในใจอย่างแท้จริง แล้วพระพุทธเจ้าก็นำเรื่องในอดีตชาติของพระองค์มาเทศนาว่า

ในครั้งที่พญาโศภการาชครองเมืองกุสสาวดีในแคว้นมัลลชนั้น ทรงมีพระมเหสีชื่อนางสีวลี ทั้งสองพระองค์ไม่มีพระโอรสหรือธิดา ชาวเมืองจึงทูลขอให้หาทางมีโอรสเพื่อสืบสันตติวงศ์โดยทูลแนะนำว่าให้ทรงอนุญาตให้บาทบริจาริกาเที่ยวไปตามใจเพื่อจะได้มีบุตร แต่ก็ไม่ผล พระองค์จึงอนุญาตให้พระนางสีวลีออกมเหสีกระทำการบ้าน ทนไฉนนั้นพญาอินทรีร้อนอาสน์ด้วยอำนาจแห่งศีลของนาง จึงเชิญพระโพธิสัตว์ศตเทพบุตรและเทพบุตรอีกองค์หนึ่งให้ลงมาปฏิสนธิในครรภ์นาง ทั้งนี้ ด้วยทรงเห็นว่าไม่ควรให้ชายอื่นมาทำลายศีลของนาง พญาอินทรีจึงแปลงเป็นพราหมณ์ชรามารับนางไปและสัณเฑาะว์ด้วยหัตถ์ เมื่อนางหลับก็พาขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นางสีวลีกลับไปถึงเจ็ดวันจึงตื่นและทราบความจริง พญาอินทรีให้นางเลือกว่าจะมีโอรสผู้มีอานุภาพทรงปัญญาแต่รูปไม่งาม หรือจะมีโอรสรูปงามแต่ไม่ฉลาดก่อน นางสีวลีเลือกโอรสผู้มีปัญญาก่อน จากนั้นพญาอินทรีจึงประทานหยาชาติพิภพเส้นหนึ่ง ผ้ายทิพย์ จันทน์ทิพย์ ดอกปาริชาติ และพิณทิพย์ชื่อโกกนุท แล้วเสพกามคุณกับนางแล้วสัณเฑาะส์ต่อนางด้วยหัตถ์แม่มือ ทนไฉนนั้นพระโพธิสัตว์ก็เกิดมาปฏิสนธิในครรภ์นาง แล้วพญาอินทรีก็ทรงนำนางมาไว้เคียงพญาโศภการาช หลังจากนั้นนางสีวลีจึงทูลความให้สวามีทรงทราบทุกประการ

นางสีวลีประสูติกุมารองค์แรกให้นามว่ากุสสราชตามที่ทรงได้หยาชาติพิภพ ต่อมาจึงมีเชชชกุมาร เมื่อกุสสราชกุมารเจริญวัยถึง 16 ชันษาแล้ว ก็เป็นผู้มีปัญญาอันฉลาดและรู้ศิลปศาสตร์ทั้งมวลโดยไม่ต้องมีผู้สอน พระบิดามารดาเห็นว่ามียาอุยัณสมควรแล้วก็ปรารภจะขอให้พระองค์มีคู่ครอง แต่พระองค์ไม่ต้องการ ด้วยเหตุที่ทรงเชื่อว่า ไม่มีสตรีใดจะรักชายชั่วร้าย และอ้างว่าจะอยู่ปรนนิบัติพระบิดามารดาไปครบบั้นพระชนม์แล้วจึงจะออกบวช เมื่อไม่อาจขัดพระประสงค์ของพระบิดามารดาได้ กุสสราชกุมารจึงทรงสละกฐปศุตรังามด้วยทองคำ และทูลว่า หากมีสตรีใดงามดังรูปนั้นก็จะรับเป็นคู่ครอง พญาโศภการาชให้อำมาตย์ทั้งหลายนำรูปทองใส่สีวิกาเดินทางไปตามแคว้นต่าง ๆ แล้ววางรูปทองไว้ในที่ที่คนทั่วไปเห็นได้เช่นตามทางหลวงและทำน้ำ ใครได้เห็นก็ชมว่างามแต่มีได้กล่าวเปรียบเทียบกับใคร จนกระทั่งไปถึงสาครนคร แคว้นมัทราฐร์ พญามัทราฐร์มีริลา 8 นางล้วนมีรูปงามราวกับเทพธิดา แต่นางปีฬาวดี พระธิดาองค์แรกทรงพระศิริโฉมงามที่สุด มีรัศมีเปล่งจากหน้าจึงได้นามว่าปีฬาวดี นางมีแม่มนชื่อนางขุชชา วันหนึ่ง นางขุชชาพานางทาสีไปดักน้ำมาให้นางสง ครั้นไปถึงทำน้ำได้เห็นรูปทองก็เข้าใจว่านางปีฬาวดีหนีออกมาจากวัง ก็เกิดบันดาลโทสะแล้วตีรูปทองนั้น ซึ่งต่อมาก็นึกว่าไม่ใช่ของปีฬาวดี นางขุชชาจึงเล่าความเข้าใจผิดของตนให้นางทาสีฟัง พวกอำมาตย์จากเมืองกุสสาวดีได้ยินจึงออกมาถามและรู้ว่านางปีฬาวดีราชธิดางามกว่ารูปทองนั้น

พวกอำมาตย์จึงขอเข้าเฝ้าพญามหาราษฎร์กราบทูลว่าพญาโอภากราชให้นำรูปทองมาถวาย และผู้ชื่อนางปีฬาวาตีให้แก่กุตสราษกุมาร เมื่อพญามหาราษฎร์ทรงรับไมตรีแล้ว พญาโอภากราชจึงเสด็จสู่ศาลนครพร้อมทั้งพระมหาลิขิตเพื่อทูลต่อพญามหาราษฎร์ถึงราชประเพณีของกุตสราษว่า สะใภ้จะยังมีได้เห็นหน้าสวามีจนกว่าจะตั้งครรรค์ ฝ่ายนางปีฬาวาตีก็เต็มใจจะทำตามประเพณีทั้งสองพระองค์จึงทรงรับตัวนางมา ต่อมาพญาโอภากราชได้ยกราชสมบัติให้แก่โอรส และอภิเษกกุตสราษกุมารขึ้นเป็นกษัตริย์ มีนางปีฬาวาตีเป็นมเหสีเป็นผู้มีชัยบริวารมาก ทั้งสององค์อยู่ร่วมกันมา แต่ด้วยพระบารมีของกุตสราษกุมาร รัชสมัยของนางปีฬาวาตีก็มีอายุส่องสว่างได้เมื่อสวามีอยู่ใกล้ ทั้งสองจึงเสพกามคุณกันโดยยังมิได้สบพระพักตร์กัน

เมื่อเวลาผ่านไป 2 - 3 วันแล้ว กุตสราษอยากเห็นมเหสีจึงอ้อนวอนพระมารดาให้ช่วย แต่นางสิลวติกล่าวว่าคราบไคที่นางยังไม่ตั้งครรรค์ ทั้งคู่จะพบหน้ากันมิได้ ต่อมากุตสราษก็ไปขอร้องมารดาของคนอีกนางคืองหาทางให้กุตสราษเห็นหน้ามเหสีของตน ครั้งแรกนางสิลวติก็ให้พระองค์ลอบดูนางขณะที่ทรงพาสะใภ้ไปดูช้างมงคลที่โรงช้าง กุตสราษปลอมตนเป็นควาญช้าง ครั้นเห็นมเหสีมีรูปงามก็แอบเอามูลช้างปาดนางทำให้นางปีฬาวาตีกริ้ว อีกครั้งหนึ่งเมื่อเห็นมเหสีไปดูม้ามงคล กุตสราษอยากหยอกล้อนางก็เอามูลม้าปาดนางอีก ทั้งสองครั้งนี้พญาโอภากราชและนางสิลวติต้องปลอมโขนให้นางปีฬาวาตีหาขกริ้ว

ต่อมานางปีฬาวาตีอยากเห็นสวามีบ้างก็อ้อนวอนพระนางสิลวติหลายครั้งจนต้องตามพระทัย วันหนึ่งพระนางสิลวติจึงให้นางปีฬาวาตีมีโอกาสได้ทอดพระเนตรเวลาเสด็จเลียบเมือง แต่นางได้ให้เชยขปัดติกรมทรงช้างมงคลแทน แล้วทรงให้กุตสราษเป็นควาญช้าง ซึ่งควาญช้างผู้ปลุกยั่วยุก็ทำกิริยาเข้าหยอกล้อนาง ในครั้งแรกนางเข้าใจว่าเชยขปัดติกรมผู้มีรูปงามเป็นสวามี แต่เกิดสงสัยว่าควาญช้างแสดงกิริยาของอาจเณรฐานะนั้นน่าจะเป็นกุตสราษเอง จึงใช้นางซุชชาไปดูว่าใครลงจากช้างก่อน แต่กุตสราษรู้ทันจึงกำชับนางให้กลับมาทูลแก้สงสัยได้

ครั้นต่อมากุตสราษใคร่เห็นมเหสีอีก สิลวติจึงพาสะใภ้ไปเล่นอุทยานและลงสระ กุตสราษแอบอยู่ในสระเมื่อนางมาใกล้ก็แสดงตนแล้วกล่าวว่าคนคือพญา กุตสราษแล้วจับแขนนางไว้ นางรังเกียจสวามีรูปชั่วจึงหนีกลับคืนสู่เมืองมหาราษฎร์ พญา กุตสราษก็ปล่อยให้นางกลับโดยจะไปในเชิงนางคืนในภายหลัง เมื่อนางไปถึงเมืองแล้วจะนอนอยู่ในที่นอนก็กระวนกระวายนัก จึงลงไปนอนอยู่กับแผ่นดินที่แจ้งกระดังงั้น เหตุที่นางรังเกียจสวามีก็เพราะอคติชดาดินงเกิดเป็นที่สะใภ้ของพระโพธิสัตว์ นางได้เอาขนมส่วนที่ให้น้องสวามีซึ่งเป็นคนรูปชั่วไปถวายพระปึงเจกพุทธเจ้า ตอนแรกน้องของสามีก็โกรธถึงกับฉวยขวานออกมาจากบาตร นางจึงนำข้าวสับปีโปถวายแทนแล้วอธิษฐานขอเป็นผู้มีรูปงามและขอให้ได้พบชายรูปช้วนั้น ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้ยินคำอธิษฐานจึงเอาขนมอันเดิมใส่บาตรแล้วตั้งความปรารถนาให้ได้นางในชาติต่อไป ผลกรรมแห่งความโกรธที่พี่สะใภ้นำขนมส่วนของตนไปถวายพระปึงเจกพุทธเจ้านั้น ทำให้พระองค์มีรูปชั่ว เมื่อชายจากไปแล้ว กุตสราษก็ขบเซาเหงาอยู่ระยะหนึ่งแล้วจึงฝากราชสมบัติไว้กับพระมารดาแล้วก็ถือเอาทอง 1000 หม้อทองคำ และหีบเชื้อโกณฑูทออกพร้อมกับอาวุธทุบถายเคินทางไปตามหามเหสีเพียงวันเดียวกุตสราษก็เดินทางได้ 100 โยชน์และถึงเมืองของนาง ครั้นนั้น มีหญิงผู้หนึ่งผู้ตักสงสารที่โพธิสัตว์ครากตราเดินทาง จึงได้นำกุตสราษไปพักนอนที่บ้านของตน กุตสราษจึงมอบทองคำและหม้อทองคำให้แก่นาง และขอฝากอาวุธไว้ที่นางด้วย จากนั้นจึงได้นำหีบไปขออาศัยอยู่ในโรงช้าง และได้ทรงคิดพิณโกณฑูทให้ได้อินเสียงอันไพเราะกันทั้งเมืองเพื่อให้มเหสีทราบว่าเป็นองค์ตามมาแล้ว ครั้นกุตสราษเห็นว่าหากอยู่ในโรงช้างต่อไปก็คงไม่ได้พบกับนางปีฬาวาตี จึงกลับไปกินอาหารที่บ้านซึ่งตนมาพักแล้วมอบพิณนั้นแก่นางแล้ว จากนั้นก็ไปสมัครเป็นศิษย์ช่างปั้นหม้อ ระหว่างที่อยู่กับช่างปั้นหม้อนั้น กุตสราษได้ปั้นหม้อที่มีภาพเรื่องราวของตน

เมื่อหมื่อดังกล่าวไปถึงนางปีฬาวดีแล้ว นางก็รู้ว่าสามีรูปชั่วของตนตามมาแล้ว นางก็โกรธแล้วสั่งให้นำหมอนั้นไปให้แก่ผู้อื่น ซึ่งบรรดาน้องของนางปีฬาวดีก็เข้าใจว่าที่พี่สาวของตนโกรธนั้นก็เพราะสามีตามมาแล้ว ฝ่ายกุตสราหเห็นว่ช่างหม้อก็คิดกันมิให้เข้าไปถึงในวังได้ จึงลาไปสมัครเป็นศิษย์ของช่างสานพัดสานเสื่อแล้วก็ได้สานพัด มีรูปของตนและนางปีฬาวดีถือจอกเสวยสุราอยู่ในปราสาท เมื่อช่างสานเสื่อนำพัดดังกล่าวไปถวายแก่พระราชแล้ว ก็ทรงเห็นงามแปลกตาจึงให้นำไปถวายแก่นางปีฬาวดี ซึ่งเมื่อนางเห็นเข้าก็รู้ว่ากุตสราหกระทำมาเพื่อให้ได้พบนาง นางจึงโกรธแล้วทิ้งพัดนั้นเสีย และน้องสาวของนางปีฬาวดีรู้ว่าการเช่นนั้นก็พากันหัวเราะเพราะรู้ทัน

ต่อมา กุตสราหเห็นว่าหากอยู่กับช่างสานเสื่อต่อไปก็คงไม่พบหน้าพระราชา จึงไปขอเป็นศิษย์ของช่างกรองดอกไม้ วันหนึ่งกุตสราหโพธิสัตว์รูปชั่วก็นำเอาดอกไม้มาส่งครวหวัคกันเป็นมงกุฎดอกไม้ซึ่งมีรูปของตนและนางปีฬาวดีให้ช่างกรองดอกไม้้นำขึ้นถวาย ครั้นพระราชเห็นเข้าก็ว่างามประหลาดจึงให้นำไปถวายนางปีฬาวดี นางเห็นภาพของตนและกุตสราหอยู่ในมงกุฎดอกไม้ก็ โกรธจึงทิ้งมงกุฎดอกไม้ทิ้งไป ซึ่งบรรดาน้องสาวของปีฬาวดีก็ได้พากันหัวเราะเพราะขบขันในอาการของพี่สาวอีกครั้งหนึ่ง กุตสราหโพธิสัตว์เห็นว่าหากอยู่กับช่างกรองดอกไม้ต่อไปก็คงไม่มีโอกาสได้พบกับชายาของตนจึงไปสมัครเป็นศิษย์ของพ่อครัวหลวง วันหนึ่ง ขณะที่พ่อครัวหลวงนำอาหารขึ้นถวายนั้น โพธิสัตว์กุตสราหได้แกล้งเนื้อติดกระดูกเพื่อที่พ่อครัวจะกลับไปกินนั้น กลืนแกงหอมกลับไปทั้งเมืองและ ไปถึงพระนาสิกของพญามัทธราภรณ์พระองค์ต้องขอชิม เมื่อประจักษ์ว่ามีรสอร่อยเช่นนั้น พระองค์จึงสั่งให้พ่อครัวนั้นเป็นผู้ปรุงอาหาร ไปถวายแก่พระธิดาองค์โตซึ่งกลับจากเมืองกุตสวดี วันต่อมาโพธิสัตว์กุตสราหก็ปรุงอาหารแล้วก็หาไปถวายนางกุตสวดีซึ่งปราสาทและได้พบกับนางว่าตนได้ทิ้งราชสมบัติตามหานางผู้เลอโฉม นางได้กล่าวกับกุตสราหว่านางไม่ชอบรูปโฉมของกุตสราห และได้พำจำแล้วขับไล่ให้กลับเมืองเสีย ถัดจากนั้นนางก็ให้อาหารที่กุตสราหปรุงแก่นางบุษบาแล้วนางกินอาหารที่นางบุษบาปรุงแทน และไม่ให้มีโอกาสที่กุตสราหจะพบหรือสนทนากับนางได้ นับแต่กุตสราหไม่มีโอกาสได้พบกับนางปีฬาวดีแล้ว วันหนึ่งกุตสราหอยากลองดูว่านางยังมีใจรักตนอยู่หรือไม่ จึงหาภาชนะทั้งหลายไปแกล้งกระทุ้งที่หน้าประตูห้องของนางและกระชากระบิให้เปิดออกเหมือนหกล้มเสียหลักแล้วนอนคว่ำมีไม้คานกคที่คอยู่พร้อมกับส่งเสียงครางออกมา นางปีฬาวดีได้ยินเสียงดังกล่าวก็เปิดหน้าต่างดูเห็นกุตสราหนอนคว่ำอยู่ ก็นึกสงสารที่กุตสราหทำทุกอย่างเพราะตนเป็นเหตุจึงแกล้งไปดูหน้าและยกไม้คานออกจากบ่า พญากุตสราหเห็นนางก็ลงมามดูคนเช่นนั้นก็ถ่มน้ำลายใส่หน้าของนาง นางปีฬาวดีก็ยิ่งโกรธมากขึ้นอีกและรีบไปปิดประตูไว้แล้วเปิดหน้าต่างว่าชายอัปลักษณ์เช่นนั้นทำไมจึงพยายามเอาใจคนที่เกลียดตนเช่นนั้น อย่าได้พอใจตนอยู่เลย ให้รีบกลับไปเสวยสมบัติและกามคุณของกุตสราหเถิด พร้อมทั้งคำอีกหลายประการเพื่อให้กุตสราหหน่ายใจจากตนเสีย แต่เมื่อนางจะก่นคำตนเพียงใดก็ตามกุตสราหรูปชั่วก็ไม่โกรธ ด้วยเหตุที่พระองค์รักนางยิ่งนัก

ครั้นกุตสราหเมื่อเห็นว่า การที่จะพยายามโน้มน้าวให้นางปีฬาวดีใจอ่อนยอมรักตนนั้นเป็นเรื่องที่ยากจะสำเร็จ พระองค์จึงคิดสืบบนให้นางบุษบาช่วยเล่าโลมนางปีฬาวดีให้ใจอ่อน ถึงขนาดที่ให้เหตุผลโต้แย้งทั้งนุ่มนวลและอย่างรุนแรงแล้ว แต่ก็ไม่สำเร็จ นางบุษบาจึงรู้ว่าจะต้องพญามัทธราภรณ์และพระเทวีว่าพญากุตสราหติดตามมาหานางแล้ว นางปีฬาวดีก็อ่อนน้อมไว้มิให้ทูลความจริงให้พระบิดาทรงทราบ

กุตสราหทนลำบากในสาคสนครได้เจ็ดเดือน นางปีฬาวดีก็มีใจอ่อนลง จึงทรงหื้อแก้คจะกลับเมือง ทันใดนั้นแท่นบัณฑุกัมพลของพญาอินทรีก็แจ้งกระด้างขึ้น พญาอินทรีทรงทราบเหตุจึงหาอุบายช่วยเหลือ โดยให้เทพบุตร 7 องค์แปลงตัวเป็นทูตจากพญามัทธราภรณ์ไปทูลกษัตริย์ทุกเมืองว่าพระองค์จะยกนางปีฬาวดีให้ กษัตริย์

ทั้งเจ็ดเมืองก็ตีพระทัยรับยกทัพมา ครั้นพอทราบข่าวพญามัทธราภรณ์บอกความไปทุกเมืองตรงกัน เช่นนั้น กษัตริย์ทั้งเจ็ดก็กริ้ว คิดจะรบเอาเมือง พญามัทธราภรณ์เห็นเหลือกำลังจะสู้กับกองทัพถึงเจ็ดเมืองเช่นนั้น ก็ดำหนิธิดาที่หาญสาวมีผู้ทรงฤทธิ์มาจนต้องเคียดคร้อน และคิดจะตัดศึกโดยคั่นนางเป็นเจ็ดท่อนแจกให้กษัตริย์เหล่านั้น ปีพภาวดีกล้วยคายจึงทูลความจริงว่ากุสสราษเสด็จมาประทับอยู่ในเมืองโดยอาศัยพ่อครัวอยู่ พระมารดาที่ตำหนินางที่ดูแคลน กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจและข่มลงให้เป็นเสมือนคนไข้ชำนนั้น เมื่อความทราบถึงพญามัทธราภรณ์แล้ว ก็เสด็จไปหากุสสราษที่กำลังล้างหม้ออยู่ แล้วทรงอัญชลีขอมาโทษต่อพญากุสสราษ พญากุสสราษก็ทูลว่า แม้ตนจะปลอมคนเป็นพ่อครัวซึ่งไม่เหมาะแก่คนซึ่งเป็นกษัตริย์ แต่ที่ทำไปนั้นก็ตัดสินใจเองเพราะความรัก หลังจากนั้นพญามัทธราภรณ์ก็บังคับปีพภาวดีให้รับไปขอขมาโทษกุสสราษและทูลขอร้องให้ช่วยรักษาชีวิตนางไว้ นางจึงสั่นทูลมานะยอมเหยียบย่ำโคลนไปกราบแทบพระบาทสาวมีที่ยืนแช่อยู่ในโคลนอันเกิดเพราะน้ำล้างหม้อนั้นเพื่อขออภัยโทษ และกล่าวว่าแต่ก่อนนั้นนางมิได้มีจิตเสนาหาในตัวกุสสราษเลย แต่บัดนี้นางประจักษ์แล้ว จากความว่า “อันว่าคำสืบทอดรักในมหาราชก็ยกโทษให้” จากนั้นจึงได้เชิญกุสสราษให้สละสภาพอันต่ำต้อยขึ้นเป็นพระราชบุตรเขยอย่างเต็มภาคภูมิ

พญากุสสราษทรงช้างนำทัพมัทธราภรณ์โดยพาปีพภาวดีนั่งที่คอช้างอยู่ด้านหลังเสด็จออกจากประตูเมืองทิศตะวันออกแล้วประกาศว่าคนคือกุสสราษ ผู้ใดที่อยากอายุยืนก็ให้ก้มกราบพระองค์เสีย กษัตริย์ทั้งเจ็ดได้สัมผัสเพียงเสียงก็เกรงอำนาจ จึงพากันแตกทัพหนีไปและถูกจับไว้ในที่สุด พร้อมนั้นพญาอินทรีได้นำแก้วโรจนมณีมาให้ถึงในกองทัพ เมื่อได้แก้วมณีแล้วกุสสราษก็กลับมีพระโสมงศมาขณะเสด็จกลับเข้าสู่เมืองก็ได้นำพญาทั้งเจ็ดมาถวายพระสัสสุระ ซึ่งพญามัทธราภรณ์ก็ถวายคืน กุสสราษผูกไมตรีกับกษัตริย์ทั้งเจ็ดโดยขอประทานธิดาเจ็ดนางแก่กษัตริย์เหล่านั้น ซึ่งทุกฝ่ายก็มีความพอใจ ในที่สุดกุสสราษก็พามเหสีกลับนครกุสสาวดีและครองราชย์โดยสวัสดิคติสืบมาจนสิ้นอายุขัย

เมื่อพระพุทธองค์กล่าวเทศนาจบลง ภิกษุผู้กระสันใคร่สีกก็ตั้งอยู่ในโศกบาปคิดผลพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงการกลับชาติว่าพระเจ้าโอภากราช คือ พญาสุริยอุทโทณะ
นางสีสวดี คือ พระนางสรีรมหมายา
ชัยปติกุมาร คือ พระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก
ปีพภาวดี คือ นายโศธราพิมพา
บริวารพญากุสสราษ คือ พุทธบริษัทดี
และพญากุสสราษ คือ พระพุทธองค์

(เรียบเรียงจากงานของ อรพินท์ ศรีทรา , 2541 : 17 - 22)

29. กัณหาการិยชาดก

กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่ประทับอยู่ในป่าเชตะวันนารามว่า ในกาลนั้นมีพระภิกษุหลายรูปมากล่าวเจรจากันถึงเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตรัสรู้สัพพัญญูอันประเสริฐ และบรรลुซึ่งทิพยญาณทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเมื่อทรงฟังความดังนั้นแล้วจึงตรัสเล่าเหตุการณ์ในอดีตเมื่อครั้งที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นมาณพหนุ่มผู้มีปัญญาเป็นเลิศ ความว่า

ในอดีตล่วงผ่านมาแล้วนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าได้อีกำเนิดเป็นพระโอรสของพญาโกรัมพะและนางสุนนาเทวีผู้ปกครองเมืองมิลินาแห่งแคว้นวิเทหะ ยังมีในวันหนึ่งซึ่งเหล่าเทวดาโดยมีพญาอินทรีเป็นประธานมาถามคำถามแก่ พญาโกรัมพะ 10 ข้อ เมื่อต้องการจะแสดงถึงพระบุญญาธิการของพระโอรสที่อยู่ในครรภ์แห่งนางสุนนาเทวีจำนวน 10 ข้อ แต่พญาโกรัมพะทรงตอบคำถามนั้นไม่ได้ และกลับไปถามนางสุนนาผู้เป็นราชเทวี แต่นางสุนนาก็ไม่สามารถจะทราบคำตอบได้จึงกล่าวปฏิเสธไป ฝ่ายพญาโกรัมพะนั้นเกิดบันดาลโทสะแล้วสั่งพลบริวารให้นำตัวนางสุนนาไปประหาร แต่ด้วยพระบารมีของพระโพธิสัตว์เจ้า ทำให้นายบริวารเกิดความสงสารและนำตัวนางสุนนาไปพักอาศัยอยู่ในที่ปลอดภัย หลังจากนั้นประมาณ 10 เดือน นางสุนนาเทวีก็มีพระประสูติกาลพระโอรสออกมา และให้พระนามว่า กัณหาการิกกุมาร เนื่องด้วยทรงมีรูปโฉมงดงาม มีผิวพรรณวรรณะหมดจดผ่องใสราวกับทองคำ ฝ่ายนางสุนนาเทวีก็เฝ้าฟูมฟักรักษาพระโอรสจนเติบโตมีอายุได้ 7 ปี 7 เดือน และ 7 วัน พญาอินทรีจึงเสด็จลงมาทรงคำถามจากพญาโกรัมพะ หากว่าทรงตอบคำถามไม่ได้พญาอินทรีก็จะลงโทษด้วยการใช้ศ้อนเหล็กมาทุบศีรษะให้แตกออกเป็น 7 เลี่ยง พอรุ่งเช้าพญาโกรัมพะจึงรับสั่งเรียกเหล่าเสนาอำมาตย์มาประชุม เพื่อหาหนทางแก้ไขในสถานการณ์ครั้งนั้น นายบริวารผู้นำตัวนางสุนนาเทวีไปซ่อนเอาไว้จึงกราบทูลว่า ยังมีกุมารผู้หนึ่งที่จะสามารถช่วยแก้ปริศนาของพระอินทรีได้ จากนั้นจึงอาสาไปเชิญตัวกัณหาการิกกุมารมา โดยนำขางไปรับจากที่พักอาศัย เมื่อพระโพธิสัตว์ประทับบนหลังช้างก็ทรงส่งจามราวกับทองคำที่อุกหลอมจนได้รูป สร้างความประหลาดใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็นยิ่งนัก พญาโกรัมพะทรงเห็นดังนั้นจึงบังเกิดความชื่นชมยินดีและเสด็จออกไปต้อนรับที่หน้าปราสาทจากนั้นจึงพา กัณหาการิกกุมารไปนั่งอยู่บนอาสนะที่เคียงกันกับตน แล้วกล่าวถึงปัญหาที่พญาอินทรีทรงถามไว้ว่า สิ่งที่มี 1 ไม่มี 2 มี 2 ไม่มี 3 มี 3 ไม่มี 4 มี 4 ไม่มี 5 มี 5 ไม่มี 6 มี 6 ไม่มี 7 มี 7 ไม่มี 8 มี 8 ไม่มี 9 มี 9 ไม่มี 10 และมี 10 ไม่มี 11 นั้นได้แก่สิ่งใดบ้าง พระโพธิสัตว์เจ้าจึงกล่าวว่าตนทราบคำตอบของปริศนาทั้ง 10 ข้อนี้แล้ว พญาโกรัมพะทรงดีพระทัยและถามถึงคำตอบของปัญหานั้น และเมื่อพญาอินทรีเสด็จลงมาจากสวรรค์เพื่อถามปัญหาแก่พญาโกรัมพะ พระกุมารกัณหาการิกก็ตอบคำถามแทน ดังนี้ มี 1 ไม่มี 2 ได้แก่ เขาพระสุเมรุ มี 2 ไม่มี 3 ได้แก่ พระจันทร์และพระอาทิตย์ มี 3 ไม่มี 4 ได้แก่ พระรัตนตรัยทั้ง 3 ประการ อันมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น มี 4 ไม่มี 5 ได้แก่ ทวีปทั้ง 4 มี 5 ไม่มี 6 ได้แก่ สัตว์ 5 ข้อ มี 6 ไม่มี 7 ได้แก่ สวรรค์ทั้ง 6 ชั้น มี 7 ไม่มี 8 ได้แก่ เขาสุทธกัณท์ มี 8 ไม่มี 9 ได้แก่ สัตว์ 8 ข้อ มี 9 ไม่มี 10 ได้แก่ นวโลกุตตรธรรม 9 ประการ และมี 10 ไม่มี 11 ได้แก่ สัตว์ทั้ง 10 ข้อ เมื่อพญาอินทรีได้ฟังในคำตอบของพระโพธิสัตว์เจ้า จึงกล่าวสรรเสริญสาธุการพระปรีชาญาณนั้น ส่วนพญาโกรัมพะก็ได้พระราชทานทรัพย์สมบัติให้เป็นรางวัลแก่กัณหาการิกกุมารอย่างมากมาช สำหรับท้าวพญาที่อาศัยอยู่ในเมืองมิลินาแห่งนั้นได้นำบุตรริดาามอบให้เป็นบวชนิเวศน์แก่กัณหาการิกกุมารเช่นกัน

พญาอินทได้แสดงตนให้ปรากฏแก่กัณหาการิกกุมาร พร้อมทั้งกล่าวให้โอวาทคำสอนถึงเรื่องของการปฏิบัติตนรักษาสีลอย่างเคร่งครัด ซึ่งต่อมาพญาโกรัพยะก็ทราบความจริงทั้งหมดจากนายบริวารผู้นำตัวนางสุมนาไปประหารว่ากัณหาการิกกุมารเป็นพระโอรสที่เกิดจากนางสุมนาเทวี เนื่องจากตนไม่ได้ปฏิบัติตามคำสั่งประหารในครั้งนั้น พญาโกรัพยะทรงดีพระทัยเมื่อทราบความคั่งนั้นแล้วจึงจัดให้เตรียมขบวนแห่เพื่อเดินทางไปต้อนรับพระมเหสีและพระโอรสกลับคืนสู่พระนคร และจัดพิธีอภิเษกให้พระกุมารกัณหาการิกะเป็นกษัตริย์ปกครองราชสมบัติสืบต่อจากตน ครั้นเมื่อกัณหาการิกกุมารขึ้นครองราชสมบัติแล้วก็ประกอบชอบด้วยทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการและให้โอวาทคำสอนแก่บรรดาท้าวพญาทั้งหลาย โดยมุ่งสอนในเรื่องของการรักษาสีล งดเว้นจากการละเมิดต่อศีลทั้งมวล เมื่อสิ้นอายุขัยบนโลกมนุษย์แล้วผู้ปฏิบัติคั่งนั้นก็จะสามารถจุติไปเกิดเป็นเทวดา และเสวยทิพย์สมบัติบนสวรรค์ได้

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาอันประกอบด้วยลัทธิจัมมัตถ์ 4 ประการ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แก่มวลสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก และกล่าวถึงประชุมชาดกว่า

นางสุมนาเทวี คือ นางศรีมหาเมธา

พญาโกรัพยะ คือ พญาศรีสุทโธณะ

พญาอินท คือ พระอนุรุทธ

เสนาผู้ให้การช่วยเหลือนางสุมนา คือ พระอานนท์

เสนาอำมาตย์และฝูงคนในเมืองมิถิลา คือ พุทธบริษัท 4 จำพวก ซึ่งได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาในกาลบัดนี้

ส่วนกัณหาการิกกุมาร คือ พระพุทธเจ้า

30. สิริวิบุลยเกิดนิชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันนารามนั้น หมูภิกษุได้คิดเขียนภิกษุที่เลื่องลือความรุดานนั้นว่า ไม่ควรกระทำและนำความขึ้นทูลต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าผู้มีปัญญาพึงเลื่องลือความรุดาน และในอดีตชาติพระองค์ก็เคย แม้กระทั่งสละชีวิตเพื่อวิวัฒนาการได้ ดังนี้

ครั้งหนึ่งมีพญายักษ์สถิตในสวนราชในเมืองจัมปานคร มีมเหสีชื่อนางสิริมัตติ ทั้งสองพระองค์ไม่มีพระโอรสหรือพระธิดา ซึ่งต่อมาพญายักษ์ได้เชิญให้พระโพธิสัตว์ไปถือปฏิสนธิในครรภ์ของนาง ภายหลังก็ได้เกิดขบถขึ้นในเมืองทำให้พญายักษ์สถิตต้องพาพระชายาหนีไปป่าเพื่อสมณธรรมในป่าใกล้ภูเขาวิบุลละ

มีนายพรานผู้หนึ่งหลงทางไปพบพญายักษ์สถิตและชายา ซึ่งเมื่อกลับไปถึงเมืองแล้วดูแลอำนาจอเงิน จึงพาพญายักษ์รุกรานและบริวาร ไปจับตัวพญายักษ์สถิต พญายักษ์สถิตได้มอบแหวนและผ้ากัมพลแก่พระเทวีแล้วก็ถูกพาตัวไป

เมื่อครบกำหนดทศมาสแล้ว นางสิริมัตติเทวีได้คลอดบุตรชายแล้วตั้งชื่อบุตรตามชื่อของพ่อแม่และ ภูเขาที่อาศัยอยู่ ให้ชื่อว่า สิริวิบุลยเกิดนิชา ซึ่งกุมารนั้นก็เติบโตขึ้นตามลำดับ และนางก็ได้เล่าเรื่องทั้งหลายให้ สิริวิบุลยเกิดนิชาโพธิสัตว์ทราบทั้งหมด ต่อมาสิริวิบุลยเกิดนิชาได้ถามแม่ของตนไปค้นหาพญายักษ์สถิตผู้เป็นบิดา และ พอดีไปพบพระบิดาที่กำลังจะถูกประหารชีวิต จึงไปขออาสาให้ประหารชีวิตคนแทน ซึ่งแม่เพชฌฆาตพยายามประหารด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็ไม่อาจทำลายชีวิตของกุมารได้ และท้ายสุดพวกเพชฌฆาตก็นำสิริวิบุลยเกิดนิชาไปโยนลงเหว แต่ก็ปรากฏว่าพญานาคนำคอกบฏของมารับ และพร้อมนั้นแผ่นดินได้ถล่มเปิดช่องให้พญายักษ์ชั่วร้ายไปสู่สุคติ

พระโพธิสัตว์เมื่อออกจากเมืองนาคแล้วก็ได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ในเมืองจัมปา จากนั้นจึงยกพลไปรับเอาพระมารดาคืนเมืองแต่พบเพียงศพเท่านั้น พระโพธิสัตว์จึงปลงศพพระมารดาโดยนอนรับโกศพระศพของพระมารดาแล้วให้เผาศพศพนั้น ขณะนั้นก็เกิดโกลาหลขึ้นเป็นการอัศจรรย์ทั่วไป แล้วพระโพธิสัตว์ก็ลุกออกจากกองฟอนโดยสวัสดิภาพ จากนั้นก็ทรงให้สร้างบ้านไว้ที่ศาลาหลังเดิมและมีการมหรสพทุกปี

ท้ายเรื่องกล่าวถึงประชุมชาดกว่า พระมารดาของเจ้าสิริวิบุลยเกิดนิชา คือ พระนางสรินทรมายา

พญายักษ์สถิต คือ พญาศรีสุทโธทนะ

พญายักษ์ชั่วร้าย คือ พระเทวทัต

พรานป่าผู้ไม่รู้จักรบบุญคุณ คือ สุนัขจิ้งจอกผู้ใจบาป

บุคคลทั้งหลายในยุคนั้น คือ พุทธบริษัท 4

และเจ้าสิริวิบุลยเกิดนิชา คือ พระพุทธเจ้า

31. สุวณณกุมารชาดก

ในคราวที่พระพุทธองค์ประทับที่เชตวันนารามนั้น วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายพูดกันว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระปัญญาอันแหลมและรวดเร็วนัก อาจแก้ปัญหของชนและเทวดาทั้งหลายได้ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปยังที่ประชุมและทรงทราบเหตุแล้วจึงตรัสเล่าเรื่องเจ้าสุวณณกุมารชาดกตามคำอาราธนาของภิกษุเหล่านั้น ดังนี้

ในสมัยกาลล่วงแล้ว ครั้นที่พญาพรหมทัตต์ครองเมืองพาราณสี พระองค์ได้ร่วมอภิรมย์กับพระมเหสีคือนางสุวณณเกศิกาเพียงครั้งเดียวก็ทรงพระครรภ์ เมื่อพระครรภ์แก่แล้วพญาพรหมทัตต์ก็ทรงดำริว่านางไปคบชู้จึงโปรดให้เพชรฆาตนำนางไปประหาร แต่เพชรฆาตกลับทวนวงไปเลี้ยงไว้ เมื่อคลอดบุตรชายแล้วจึงให้ชู้บุตรนั้นว่า สุวณณกุมาร

วันหนึ่งเทวดาในเสวตฉัตรก็ออกมาถามปัญหาแก่พญาพรหมทัตต์ 10 ข้อ หากพญาพรหมทัตต์เฉลยไม่ได้ก็จะเอาชีวิต พญาพรหมทัตต์จึงให้หาคนมาแก้ปัญหานั้น แต่ก็ไม่มีใครแก้ได้ เพชรฆาตจึงลงถามสุวณณกุมารดู เมื่อสุวณณกุมารรับอาสาจะไปแก้ปัญหานั้น พญาพรหมทัตต์จึงประดับหนทางแล้วเชิญสุวณณกุมารไปแก้ปัญหาดังกล่าว

ปัญหาแรกที่ว่า หนึ่งไม่มีสอง ได้แก่ พระพุทธเจ้า

ปัญหาข้อสองที่ว่า สองไม่มีสาม ได้แก่ กุศลและอกุศล

ปัญหาที่สามที่ว่า สามไม่มีสี่ ได้แก่ พระรัตนตรัย

ปัญหาที่สี่ที่ว่า สี่ไม่มีห้า ได้แก่ อริยสัจ 4

ปัญหาที่ห้าที่ว่า ห้าไม่มีหก ได้แก่ ศีล 5

ปัญหาที่หกที่ว่า หกไม่มีเจ็ด ได้แก่ ชั้นฟ้าลงมาถึง 6 ชั้น

ปัญหาที่เจ็ดที่ว่า เจ็ดไม่มีแปด ได้แก่ โพชชงค์ 7

ปัญหาที่แปดที่ว่า แปดไม่มีเก้า ได้แก่ อัญชังคิกมรรค อันประกอบด้วยองค์ 8

ปัญหาที่เก้าที่ว่า เก้าไม่มีสิบ ได้แก่ โลกุตระธรรม 9 ประการ

ปัญหาที่สิบที่ว่า สิบไม่มีสิ้นสุด ได้แก่ ศีล 10

ในเมื่อสุวณณกุมารตอบปัญหาแต่ละข้อนั้น ทั้งเทวดาและท้าวพญาดังก็ให้การยกย่องสรรเสริญเป็นอันมาก โดยเฉพาะพญาพรหมทัตต์ได้มอบสิ่งต่าง ๆ ให้กุมาร เช่น เมื่อตอบปัญหาแรกจบลง เทวดาก็มอบแก้ว 7 ประการให้ ท้าวพญาก็พระราชทานช้างมงคล เมื่อตอบปัญหาที่เจ็ดจบลง เทวดาก็กระทำสาธุการ และพญาพรหมทัตต์ก็พระราชทานทาสหญิงและทาสชายอย่างละหนึ่งพัน เป็นต้น เมื่อตอบปัญหาลงแล้ว สุวณณกุมารโพธิสัตว์ก็ได้ถวายการเทศน์ ส่วนนายเพชรฆาตจึงกราบทูลว่าสุวณณกุมารนั้นคือพระโอรสของพญาพรหมทัตต์ จากนั้นจึงถวายพระโอรสและพระราชเทวีคืนให้แก่กษัตริย์ ต่อมาท้าวพญาดังก็ได้มอบราชสมบัติให้แก่สุวณณกุมาร ซึ่งสุวณณกุมารก็ได้สอนคนทั้งหลายให้ดำรงอยู่ในธรรมอยู่เป็นนิตย์ เมื่อคนเหล่านั้นสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 7057)

32. วัฏฏชาดก

ในครั้งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าดำเนินไปรับภัตตาหารบิณฑบาตในเมืองมคธนั้น ระหว่างทางเกิดไฟป่าลุกขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แต่เมื่อไฟป่าไหม้มาถึงระยะห่างจากพระพุทธเจ้า 16 คืบ เป็นปริมาตร 32 คืบก็ดับไปเอง ภิกษุทั้งหลายต่างก็สนทนากันว่าไฟไม่อาจไหม้พระพุทธองค์ได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เกิดจากกำลังแห่งสังฆาธิปไตยที่เคยเป็นมาแล้วเมื่อก่อน และได้ตรัสเล่าถึงเหตุการณ์ที่สามารถดับไฟในอดีตกาลมาแล้วว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกคุ้ม ในขณะที่นกคุ้มโพธิสัตว์ยังเป็นลูกนกอยู่นั้น ได้เกิดไฟไหม้ป่า นกทั้งหลายรวมทั้งพ่อแม่ของนกโพธิสัตว์ต่างก็พากันแตกตื่นบินหนีไป นกคุ้มโพธิสัตว์เห็นว่าไฟกำลังจะไหม้ตนเช่นนั้น จึงอธิษฐานถึงพระพรหมคุณและสวดเพื่อให้ไฟป่านั้นดับไป ซึ่งไฟก็ดับไปคือมิได้ไหม้ในบริเวณที่ลูกนกคุ้มโพธิสัตว์ค้อยู่ โดยเว้นระยะห่าง 16 คืบ

ในประชุมชาดกทำเรื่องระบุว่าพ่อแม่ของนกคุ้มโพธิสัตว์ในครั้งนั้น คือ พระพุทธบิดาและพระพุทธมารดา

ส่วนลูกนกคุ้มโพธิสัตว์ครั้งนั้น คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 6146 - 6147)

33. ติสสเถรวัตถุ

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันนมหาวิหารนั้น ได้ปรารภถึงพระติสสเถระซึ่งเป็นบุตรของพระเจ้าอาของพระองค์ว่าบวชเมื่ออายุมากแล้ว จึงทำให้เป็นผู้มีนิสัยแข็งกร้าวไม่เชื่อฟังผู้ใด เช่นครั้งหนึ่งพระติสสเถระซึ่งนั่งอยู่ในหอฉันมิได้ให้การต้อนรับแก่ภิกษุจากที่อื่น จนภิกษุเหล่านั้นไปกราบทูลฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าต้องได้สวน เห็นว่าพระติสสเถระเป็นฝ่ายผิดจึงทรงให้ขอโทษแต่พระติสสเถระก็ไม่ยอมรับ ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเล่าว่าในอดีตชาติ พระติสสเถระก็เคยเป็นผู้ที่สอนยากมาแล้ว

เรื่องในอดีตมีอยู่ว่าในครั้งที่พญาพราณสีครองเมืองพราณสีอยู่นั้น มีฉาฐิรูปหนึ่งชื่อเทวิลฉาฐิมาขออยู่ในป่าหิมพานต์ได้แปดเดือนแล้ว ก็อยากไปอยู่ในเมืองพราณสีเพื่อเสพอาหารอันมีรสอีกสี่เดือน จึงไปขอพักอยู่ที่ศาลาของช่างปั้นหม้อ และต่อมาก็มีนารทฉาฐิจากป่าหิมพานต์ก็ขออาศัยค้างคืนในศาลาหลังนั้นด้วย และเมื่อจะนอนนั้น นารทฉาฐิเห็นว่าเทวิลฉาฐินอนอยู่ใกล้ประตู ซึ่งต่อมาเทวิลฉาฐิก็นอนขวางประตูไว้

พอตกกลางคืน นารทฉาฐิมีธุระต้องเดินออกไปข้างนอกก็เหยียบไปบนมวยผมของเทวิลฉาฐิ ทำให้เทวิลฉาฐิโกรธและลุกขึ้นมาคิดว่าจนต้องขอโทษขอโทษกัน และเมื่อนารทฉาฐิจะกลับเข้าไปนอนนั้น ก็เลี้ยวไปเดินในคาน้ำปลาของเทวิลฉาฐิ แต่ก็กลับไปเหยียบที่คอของเทวิลฉาฐิที่นอนขวางประตูอยู่ เทวิลฉาฐิโกรธมาก จึงสมป่วนเมื่อควงอาทิตยขึ้นก็ให้ศีรษะของนารทฉาฐิแตกเป็นเจ็ดเสี่ยง ซึ่งนารทฉาฐิก็สาปตอบไปว่า หากควงอาทิตยขึ้นเมื่อใด ก็ให้หัวของเทวิลฉาฐิแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงเมื่อนั้นเช่นกัน

นารทฉาฐิเป็นผู้ทรงความเมตตาและทรงอิทธิฤทธิ์เป็นอันมาก ได้พิจารณาเห็นว่าหากควงอาทิตยฉายแสงแล้วศีรษะของเทวิลฉาฐิจะแตก จึงห้ามไม่ให้ควงอาทิตยขึ้น ซึ่งก็ได้เกิดโกลาหลไปทั่วจนกษัตริย์แห่งเมืองนั้นเชื่อว่าคงจะเป็นเพราะนักษัตรวิวาทกัน จึงให้ราชบุรุษออกสืบความจริง ก็ได้พบคัมภีร์เรื่องอยู่ที่ฉาฐิทั้งสองนั้นและแม้พระราชจะไล่เกลี้ยแล้วก็ตาม เทวิลฉาฐิก็ยังไม่ยอมให้อภัยโทษแก่นารทฉาฐิ พระราชจึงให้คนใช้กำลังบังคับให้เทวิลฉาฐิก้มอยู่แทนเท้าของนารทฉาฐิ ซึ่งนารทฉาฐิก็ยกโทษให้แก่เทวิลฉาฐิ แต่เมื่อเห็นว่าเทวิลฉาฐิยังไม่ยกโทษให้แก่ นารทฉาฐิเช่นนั้น จึงให้นำเทวิลฉาฐิไปที่สระน้ำนอกเมืองแล้วปั้นดินเหนียววางไว้บนศีรษะ และว่าเมื่ออาทิตยขึ้นก็ให้เทวิลฉาฐิค้ำน้ำหนีไป ซึ่งเมื่อได้ทำตามนั้นก็พบว่าก้อนดินบนศีรษะของเทวิลฉาฐิแตกเป็นเจ็ดเสี่ยง โดยที่เทวิลฉาฐิค้ำน้ำหนีไปจึงรอดชีวิต และแสงสว่างก็กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

ในตอนท้ายของเรื่องพระพุทธองค์ได้ย้ำให้ภิกษุทั้งหลายระงับการพยายามทองวร ส่วนติสสเถระซึ่งเป็นผู้สอนยากก็กลายเป็นผู้สอนง่ายไปในที่สุด ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประชุมชาดกว่า

พญาพราณสี คือ พระอานนท์

เทวิลฉาฐิ คือ พระติสสเถระ

นารทฉาฐิ คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542: 2516 - 2517)

34. สุตตโสมชาดก

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายโจทนากันในเขตวันนอารามว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณที่ได้สละราชสมบัติและเสด็จออกบรรพชาเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้าทราบข้อโจทนาโดยญาณวิเศษ จึงเสด็จไปอยู่ที่ประชุมและตรัสว่าพระองค์เคยสละราชสมบัติออกบรรพชาเพื่อประโยชน์ที่จะนำสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นถึงสสารวิภวมาแล้ว และได้แสดงธรรมเรื่องสุตตโสมคังมิไจความ โดยสรุปว่า

ครั้งหนึ่ง พญาพรหมทัตต์ครองเมืองพาราณสีทรงมีอัครมเหสีชื่อนางวิมาลา ต่อมานางวิมาลาทรงพระครรภ์ซึ่งโหราจารย์ทำนายว่าผู้มีบุญได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของนาง เมื่อนางคลอดแล้วก็ได้นำมาราชโอรสนั้นว่าสุตตโสม ด้วยเหตุที่พระกุมารเป็นผู้มีรูปร่างงดงาม

เมื่อพระกุมารมีอายุครบ 11 ปี แล้วก็ได้อุปสมบทที่เมืองตักศิลาจนจบแล้วจึงกลับคืนนคร และต่อมาก็ได้รับการอภิเษกให้ครองเมืองและมีพระมเหสีชื่อจันทเทวี นางจันทเทวีได้ประสูติพระโอรสสองพระองค์คือ โสณมหาราชกุมารและโสมทัตตราชกุมาร

เมื่อโสณมหาราชกุมารมีอายุ 7 ปี วันหนึ่งพญาสุตตโสมให้กลับมาตัดพระเกศาให้ บังเอิญมีพระเกศาที่หงอกขาวเส้นหนึ่งตกลงมาที่พระชานุ เมื่อทรงทราบว่าพระเกศาของพระองค์หงอกแล้วก็สลดพระทัย และทรงถือเป็นกัมมัญฐานว่าผมที่เคยตกดื่อก็กลับมาเป็นขาวไปแล้ว ทุกอย่างในร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่จริง จึงไม่ควรประมาทและพระองค์ก็ได้ตกลงพระทัยที่จะไปบวชเป็นฤาษีในป่าหิมพานต์ แม้พระมเหสี พระโอรส ข้าราชการบริวาร และชาวเมืองทั้งหลายจะขอร้องให้พระเจ้าสุตตโสมอยู่ในราชสมบัติต่อไปก็ตาม แต่พระองค์ก็ยังยืนยันที่จะออกไปบวชให้ได้

เช้าวันรุ่งขึ้นพระเจ้าสุตตโสมเสวยพระกระยาหารแล้วก็ทรงเครื่องนักพรตไปลาพระราชบิดาและพระราชมารดา รวมทั้งพระมเหสีและราชโอรส แล้วจึงมุ่งหน้าออกจากพระนคร เมื่อนักบวชสุตตโสมเดินออกจากเมืองได้คาคาหูหนึ่ง (หนึ่งในสี่ของโยชน์) แล้วก็ผินพระพักตร์มาดูทางเบื้องหลัง พระองค์พบขมพูนวิปและบังเอิญแผ่นนั้นก็แห้งหายภายในเวลาดังกล่าว โปริสาทจึงเริ่มออกเดินทางเพื่อไปจับกุมพญาให้ครบร้อยเอ็ดองค์มาประกอบพิธีบูชาอัญตามที่ได้บันไว้ โดยเฉพาะเมื่อได้คาคาชื่อ “ป/หลักขณะ” ช่วยให้เคลื่อนไหวได้เร็วจากยักษ์ผู้เป็นสหายในชาติก่อน จึงสามารถจับตัวพญาทั้งหลายร้อยองค์ได้ภายในเจ็ดวัน โดยขกเว้นยังมีได้ตัวพญาสุตตโสมเท่านั้น เมื่อจับพญาทั้งหลายได้แล้ว โปริสาทก็เจาะฝ่ามือพญาเหล่านั้นแล้วเอาเชือกโยงไว้กับกิ่งไม้โคธพอให้ปลายเท้าแตะดินได้ และเท่านั้นก็เจาะที่ฝ่าเท้าแล้วใช้เชือกถ่วงไว้กับต้นไม้โคธพอเป็นพวงมนุษย์ เทวดาประจำต้นไม้โคธพอซึ่งตัวนักได้คิดว่าตนมิได้ช่วยรักษาพยาบาลโปริสาทเลย กลับต้องมารับพิธีกรรมที่หนักหนาเช่นนั้น จึงรีบไปทูลท้าวจตุโลกบาลเพื่อให้ช่วยห้ามโปริสาท แต่จตุโลกบาลก็ห้ามไม่ได้ จึงไปทูลพญาอินทร์ พญาอินทร์ก็ตรัสว่าผู้ที่ห้ามโปริสาทได้มีเพียงพญาสุตตโสมเท่านั้น เทวดาประจำต้นไม้โคธพอจึงบอกโปริสาทให้นำพญาสุตตโสมมาบูชาอัญด้วยโปริสาทรู้ว่ารุ่งขึ้นนั้นฤกษ์นุษยะจะเข้าสู่ราศีกรกฎ พญาสุตตโสมจะต้องไปอาบน้ำในอุทยาน ซึ่งสะดวกต่อการเข้าจับเอาตัวพญาสุตตโสม โปริสาทจึงลงมือไปในสระน้ำอาบบัวปกคิระมะคอยที่อยู่

ในขณะที่พญาสุตโตมขยขบวนออกจากเมืองนั้นก็ได้พบอานันทพราหมณ์ ซึ่งเรียนธัมมคาวา 4 อัน ชื่อสตราหคาลาจากคักกสิลา พญาสุตโตมจึงขอคิดว่าหากกลับจากสร่งน้ำในอุทยานแล้วจะกลับมาบูชาและสดับ ธรรมชื่อคักกล่าว เมื่อพญาสุตโตมผลัดเครื่องทรงเครื่องสร่งน้ำนั้น ไปริสาทก็ตรงเข้าแบกเอาพญาสุตโตมแล้ววิ่งเหยียบไปบนหัวของอำมาตย์ทั้งหลายไปจนได้ระยะ 3 โยชน์ ที่ผู้อื่นไม่อาจตามทันได้และเห็นน้ำซึ่งข้อยจากเศสาของพญาสุตโตม ไปริสาทก็เข้าใจว่าพญาสุตโตมร้องไห้เพราะกลัวตาย ทว่าพญาสุตโตมมิได้กลัวตายแต่เสียใจที่ต้องเสียสัจย์ที่ให้ไว้แก่อานันทพราหมณ์ว่าจะกลับไปฟังสตราหคาลา และว่าหากได้ฟังสตราหคาลาคักกล่าวแล้ว จะกลับคืนมาหาไปริสาท เมื่อไปริสาทไม่ยอมเชื่อ พญาสุตโตมจึงสาบานต่อคมหอกคมดาบ ไปริสาทเห็นว่าพญาสุตโตมถึงกับสาบานเช่นนั้นจึงคิดว่าหากพญาสุตโตมไปแล้วไม่กลับมาตนก็จะเอาเลือดของตนซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้หนึ่งแทนเลือดของพญาสุตโตม อันจะทำให้จำนวนเจ้าของเลือดในการบูชาพิธีกรรมนั้นครบ 101 องค์ได้ จึงยินยอมปล่อยพญาสุตโตม และพญาสุตโตมก็ให้คำมั่นว่าจะกลับไปหาไปริสาทในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น

เมื่อกลับไปถึงเมืองแล้วพญาสุตโตมก็ได้รับฟังสตราหคาลาจากอานันทพราหมณ์ มีใจความว่าการได้สมาคมกับคนดีทำให้คนได้รับความเจริญ การสมาคมกับคนชั่วทำให้พลอยชั่ว การได้พบกับสัปบุริสะเจ้านั้นทำให้คนรู้ธรรมมากขึ้น คนที่มีบุตรเป็นคนดีย่อมไม่กลัวด้วยบาป และพญาสุตโตมโพธิสัตว์กระทำบูชาาดาคักกล่าวเป็นอันมาก แล้วบอกแก่อานันทพราหมณ์ให้เรียกคาลานั้นว่า “ สหัสตราหคาลา ” หลังจากนั้นพญาสุตโตมได้ตั้งลาพระบิดามารดาเป็นต้น แล้วจึงเดินทางไปหาไปริสาท

ฝ่ายไปริสาทเมื่อเตรียมการบูชาอันแล้วก็พ้อติพญาสุตโตมไปถึงและแจ้งว่าได้ฟังสตราหคาลาแล้ว ซึ่งไปริสาทก็อยากฟังบ้าง จึงขออาราธนาให้พญาสุตโตมเทศนาคาถาธรรมเหล่านั้น พญาสุตโตมว่าคนที่เฝื่อนเลือดอย่างไปริสาทนั้นย่อมขาดความชอบธรรมที่จะสดับพระธรรม พร้อมทั้งได้ชี้แจงให้ไปริสาทคลายความเห็นผิดลง ส่วนไปริสาทนั้นประทับใจในความสัจย์ของพญาสุตโตมที่ทั้งทุกอย่างไปสู่ไปริสาทเพราะรักษาความสัจย์ จงขอให้พญาสุตโตมชี้แจงให้เห็นอันตงส์ของการรักษาความสัจย์ ซึ่งพญาสุตโตมก็ได้ชี้แจงธรรมดังกล่าวและประเด็นอื่นโดยละเอียด แล้วจึงบอกไปริสาทให้กินเนื้อของคนได้ แต่ไปริสาทก็สำนึกได้ว่าพญาสุตโตมเป็นคนดี มีปัญญามากนักจนไม่อาจกินได้ และเมื่อพญาสุตโตมเทศนาสตราหคาลาแล้ว ไปริสาทก็ประสงค์ที่จะบูชาธรรมนั้น โดยให้พญาสุตโตมเลือกขอพร 4 ประการ เพื่อบูชาธัมมคาวาทั้ง 4 ซึ่งพญาสุตโตมก็ขอพรประการแรกให้ไปริสาทมีอายุยืนและเป็นสุข พรประการที่สองคือขอไปริสาทไม่กินพญาทั้งหลายที่จับมาไว้ พรประการที่สามคือขอให้ไปริสาทปล่อยบรรดาพญาทั้งหลายที่จับไว้นั้น และพรประการที่สี่ คือขอให้ไปริสาทเลิกกินเนื้อคน ซึ่งไปริสาทยอมรับที่จะให้พรสามประการแรก และสำหรับประการที่สี่นั้น พญาสุตโตมต้องกล่าวชี้แจงเล่าโลมด้วยอรรถและโวหารเป็นอันมาก จนไปริสาทต้องยอมตามในที่สุด พญาสุตโตมกล่าวว่าในเมื่อ ไปริสาทให้พรทั้ง 4 ประการแล้ว ก็แสดงว่าไปริสาทตั้งอยู่ในคลองแห่งอริยเจ้าแล้ว และหากไปริสาทยังมีความรักในตนก็ขอให้ไปริสาทรับศีล 5 ซึ่งไปริสาทก็กราบพญาสุตโตมด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วรับศีล 5 ประการนั้น หลังจากนั้นพญาสุตโตมและพญาพรหมทัตต์ไปริสาทก็ช่วยกันปลดปล่อยพญาทั้งหลายที่ถูกจับไว้นั้น และพญาทั้งหลายก็ยินยอมที่จะให้ความเมตตาแก่พญาพรหมทัตต์ไปริสาทตามที่พญาสุตโตมได้ขอเอาไว้ แล้วพญาสุตโตมและพญาพรหมทัตต์ไปริสาทก็ช่วยกันพยายาสพญาทั้งหลายจนหาย แล้วพญาทั้งหลายจึงเดินทางกลับเมือง

หลังจากนั้น พญาสุตตโสมก็ได้ขึ้นแจ้งชักจูงให้พญาพรหมทัตต์ไปริสาทกลับคืนเมืองพาราณสี และได้ชี้แจงให้กาลหัตติเสนาบดีและชาวเมืองทั้งหลายได้ยอมรับพญาพรหมทัตต์ไปริสาทให้คืนเป็นกษัตริย์แห่งเมืองพาราณสี ในที่สุดแล้วได้สร้างหมู่บ้านและอุทยานไว้ไม่ไกลจากนิโครธด้นนั้นมากนัก เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงคารวะธรรมต่อเทพดาประจำด้น ไม่นั้น

ในตอนท้ายเรื่องมีประชุมาดกกล่าวถึง พญาพรหมทัตต์ผู้มีนามว่าไปริสาท คือ องค์สิมพลเถระ

กาลหัตติเสนาบดี คือ พระสารีบุตร

อานันทพราหมณ์ในครั้งนั้น คือ พระอานนท์

รุกขเทวดาที่ด้นนิโครธครั้งนั้น คือ พระกัสสปเถระ

พญาอินท คือ พระอนุรุทธ

ท้าวพญาทั้งหลายในครั้งนั้น คือ พุทธบริษัท 4

พระบิดามารดาของพญาสุตตโสม คือ พญาสุริยอุทโธและพระนางสรีรมหามายา

และพญาสุตตโสมครั้งนั้น คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 6973 - 6977)

35. มหาพลชาตก

กล่าวถึงเหตุที่พระพุทธเจ้าที่ปึงกรทรงเทศนาสั่งสอนแก่พระภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งประทับอยู่ในเชตวันอาราม และทรงนำเอาเรื่องในอดีตชาติของพระองค์มายกเป็นตัวอย่าง ความว่า

ครั้งหนึ่งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญามหาพลราชผู้ปกครองเมืองอุษิตะ มีมเหสีพระนามว่า นางสุนทรเทวี พญามหาพละทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประกอบชอบด้วยศุภศีลราชธัมม์และให้การอุปฐากพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ในวันหนึ่งพระพุทธเจ้าที่ปึงกรได้นำสาธุชนยี่สิบคนทางไปในเมืองอุษิตะเพื่อต้องการจะเทศนาธัมมแก่พญามหาพละให้ทราบถึงคุณของพระรัตนตรัยทั้ง 3 ประการ และทรงกระทำปาฏิหารย์ให้ดวงอาทิตย์ดับแสงจนทำให้เมืองแห่งนั้นมีมืดมิดไปทั่วทุกมหัง

พญามหาพละจึงรับสั่งให้บริวารไปนำเทียนขนาดใหญ่มาจุดจนเกิดแสงสว่าง และเรียกประชุมเหล่าเสนาอำมาตย์เพื่อสืบหาเหตุแห่งความมืดมิดนั้น มีผู้เสนอให้ทำการบูชาราหูเพื่อให้ท้องฟ้ากลับสว่างดังเดิม เมื่อพระพุทธเจ้าที่ปึงกรทราบดังนั้น จึงเหาะขึ้นไปบนอากาศแล้วส่งแสงอิทธิฤทธิ์ให้ปรากฏแก่ชาวเมืองอุษิตะ ฝ่ายพญามหาพละเห็นดังนั้นจึงกราบขออาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จลงมาประทับบนอาสนะ ในทันใดนั้นท้องฟ้าที่มีมืดมิดก็กลับสว่างเป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ผู้คนที่ไปยั้งนัก พญามหาพละได้ทูลถามถึงสาเหตุที่พระอาทิตย์และพระจันทร์มีแสงสว่างสวยงามนั้นว่าเป็นเพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าที่ปึงกรจึงตรัสเล่าแก่พญามหาพละว่า ในครั้งที่พระอาทิตย์และพระจันทร์เสวยพระชาติเป็นมนุษย์ได้เกิดเป็นพี่น้องกัน ผู้เป็นพี่ชายนั้นได้ทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ และตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ ส่วนน้องชายได้ทำบุญในวันขึ้น 8 ค่ำ และตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไปเกิดเป็นพระจันทร์ในวิมานเช่นกัน ต่อมาพญามหาพละทรงกระหน่ำถึงทิพยสมบัติอันมากมายของพญานินทิงจุลตามถึงที่มาของทรัพย์สมบัติทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าถึงประวัติของพญานินทิงเมื่อครั้งที่ถือกำเนิดเป็นมาณพผู้ชื่อว่ามณะ อาศัยอยู่กับบิดามารดาและเพื่อนพ้องที่หมู่บ้านมจลคามในแคว้นมคธ และได้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ไว้มากมาย อาทิ การสร้างศาลาโรงทาน ขุดบ่อน้ำ และสร้างหนทาง รวมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและผู้เป็นบิดามารดาไว้ด้วยดี ฝ่ายพญามหาพละเมื่อเห็นเหล่าเทวดาซึ่งสถิตอยู่บนวิมานอันสวยงามบนสวรรค์ และสัตว์นรกที่อาศัยอยู่ในสถานที่ที่มีมืดมิดแล้วจึงทูลถามเหตุที่มาของสถานที่ทั้งสองแห่ง พระพุทธเจ้าที่ปึงกรก็ตรัสว่าเหตุเพราะเทวดาเหล่านั้นเมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ได้ประกอบกุศลกรรมไว้มากมายจึงได้ไปเกิดบนวิมานที่สวยงาม ส่วนสัตว์นรกผู้นั้นเมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ได้กระทำความชั่วจึงต้องไปรับกรรมในเมืองนรก

พระโพธิสัตว์เจ้าครั้นเมื่อได้ฟังธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าที่ปึงกรแล้วจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก และได้สร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ รวมทั้งให้การอุปฐากพระภิกษุสงฆ์และสมณชีพราหมณ์ด้วยความปรารถนาที่จะได้ไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งพระพุทธเจ้าที่ปึงกรก็ได้พยากรณ์ไว้ว่า พญามหาพละจะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลต่อไป และมีพระนามว่าพระพุทธเจ้าโคตม

ในตอนท้ายของเรื่องกล่าวถึงประชุมชาตกว่า มารดาของพญามหาพละ คือ นางสรีมหามายา บิดาของพญามหาพละ คือ พญาสุริยอุททะ นางสุนทรเทวี คือ นางยโสธราพิมพา ราชกุมารของพญามหาพละ คือ พระราหุล บรรดาข้าราชการบริวารของพญามหาพละ ได้แก่ พุทธบริษัท 4 ในกาลนี้ ส่วนพญามหาพละโพธิสัตว์เจ้า ก็คือ พระพุทธเจ้า

36. พรหมโสมชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหารนั้น ได้ตรัสเล่าถึงบุญสมภารของพระองค์ให้เป็นเหตุแก่ความรู้ของคนทั้งหลายว่า ในสมัยที่พระพุทธเจ้าชื้อปทุมุตตระมาตรัสรู้นั้น พญาพรหมโสมได้ครองเมืองกุสุมปุระ พระองค์มีมเหสีชื่อนันทเทวี ซึ่งพญาพรหมโสมก็ได้ด้วยการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี และครั้งนั้น พญาอินท์ได้ทดลองน้ำพระทัยของพญาพรหมโสม โดยให้มาตุลีเทวบุตรแปลงเป็นสุนัขและพระองค์แปลงเป็นนายพรานไปยังเมืองกุสุมปุระ เมื่อถึงเมืองแล้วสุนัขแปลงก็เห่าด้วยเสียงอันน่ากลัว พญาพรหมโสมก็ถามนายพรานแปลงว่าทำไมสุนัขจึงเห่า พรานแปลงก็บอกว่าสุนัขของคนหิว เมื่อพญาพรหมโสมให้คนทำอาหารมาให้เท่าไร สุนัขก็กินโดยไม่รู้จักอิ่ม นายพรานจึงทูลขอเอาคนที่เป้นศัตรูของบ้านเมืองมาเป็นอาหารของสุนัขอีก คือคนที่ทำลายศาสนสถาน คนที่กล่าวคำโกหก คนที่ดื่มเหล้าและเสพยา เป็นต้น จากนั้นจึงปล่อยสุนัขของคนออกไปทำท่าว่าจะกินบุคคลชั่วร้ายดังกล่าวแต่แล้วก็หายไป

ส่วนพรานแปลงนั้นก็กลายมาเป็นพญาอินท์ แล้วสอนคนทั้งหลายให้ประพฤติธรรมด้วยประการต่าง ๆ พร้อมทั้งแสดงอานิสงส์ด้วยว่าถ้าทำกุศลดังกล่าวแล้ว ผู้กระทำจะได้รับผลดีประการใด จากนั้นจึงกลับคืนไปสู่เทวโลก และพญาพรหมโสมก็ได้เสวยราชย์ต่อมาโดยชอบด้วยทศพิธราชธรรม

ในตอนท้ายเรื่องมีประมุขชาดกว่าพญาอินท์ในครั้งนั้น	คือ	พระอนุรุทธ
สุนัขหรือมาตุลีเทวบุตร	คือ	พระอานนท์
นางนันทเทวี	คือ	นางยโสธราพิมพา
ประชาชนทั้งหลาย	คือ	พุทธบริษัท
และท้าวพรหมโสม	คือ	พระพุทธเจ้า

37. สาทินนราชชาดก

ยังมีในวันหนึ่งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ในเขตวันนอารามนั้น ได้ปรารภถึงอุบาสกผู้หนึ่งซึ่งประกอบด้วยอุโบสถศีล มีใจความว่า

เมื่อครั้งที่พญาสาทินนราชครองเมืองมิลลาลอยู่นั้น พระองค์ได้รับสั่งให้สร้างศาลาโรงทาน 6 แห่ง ให้นานทุกวัน ส่วนพระองค์เองก็รักษาศีลเป็นประจำวันเป็นที่รู้ถึงเทวดาทั้งหลาย ซึ่งพญาอินทได้ให้พระมาตุลีเทวบุตรนำเวชยันตราขจรอันมีรัศมีเหมือนมณฑลพระจันทร์ไปรับพระสาทินนราชเพื่อไปปรากฏตัวให้เทวดาได้รู้จัก

เวชยันตราขจรได้นำพญาสาทินนราชไปปรากฏในสุธัมมสภาดศาลาในดาวดึงส์สวรรค์ พญาอินทเชิญให้พญาสาทินนราชประทับบนพระแท่นบัลลังก์มณฑลศีลาอาสน์ และแบ่งเทพสมบัติของพระองค์ให้ครึ่งหนึ่ง แล้วเชิญให้พญาสาทินนราชประทับบนสวรรค์ในสภาพความเป็นมนุษย์นานถึงเจ็ดร้อยปี

แต่เทพสมบัติมิได้ทำให้พญาสาทินนราชพอใจแต่อย่างใด เมื่อได้ตรัสสอนเทวดาทั้งหลายและประทับบนสวรรค์ได้ระยะหนึ่ง แล้วก็อำลากลับไปสู่มนุษยโลก

ในตอนประชุมชาดกนั้นกล่าวว่า พระมารดาของพญาสาทินนราชในครั้งนั้น คือ พระนางสรวิหามาชา

พระราชาบิดาในครั้งนั้น คือ พญาสรีสุทโธทนะ

พญาอินทในครั้งนั้น คือ พระอนุรุทธ

พระมาตุลีเทวบุตร คือ พระอานนท์

และพญาเจ้าสาทินนราช คือ พระพุทธองค์

38. สิริรชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขตนันทารามนั้น ได้ทรงปรารภถึงชายผู้หนึ่งซึ่งหาเลี้ยงชีพอยู่กับภรรยาในเมืองสาวิตถี ทั้งสองสามีภรรยาได้ทำบุญให้ทานเสมอ เมื่อหาผักหาพื้นมาขายแล้วก็แบ่งทรัพย์เป็นสามส่วน คือส่วนหนึ่งเพื่อเลี้ยงชีวิต ส่วนที่สองเพื่อบริจาคทาน และส่วนที่สามเก็บสะสมไว้ จนกลายเป็นคนมั่งมีขึ้นมาได้ วันหนึ่งสองสามีภรรยารำลึกถึงพระพุทธเจ้าจึงพากันไปทำบุญในสำนักพระพุทธเจ้า แล้วพูดว่าตนได้บริจาคทานเสมอแต่ก็มั่งมีขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทั้งสองให้ทานแล้วแต่รำรวยขึ้นนั้น เป็นเหมือนเสกฐีผู้หนึ่งในโบราณกาลแล้วจึงแสดงชาดกตามคำทูลขอของสองสามีภรรยาดังนี้

ในกาลล่วงมาแล้ว ได้มีพญาพรหมทัตต์ครองเมืองพาราณสี และครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ได้เกิดมาเป็นเสกฐีชื่อสิริธร สิริธรเสกฐีนี้ประกอบด้วยศรัทธาและตั้งมั่นอยู่ในศีล 5 เป็นนิตย์ วันหนึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าพาหะไปบิณฑบาตที่บ้านเสกฐีนั้น ในเวลาที่เศรษฐีกำลังจะบริโภคอาหารอยู่ เสกฐีเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วจึงนำอาหารนั้นไปตักบาตร และอธิษฐานขอให้ตนและเทวดาทั้งหลายได้บุญและขอได้ให้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้อนุโมทนาในทานนั้น

เมื่อตักบาตรแล้วก็หันหน้ากลับไปยังเรือนแล้วอธิษฐานว่า หากอานิสงส์แห่งทานมีอยู่ ก็ขอให้เกิดลาภสักการะแก่ตน ทันใดนั้นเรือนนั้นก็หายไป ปรากฏเป็นปราสาททองขึ้นมาแทนที่ แล้วปรากฏทิพยสมบัติต่าง ๆ ตามมาอีกเป็นเอนกประการ ชาวเมืองทั้งหลายต่างก็พากันชื่นชมในสิริรชาดกนี้เป็นอันมาก และเสกฐีก็บริจาคทานต่อมาวันละสองพัน เมื่อตายแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรในวิมานทองสูงยี่สิบห้าโยชน์ มีนางฟ้าแสนหนึ่งเป็นบริวารประกอบด้วยทิพยโภชนาหารต่าง ๆ และกามสุขอันไพศาล

ในตอนท้ายเรื่องมีประชุมชาดกกล่าวว่า พญาอินทร์ คือ พระอนุรุทธ

พญาพรหมทัตต์ คือ พระสารีบุตร

พญานาค คือ พระฉนฺนและระ

พระปัจเจกพุทธเจ้าครั้งนั้นก็ได้เสด็จสู่นิพพานไปแล้ว

และสิริธรเสกฐี คือ พระพุทธองค์

39. อหิตตราชาชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ป่าเชตวันอารามนั้น ได้ครีส์ถ่านิทานอันแสดงถึงประโยชน์ของการให้ทานดังนี้

พญาอหิตตราซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งเมืองอหิตตะ ได้แต่งตั้งให้นางกัญจนเทวีเป็นใหญ่กว่านางสนมทั้งหลายจำนวน 1 พันนาง ครั้นหนึ่ง พญาอหิตตราได้พระราชทานผ้าที่มีค่าเท่ากับทองคำหนึ่งแสนแก่นางเทวีและพระราชทานผ้าราวท้าวเท่ากับทองคำหนึ่งพันแก่นางสนมทั้งหลายแล้วกำชับให้ทุกนางทั้งหมดใช้ผ้านั้นทุกวัน หลังจากนั้น พญาอหิตตราก็ยกพลไปรบที่อาณาเขตนอกพระราชฐาน

ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระโมคคัลลานะไปบิณฑบาตก่อนแล้วพระองค์จะเสด็จตามไปที่หลังพระโมคคัลลานะก็ได้เข้าไปถึงท้องพระลานแห่งเมืองอหิตตะนั้น เมื่อนางกัญจนเทวีเห็นพระโมคคัลลานะก็นิมนต์ให้ไปรับอาหารบิณฑบาตในปราสาทของตนแล้วอาราธนาให้แสดงธรรม เมื่อนางได้ศรัทธาธรรมเทศนาแล้วก็มีใจเลื่อมใส จึงได้นำผ้าพระราชทานของตนถวายพระโมคคัลลานะ ส่วนนางสนมเหล่านั้นก็ได้นำผ้าพระราชทานของตนเข้าร่วมถวายจนครบทุกนาง

เมื่อพญาอหิตตราทราบจากการสงครามมาถึงปราสาทแล้วก็ถามว่าผ้าที่ทรงมอบให้นั้นอยู่ที่ไหน เมื่อนางทั้งหลายตอบว่านำไปถวายแก่พระโมคคัลลานะแล้ว พญาอหิตตราก็ไม่พอพระทัยมาก สั่งให้ราชบุรุษไปนิมนต์พระรูปนั้นมา แต่ราชบุรุษกลับไปนิมนต์พระพุทธเจ้าให้เข้าไปในพระราชวังแทน

ครั้งพระพุทธเจ้าประทับนั่งแล้ว พญาอหิตตราก็ทูลถามว่าพระองค์ทั้งหลายเห็นว่าอานิสงส์ในการถวายผ้าเป็นอย่างไรหรือ จึงได้มีการถวายทานที่ไม่สมควรเช่นนั้นพระพุทธเจ้าวิสัชนาว่าการทานเป็นเหตุให้บรรลุดวงความเป็นพระพุทธเจ้า เป็นพญาจักรพรรดิราช เป็นเทวดา เป็นพรหม และนิพพาน ซึ่งบุคคลหากให้ทานแล้วยังจะมีทรัพย์สินเงินทอง ช้างม้า บุครภรรยาที่ประเสริฐ ก็ด้วยเหตุที่ให้ผ้าเป็นทานนั้น เมื่อพญาอหิตตราทรงทราบเช่นนั้น ก็เกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายผ้าอีกเป็นจำนวนมาก เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับ ผ้าทั้งหลายที่ได้รับการถวายนั้นก็ปลิวไปในอากาศและตกลงที่ป่าเชตวันอาราม

ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุเช่นนั้นก็พากันอัศจรรย์ใจเป็นอันมาก พระพุทธเจ้าตรัสว่าการที่พระองค์ได้รับผ้าเป็นอันมากมิได้มีแต่ในชาตินี้เท่านั้น ครั้งที่พระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ก็เคยได้รับมาแล้ว และได้ครีส์ถ่านิทานเรื่องนี้

ในอดีตกาล มีพระราชาชื่อกัมพลเสวราชย์ในเมืองกัมพลนคร ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ ซึ่งอุปัฏฐากมารดาอยู่ได้เข้าไปในป่าและพบพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งถูกโจรแย่งชิงเอาผ้าของท่านไปเสีย พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้นจึงต้องลงไปซ่อนกายอยู่ในน้ำ พระโพธิสัตว์จึงเย็บใบไม้มาห่อแล้วถวายผ้าทั้ง 2 ผืน ของตนและอธิษฐานว่า ขอให้เกิดมีผ้าทิพย์แก่ตนทั้งในปัจจุบันชาติและในชาติอนาคต ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้อนุโมทนาตามนั้น

ในขามนั้น ลมได้พัดเอาใบไม้ร่วงลงมาทับเท้าพระโพธิสัตว์แล้วกลายเป็นผ้าทิพย์ ซึ่งพระโพธิสัตว์ก็นำเอาผ้าทิพย์ดังกล่าวถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าอีกและผ้าทิพย์นั้นกลายเป็นแท่นทอง และพญาอินทรีก็บินคาลให้

เกิดฟ้าพิวตกลงมาบูชาเทพเจ้าของพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์เมื่ออำลาพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกลับเรือนของตน ซึ่งต่อมาพระราชพระเทวีและเสนาประชาชนก็ไปบูชาพระโพธิสัตว์อีกด้วย

พระพุทธเจ้าตรัสว่าการให้ทานไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า หรืออาหารเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าก็ทรงยกย่อง และผู้ให้ทานนั้นก็จะได้รับอานิสงส์เป็นอันมาก ผู้ใดถวายทานด้วยข้าวของอันประเสริฐหรือประณีตก็จะได้ใช้สอยวัตถุอันประเสริฐหรือประณีตเช่นเดียวกัน

ในตอนท้ายเรื่องมีประมุขชาดกว่า พญาอินทน์ครั้งนั้น คือ พระอนุรุทธ
 พญากัมพลราช คือ พระโมคคัลลานะ
 พระราชเทวีครั้งนั้น คือ นางกัศยปโคตมี
 พระปัจเจกในครั้งนั้นเข้าสู่นิพพานไปแล้ว
 ส่วนบุรุษผู้ยอมบ่มิไม้เพื่อบริจาคค้ำของตนเป็นทาน คือ พระพุทธเจ้า

40. วิปุลราชชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหารนั้น ได้ปรารภถึงทานบารมีของพระองค์ให้เป็นเหตุ โดยที่ภิกษุทั้งหลายปรารภกันว่าพระพุทธองค์ประกอบด้วยคุณูปการเป็นอันมากซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าทรงได้บริจาคทานมากมายนักและได้ตรัสเล่าเรื่องในอดีตว่า

ครั้งหนึ่งมีพญาผู้หนึ่งพระนามว่าวิปุลราชปกครองเมืองสุจิรวดี มีชายาชื่อนางสุนทรี และมีพระโอรสชื่อ สุจิรราชกุมาร พญาวิปุลราชโปรดให้สร้างศาลาทานในเมือง 6 แห่ง และให้บริจาทานทุกวันประชาชนเป็นสุข และปราศจากความกังวลใด ๆ แม้จะให้ทานเป็นอันมากแล้วแต่พญาวิปุลราชก็ยังไม่พอใจแค่นั้น ทรงปรารภว่าจะบริจาคเลือดเนื้อและชีวิตของพระองค์ให้เป็นทานอีกด้วย เมื่อพญาอินทรีทราบเหตุแล้วก็แปลงเป็นพราหมณ์ถึงสาม ครั้งเพื่อไปทูลขอพระราชเทวี พระราชกุมาร และราชสมบัติตามลำดับ ซึ่งพญาวิปุลราชก็ยกให้ด้วยความยินดี เมื่อพญาอินทรีเล็งเห็นว่าพระเจ้าวิปุลราชประกอบด้วยใจอันไม่ในการบริจาทานเช่นนั้น จึงมอบทุกอย่างที่ทูลขอไปนั้น คืนทั้งหมด

ในท้ายเรื่องมีประมุขชาดก โดยระบุว่าพญาอินทรี	คือ	พระอนุรุทธ
นางสุนทรี	คือ	พระนางยโสธรา
สุจิรราชกุมาร	คือ	พระราहुล
ชาวเมืองทั้งหลาย	คือ	พุทธบริษัททั้งสี่จำพวก
และวิปุลราช	คือ	พระพุทธเจ้า

41. อรินทุมมราชชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันอารามนั้นพระภิกษุได้ปรารภกันว่า พระพุทธองค์ไม่เคยละทิ้งในการให้ทานและการให้อริยมรรคผลธรรม ซึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วก็ตรัสว่าพระองค์เคยกระทำเช่นนั้นมาก่อนในอดีตชาติและตรัสเล่าว่า

ในสมัยที่พญาอรินทุมมราชผู้ปกครองบ้านเมืองในสุจิรมหานครนั้นทรงมีพระมเหสีชื่อนางสุวรรณคัพภาราชเทวี พระองค์โปรดให้สร้างศาลาทาน 6 แห่งและบริจาคทานทุกวัน วันหนึ่งอรินทุมมราชรำพึงว่าปรารถนาจะบริจาคเลือดเนื้อและชีวิตของพระองค์ให้เป็นทาน ซึ่งเมื่อพญาอินทรีทราบเหตุจึงแปลงเป็นพราหมณ์เฝ้าไปขอทรัพย์แล้วฝากไว้ว่าจะไปขอรับคืนที่หลัง ต่อมาพญาอินทรีก็แปลงเป็นพราหมณ์หนุ่มไปขอราชสมบัติ ซึ่งอรินทุมมราชก็มอบให้ตามคำขอแล้วพมเหสีนั่งรถออกจากเมือง พญาอินทรีก็แปลงกายเป็นพราหมณ์อื่นไปขอม้าและรถไปอีก และหลังจากนั้นพญาอินทรีก็แปลงเป็นพราหมณ์เฝ้ามาขอรับเอาทรัพย์ที่ฝากไว้ ซึ่งเมื่ออรินทุมมราชและนางเทวีไร้ราชบัลลังก์แล้วก็ไร้ทรัพย์ไปด้วย ทั้งสองพระองค์จึงขายตัวเป็นทาสเพื่อมอบเงินคืนแก่พราหมณ์ตามที่ได้รับฝากไว้ โดยนางเทวีได้ขายตัวเป็นทาสของพราหมณ์ผู้หนึ่ง และอรินทุมมราชได้ขายตัวเป็นทาสของนายประคุดผู้ดูแลประตูเมือง

ต่อมานางสุวรรณคัพภาราชเทวีผู้ซึ่งขายตัวเป็นทาสแก่พราหมณ์นั้น ได้คลอดบุตรมาหนึ่งคน แต่บุตรนั้นก็เสียชีวิตหลังคลอดและนางก็ถูกขับออกจากเรือน นางเสียใจนักจึงอุ้มศพลูกฝ่าสายฝนระหกระเหินไปจนถึงประตูเมืองซึ่งอรินทุมมราชโศกเศร้าได้ขายตัวเป็นทาสและทำหน้าที่ดูแลอยู่ นางจึงขออนุญาตออกไปนอกเมือง เมื่ออรินทุมมราชทราบเรื่องแล้วก็เปิดประตูเมืองพานางและศพของบุตรไปสู่ป่าช้า และอรินทุมมราชได้อ้างเอาบุญบารมีที่พระองค์เคยปฏิบัติมาเพื่อขอให้บุตรฟื้นชีวิต ซึ่งบุตรนั้นก็ฟื้นคืนขึ้นมาได้

ฝ่ายพญาอินทรีก็ได้เสด็จมาสู่ป่าช้าและเอาทรัพย์ คือ ทองคำหนึ่งพันมาคืน ซึ่งสองกษัตริย์ก็เอาทรัพย์นั้นไปไถ่ตัวจากพราหมณ์และนายประคุด จากนั้นพญาอินทรีก็ได้มอบราชสมบัติคืนเช่นกัน

ในท้ายเรื่องมีประมุขชาดกว่า พญาอินทรี คือ พระอนนรุทธ
นางสุวรรณคัพภาราชเทวี คือ นางยโสธราพิมพา
ราชบุคค คือ พระราहुล
และพญาอรินทุมมราช คือ พระพุทธองค์

42. วิริยปณจิตชาดก

ในครั้งที่พญามหารัฏฐะเสวยราชย์ในเมืองลังการมคตินั้น พระองค์มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ในขณะที่เดียวกันพญาปัญจาละผู้เป็นสหายของพญามหารัฏฐะ ซึ่งครองเมืองปัญจาละนั้นมิได้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย แต่ก็ได้ส่งผ้ากัมพลไปให้แก่สหายของตน ซึ่งเมื่อพญามหารัฏฐะจะได้ผ้ากัมพลแล้วก็โปรดให้วาดพระพุทธรูปบนแผ่นทองคำเพื่อนำไปมอบให้แก่พญาปัญจาละเป็นการตอบแทน ทั้งนี้พระพุทธรูปดังกล่าวได้แสดงปาฏิหาริย์ทั้งในระหว่างการสร้างและเมื่อไปถึงเมืองปัญจาละ

เมื่อพญาปัญจาละได้รับพระพุทธรูปแล้วก็โปรดให้สร้างพระพุทธรูปด้วยไม้จันทร์ให้เป็นสองเท่าของพระพุทธรูปบนแผ่นทองคำ เมื่อเสร็จแล้วก็ให้ตั้งไว้ที่ศาลา และบอกกล่าวให้ประชาชนมาปิดทอง ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เกิดมาเป็นชายยากจนชื่อวิริยปณจิต อยู่ในเมืองปัญจาละ มีภรรยาชื่อนางสุชาดา และมีลูกชายชื่อเรวตกุมาร เมื่อวิริยปณจิตได้ยินข่าวป่าวประกาศให้ไปปิดทองพระพุทธรูปแล้วก็ประสงค์จะไปปิดทองด้วย จึงคิดจะขายตัวเองเพื่อเอาเงินนั้นไปซื้อทองปิดพระพุทธรูป แต่นางสุชาดาและเรวตกุมารอาสาให้ขายตนเองแทน วิริยปณจิตเมื่อได้เงินแล้วจึงซื้อทองคำเปลวไปที่ศาลาเพื่อปิดทองที่องค์พระพุทธรูป แต่คนเฝ้าศาลาบอกว่าต้องให้พญาปิดทองเสียก่อนผู้อื่นจึงจะปิดทองได้ในภายหลัง

วิริยปณจิตโพธิสัตว์เห็นว่าเมื่อตนถึงกับขายลูกและเมียเป็นทาสแก่ผู้อื่นเพื่อที่จะเอาเงินมาซื้อทองคำเปลวปิดพระพุทธรูปเช่นนั้น จึงพยายามจะเข้าไปปิดทองให้ได้ คนทั้งหลายจึงแนะนำให้ไปขออนุญาตจากพญาปัญจาละเสียก่อน พญาปัญจาละจึงกล่าวว่า หากพระพุทธรูปปรารถนาอนุญาตเองก็จะให้ปิดทองก่อนพระองค์ ซึ่งเมื่อวิริยปณจิตไปอธิษฐานต่อพระพุทธรูปแล้วเทวดาก็เข้าไปสิงในพระพุทธรูป และกล่าวคำอนุญาตเป็นเสียงดังได้ยินไปทั่วเมือง

เมื่อวิริยปณจิตได้รับพุทธานุญาตแล้วก็เข้าไปปิดทองที่องค์พระ แต่ก็ยังคงเหลือเพียงนิ้วมือเท่านั้น ทองคำเปลวที่มีอยู่ก็หมดไปเสียก่อน จึงคิดว่าหากมีผู้ใดสามารถทำให้เนื้อของตนกลายเป็นทองได้ก็จะเชือดเนื้อให้แปลงเป็นทองคำเพื่อจะปิดทองที่องค์พระให้ครบถ้วน ซึ่งเมื่อพญาอินทร์ทราบความแล้วก็แปลงเป็นช่างทองมาปรากฏเฉพาะหน้าแล้วอาสาจะช่วย วิริยปณจิตโพธิสัตว์อธิษฐานขอมิลาจากเทวดาได้แล้วก็เชือดเนื้อคนส่งให้แก่พญาอินทร์ เมื่อพญาอินทร์ทำให้เนื้อนั้นเป็นทองคำมอบให้แก่วิริยปณจิตแล้ว วิริยปณจิตก็นำทองคำดังกล่าวไปปิดที่องค์พระจนทั่วแล้วจึงล้มสลบไป

พระอินทร์นำเอาขามาทาที่แผลและนำน้ำทิพย์มารดกายของวิริยปณจิต ทำให้วิริยปณจิตฟื้นขึ้นมา และมีรูปงามเหมือนทองคำ พระอินทร์และพระราชาได้สรรเสริญวิริยปณจิตเป็นอันมาก หมู่เทวดาก็ได้เชิญให้วิริยปณจิตโพธิสัตว์ไปเสวยทิพย์สมบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วลงมาเกิดในตระกูลกษัตริย์จนสิ้นอายุแล้วไปเกิดในสวรรค์อีก และจากนั้นก็ได้ลงมาเกิดในมนุษย์โลกเพื่อบำเพ็ญบารมี ซึ่งในการเกิดครั้งหลังนี้ก็ได้เป็นพระพุทธเจ้า

ในตอนท้ายของเรื่องกล่าวถึงประมุขชาดกว่า บิดาของวิริยปณจิต คือ พญาสุริยเทพโชนะ มารดาของวิริยปณจิต คือ นางสรืมหามาชา พญาอินทร์ในวันนั้น คือ พระอนนุทธ นางสุชาดา คือ นางยโสธรา พิมพา และวิริยปณจิตกุมารผู้ยากไร้เข็ญใจ ก็คือ พระพุทธเจ้า

43. อาทิตยราชชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันอารามนั้นทรงปรารถนาถึงทานบารมีของพระองค์ โดยที่เหล่าภิกษุสนทนากันว่าพระพุทธองค์ทรงมุ่งมั่นในการให้ทาน เมื่อพระพุทธเจ้าทราบโดยทิพโสตแล้วจึงเสด็จไปสู่ที่ประชุมสงฆ์ แล้วตรัสเล่าว่าในสมัยที่พญาอาทิตยราชเสวยราชสมบัติในเมืองโชตินคร มีพระมเหสีชื่อนางสังขาเทวี ในครั้งนั้นพญาอาทิตยราชโปรดให้สร้างศาลาทาน 6 หลังและให้มีการบริจาคทานอย่างสม่ำเสมอ

วันหนึ่งพญาอาทิตยราชทรงพระสุบินว่ามีพราหมณ์ผู้หนึ่งมาขออาหาร ครั้นเมื่อตื่นบรรทมแล้วพญาอาทิตยราชจึงตั้งพระทัยว่าจะบำเพ็ญอสังกตทาน หรือการบริจาคเลือดเนื้อและชีวิตแก่ภรรยาสมบัติให้เป็นทาน ในครั้งนั้นเกิดโกลาหลขึ้นทั่วไปในโลกธาตุและเมื่อทราบไปถึงพญาอินทรีแล้ว พญาอินทรีจึงแปลงเป็นพราหมณ์เฒ่าผู้หนึ่งไปสู่ทูลขอพระทานเพื่อขออาหารจากพญาอาทิตยราช ซึ่งพญาอาทิตยราชก็มอบให้ด้วยใจยินดี แต่พราหมณ์เฒ่าแปลงก็เหวออาหารนั้นทิ้ง จากนั้นจึงออกไปจากเมืองและแปลงเป็นพราหมณ์หนุ่มเพื่อขอเอนางสังขาเทวี ซึ่งพญาอาทิตยราชก็บริจาคให้ด้วยใจยินดีเช่นกัน พราหมณ์หนุ่มกลับแกล้งทำร้ายนาง แค้นนางและพญาอาทิตยราชก็มีได้แสดงความโกรธ เมื่อพญาอินทรีเห็นว่าทั้งสองพระองค์มีพระทัยมั่นคงในการบริจาคทานเช่นนั้น ก็กล่าวสรรเสริญเป็นอันมาก และได้ถวายนางสังขาเทวีคืนแก่พญาอาทิตยราช

ท้ายเรื่องมีประชุมชาดก ซึ่งกล่าวว่ารดาแห่งพญาอาทิตยราช	คือ	นางสรีมหาเมษา
พระบิดาของพระเจ้าอาทิตยราช	คือ	พญาสุริยอุททนะ
พญาอินทรี	คือ	พระอนุรุทธ
นางสังขาเทวี	คือ	นางยโสธราพิมพา
ประชาชนทั้งหลาย	คือ	พุทธบริษัท
และพญาอาทิตยราช	คือ	พระพุทธองค์

44. สุรูปปราชชาดก

ในวันหนึ่ง ขณะที่พระภิกษุทั้งหลายได้มาเจรจาความกันถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งมั่นในการให้ทาน อยู่เป็นนิตย์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบความคั่งนั้นแล้ว จึงยกเอาเรื่องในอดีตมาคร่ำครึเล่าแก่บรรดาภิกษุเหล่านั้น ความว่า

ยังมีในคินหนึ่ง เมื่อพญาสุรูปปราชเตรียมจะเข้าบรรทม พระองค์ทรงตระหนักถึงความโรยราของกาย สังขาร และความไม่จีรังยั่งยืนของรูปกายภายนอก จึงมีพระประสงค์ที่องค์การจะพึงข้ามเทศนาจากสมณสงฆ์หรือนักปราชญ์ผู้รู้ พอรุ่งเช้าพญาสุรูปปราชได้รับสิ่งเรียกเสนาอำมาตย์มาเข้าเฝ้า และให้อำมาตย์นั้นไปป่าวประกาศแก่ชาวเมืองว่า หากผู้ใดที่สามารถเทศนาธรรมเป็นที่ต้องพระทัยแล้วพระองค์ก็จะพระราชทานทองคำหนึ่งพันให้เป็นรางวัลตอบแทน จนกระทั่งเวลาผ่านไปนานประมาณ 7 ปี 7 เดือน และ 7 วัน เหล่าข้าราชการบริพารของพญาสุรูปปราชก็ไม่อาจแสวงหาบุคคลที่มีความสามารถในการเทศนาธรรมมาเข้าเฝ้าได้ พญาสุรูปปราชจึงเพิ่มรางวัล โดยนำพระโอรส พระมเหสี และราชสมบัติทั้งหมดที่พระองค์มีมารวมไว้อีกโศดหนึ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวส่งผลให้อาสนะของพญาอินทรีอื่นแข่งกระด้าง ครั้นทราบความคั่งมั่นในการพึงรั้งรั้งและความปรารถนาที่จะบริจาทานของพระโพธิสัตว์เจ้าแล้ว จึงเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และแปลงกายเป็นอินทียักษ์ผู้มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวยิ่งนัก จากนั้นจึงตรงเข้าไปในพระราชวังเพื่อเข้าเฝ้าถวายธมฺมาเทศนาแก่พญาสุรูปปราช แต่ก่อนที่อินทียักษ์จะแสดงธมฺมาเทศนาแก่พญาสุรูปปราชนั้น ก็ร้องขออาหารของตน โดยกล่าวว่า สิ่งที่ยักษ์ทั่วไปพึงประสงค์ก็คือเนื้อมนุษย์ที่หอมหวาน ฝ่ายนางสุนทรีเทวีและพระกุมารสุนทระได้พูลขออาสาไปเป็นอาหารของอินทียักษ์ พญาสุรูปปราชทรงตื่นตื่นพระทัยยิ่งนักจึงสวมกอดประทับรับขวัญนางสุนทรีเทวีและพระโอรส เมื่ออินทียักษ์ได้กินเนื้อของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์แล้วก็เริ่มแสดงธมฺมาเทศนาแก่พญาสุรูปปราชโดยมุ่งสอนถึงเรื่อง “ การไม่ยึดติดในกามคุณ ทั้ง 5 ประการ ” ครั้นพญาสุรูปปราชได้ฟังธมฺมาเทศนาคั่งนั้นแล้ว ก็บังเกิดความชื่นชมยินดี และสามารถบรรลุในหลักธมฺมคำสอนนั้น ส่วนอินทียักษ์ก็แสดงตัวแก่พญาสุรูปปราชว่าคนนั้นคือพญาอินทรีแปลงกายมาเพื่อทดสอบความคั่งมั่นของพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งนำตัวนางสุนทรีเทวีและพระกุมารสุนทระมาคืนให้แก่พญาสุรูปปราช นับแต่นั้นเป็นต้นมา กษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ ก็ปฏิบัติธรรมรักษาศีลอย่างสม่ำเสมอ ครอบงำสันนิวาสขยิบตาโลกมนุษย์จึงได้ไปเกิดบนสวรรค์

ในตอนท้ายของเรื่องกล่าวถึงประชุมชาดกว่า นางสุนทรีเทวี คือ นางยโสธราพิมพา

สุนทรกุมาร คือ พระราहुล

พญาอินทรี คือ พระอนุรุทธ

มารดาของสุรูปปราช คือ นางสรีรมหามายา

บิดาของสุรูปปราช คือ พญาสรีสุทโธทนะ

ส่วนพญาสุรูปปราช คือ พระพุทธเจ้า

45. สุวณฺณพรหมทัตตชาดก

เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าประทับที่เขตวันนารามนั้น ครั้งหนึ่งทรงปรารภว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่เสมอกับในสิริจุฬามณีชาคณั้น เหล่าภิกษุทั้งหลายสนใจที่จะทราบเรื่องจึงทูลอาราธนาขอให้พระพุทธองค์ทรงเล่า ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเล่าในเรื่องสุวณฺณพรหมทัตตชาดกนี้ว่า

ในอดีต ครั้งที่พญาพรหมทัตตครองเมืองพาราณสีนั้น มีภุมม 3 คน ชวนกันออกไปบำเพ็ญพรตเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์ ครั้งหนึ่งได้เดินทางไปถึงอังกฤภูริเพื่อบิณฑบาต ก็ได้มีพ่อเรือน 3 คน รับดูแลอุปการะจนสิ้นอายุขัย หลังจากนั้นพ่อเรือดังกล่าวก็ได้มองเห็นโทษของการอยู่ในกาม จึงออกบวชเป็นฤๅษี แต่ละคนได้บำเพ็ญภาวนาเพื่อปรารธนามนุษย์สมบัติ เทวสมบัติ และพรหมสมบัติ ตามลำดับ จนตลอดอายุขัย

ฤๅษีที่ปรารธนามนุษย์สมบัตินั้น ได้เกิดมาเป็นโอรสของพญาพาราณสีมีชื่อว่า สุวณฺณพรหมทัตตกุมาร ซึ่งเมื่อได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้วก็โปรดให้สร้างทานศาลา 6 แห่ง เพื่อบำเพ็ญทานเป็นอันมาก ต่อมาพญาสุวณฺณพรหมทัตตก็ปรารธนาจะบริจาคเลือดเนื้อหรือชีวิตเป็นทาน

เมื่อพญาสุวณฺณพรหมทัตตรำพึงเช่นนั้น ก็เกิดโกลาหลไปถึงแท่นบัลลังก์มณฑลศาลาของพญาอินทซึ่งเคยบวชเป็นฤๅษีร่วมกันมาในชาติก่อน พญาอินทจึงเนรมิตคนเป็นพราหมณ์ที่ไม่มีดวงตาเข้าไปขอรับพระราชทานดวงตาจากพญาสุวณฺณพรหมทัตต

พญาสุวณฺณพรหมทัตตก็พระทัยมากที่จะได้บริจาคดวงตาหรือเลือดเนื้อและชีวิตเป็นทาน จึงเรียกประชุมอำมาตย์ทั้งหลายเพื่ออภิเษกราชบุตรของพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ และตั้งนางสุมนราชเทวี แล้วควักดวงตาทั้งสองของตนให้แก่พราหมณ์ เพื่อปรารธนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในขณะที่มีเหตุอัศจรรย์โกลาหลทั่วไปตลอดถึงพรหมโลก เพราะชื่นชมในการบริจาคทานในครั้งนี้

ต่อมาพญาอินทจึงนำเอายาทิพย์รดลงบนตาของพญาสุวณฺณพรหมทัตต เพื่อให้มีตาสลับคืนมาเป็นปกติเหมือนเดิม เมื่อได้กล่าวยกย่องสรรเสริญคุณพญาสุวณฺณพรหมทัตตและการบริจาคทานของพระองค์แล้ว พญาอินทจึงกลับคืนสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ประทับของตน

ในท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า พญาอินท คือ พระอนุรุทธ

ราชโอรสของพญาสุวณฺณพรหมทัตต คือ พระราหุล

นางสุมนราชเทวี คือ นางยโสธรพิมพา

และพญาสุวณฺณพรหมทัตต คือ พระพุทธองค์

46. มหาปทุมมกุมมารชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขตวันนอาราม ได้ปรากฏถึงเรื่องภิกษุที่เลื่องลือมารดา และยกเอาเรื่องในอศิตชาตนิมิตตสเถาแก่บรรดาพุทธสาวกทั้งหลาย ความว่า

เมื่อครั้งที่พญานังคเสนครองราชสมบัติอยู่ในเมืองอนันตควติ ทรงมีพระมเหสีพระนามว่านางสุเมกขลา ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าจุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของนางสุเมกขลาเทวีนั้น พระนางสุเมกขลาทรงมีพระสิริโฉมผุดผาดผ่องใส จนเป็นเหตุให้ผู้คนทั้งหลายต่างก็เล้าหานถึงความงามของนาง ฝ่ายพญาผู้ปกครองบ้านเมืองใกล้เคียงเมื่อได้ทราบข่าวสารดังนั้นก็จึงยกทัพมาปิดล้อมเมืองอนันตควติ เพื่อแย่งชิงตัวนางไปเป็นมเหสี และไม่มีผู้ใดที่จะสามารถเอาชนะพญาผู้นั้นได้ พญานังคเสนจึงตัดสินใจที่จะพาพระมเหสีหลบหนีออกจากเมืองแล้วไปบวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่อภักขัตริย์ทั้งสองพระองค์ขึ้นแพเพื่อจะข้ามไปยังอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำคงคา ครั้นพอถึงกลางแม่น้ำได้มีคลื่นใหญ่ซัดจนทำให้แพแตกจนเป็นสาเหตุให้พญานังคเสนจมลงไปได้ น้ำนางสุเมกขลาเทวีจึงตั้งจิตอธิษฐานบนบานขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ปกป้องรักษาชีวิตของพระสวามี และถึงแม้ว่าพญานังคเสนจะสามารถรอดพ้นจากการจมน้ำได้ แต่ต่อมาไม่นานนักก็ทรงสิ้นพระชนม์เนื่องจากขวัญของพระองค์ได้ตกถึงแม่น้ำใหญ่ในครั้งนั้น หลังจากที่พระสวามีสิ้นพระชนม์ไปนานประมาณ 1 เดือน นางสุเมกขลาก็มีพระประสูติกาลพระโอรส และให้พระนามว่า มหาปทุมมกุมมาร นางสุเมกขลาเทวีนั้นให้การเลี้ยงดูพระโอรสด้วยความรักยิ่ง จนกระทั่งพระกุมารเติบโตใหญ่ และมีชันษาครบ 16 ปีบริบูรณ์

ในวันหนึ่งนางสุเมกขลาเทวีได้เข้าป่าไปหาผลไม้มาเป็นอาหารของตนและโอรส เมื่อไปถึงจอมปลวกแห่งหนึ่งนางก็ถูกงูจงอางกัดที่ขี้นก ฝ่ายปทุมมกุมารเห็นพระมารดาหายไปนานจึงออกไปตาม และพบว่ามารดานั้นเสียชีวิตแล้วก็โศกเศร้าเสียใจ พร้อมทั้งตั้งจิตอธิษฐานขอต่อทวดอารักษ์ทั้งหลายที่อยู่รักษาป่าแห่งนั้นให้ช่วยชุบชีวิตมารดาของตน เมื่อพญาอินทร์ทรงทราบความทุกข์ร้อนของพระโพธิสัตว์เจ้าจึงแปลงกายเป็นพราหมณ์ลงไปที่ทดสอบความกตัญญูของมหาปทุมมกุมารที่มีต่อมารดา และขอขึ้นเนื้อหัวใจของพระกุมารแลกกับการชุบชีวิตของนางสุเมกขลาเทวี จากนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าจึงใช้ดาบแทงลงที่อกเพื่อควักหัวใจมาทำยาเพื่อชุบชีวิตมารดาแห่งตน ครั้นนางสุเมกขลาฟื้นคืนจากความตายมาแล้ว และพบว่าโอรสของตนสิ้นชีวิตเพราะคมดาบจึงร้องไห้คร่ำครวญด้วยความเสียใจ พญาอินทร์จึงชี้แนะให้นางตั้งจิตอธิษฐานเพื่อขอชีวิตโอรสของนางกลับคืนมา

ท้ายที่สุดพญาอินทร์ก็ให้การช่วยเหลือและชุบชีวิตของมหาปทุมมกุมารให้กลับมามีชีวิตดังเดิม พร้อมทั้งแสดงกายที่แท้จริงให้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ แล้วทรงกล่าวสาธุการสรรเสริญการประกอบกุศลกรรมในครั้งนั้น เมื่อกล่าวจบแล้วจึงเสด็จกลับที่ประทับบนสรวงสวรรค์ ส่วนมหาปทุมมกุมารและมารดาก็รักษาศิลปปฏิบัติธรรมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คราพจนสิ้นอายุขัยจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์

ในท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประมุขชาดกไว้ดังนี้

พญาผู้มีจิตฝักใฝ่ในความงามของนางสุเมกขลาเทวีในครั้งนั้น คือ พระเวททัตต์

พญาอินทร์ คือ พระอนุรุทธ

พญานังคเสน คือ พญาสุริยสุทโธทนะ

นางสุเมกขลาเทวี คือ พระนางสรีมหาเมยา

และมหาปทุมมกุมาร คือ พระพุทธเจ้า

47. มหาสุรเสนชาดก

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันนอารามนั้น มีพระภิกษุจากเมืองสาวัตถีรูปหนึ่งได้นำเครื่องอัฐบริขารมาถวายแก่ภิกษุสามเณรและนักรบทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าว่าพระองค์เคยได้บริจาควัฒนิกทานไว้ในกาลก่อน โดยทรงยกเอาศีลสมาธิมากล่าวแสดงแก่พุทธสาวกว่า

ในครั้งที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญาสุรเสนปกครองเมืองพาราณสีนั้น ทรงมีพระมเหสีพระนามว่า นางวิขุลดาเทวี พญาสุรเสนโปรดให้สร้างศาลาโรงทานไว้ในเมืองจำนวน 6 แห่ง พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ หรือในวันแรม 15 ค่ำ พญาสุรเสนจะประทับบนหลังช้างเพื่อเสด็จไปบริจาทานแก่ชาวเมืองผู้ยากไร้ ต่อมาพระองค์ได้ปรารภว่าต้องการจะถวายเลือดเนื้อและกายแก่คนเป็นทาน ครั้นเมื่อพญาอินทรีทราบความดังนั้นแล้วจึงแปลงกายเป็นพราหมณ์ที่มีศีรษะขาดครึ่งหนึ่งไปขอรับบริจาทานจากพญาสุรเสน อันว่าพราหมณ์ประหลาดซึ่งมีศีรษะขาดตั้งแต่ครึ่งคืบขึ้นไปได้เข้าไปหาพญาสุรเสนแล้วทูลขอศีรษะเพื่อนำมาสวมต่อในส่วนของคนที่เขาหายไป พญาสุรเสนทรงตระหนักถึงเหตุดังกล่าวแล้วพิจารณาว่าพราหมณ์ผู้มาขอรับบริจาทานจากพระองค์นั้น คงไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาจึงตีพระทัยขึง แล้วรับสั่งขกราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสสืบต่อไป จากนั้นจึงให้บริวารมัดพระองค์ไว้กับต้นไม้เรียงในอุทยาน และตรัสเรียกให้มหาอำมาตย์สุจิตะมาตัดศีรษะของพระองค์ไปมอบให้แก่พราหมณ์ผู้นั้น แต่มหาอำมาตย์สุจิตะไม่สามารถลงมือได้ พญาสุรเสนจึงนำดาบจากเทวคามาตัดศีรษะของพระองค์เพื่อมอบให้เป็นทาน ครั้นคนทั้งหลายเห็นพระราชของของตนสิ้นพระชนม์ก็โศกเศร้าเสียใจต่างพากันร้องไห้คร่ำครวญไปมาทั่วอุทยานแห่งนั้น เมื่ออินทราตักกวพราหมณ์ผู้มีศีรษะขาดครึ่งทราบถึงความตั้งมั่นในการบริจาทานของพระโพธิสัตว์เจ้าจึงมอบศีรษะกลับคืนให้แก่พญาสุรเสน และทรงชุบชีวิตของพระโพธิสัตว์ให้ฟื้นคืนมาดังเดิม พร้อมทั้งแสดงรูปลักษณะที่แท้จริงให้ปรากฏแก่คนทั่วไป ทั้งนี้ พญาอินทรีทรงกล่าวสรรเสริญพระบารมีแห่งพระโพธิสัตว์เจ้าแก่คนทั้งหลายให้ตระหนักถึงการตั้งมั่นในการบริจาควัฒนิกทาน และกล่าวถึงอานิสงส์บุญแห่งการประกอบกุศลกรรมในครั้งนี้

ส่วนท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประชุมชาดกไว้ว่า นางวิขุลดาเทวี คือ นางโยธราพิมพา

สุจิตะมหาอำมาตย์ คือ พระอานนท์

พญาอินทรี คือ พระอนุรุทธ

ฝูงคนทั้งหลายในเมืองพาราณสี คือ เหล่าพุทธบริษัทในกาลนี้

และพญาสุรเสนราช คือ องค์พระพุทธเจ้า

48. สิริจุฑามณีชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันอารามนั้น เหล่าภิกษุปรารภกันว่าพระพุทธเจ้าครั้งยังเป็นโพธิสัตว์อยู่นั้น ได้ให้ทานเป็นอันมาก โดยเฉพาะอริยมรรคทาน เมื่อพระพุทธองค์ทราบเหตุจึงตรัสว่า ในอดีตนั้นพระองค์มิได้ให้ทานแต่อริยมรรคเท่านั้น แม้แต่ชีวิตของตนก็เคยบริจาคเป็นทานมาแล้ว เมื่อภิกษุขออาราธนาให้ทรงแสดงเรื่องดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตรัสเล่าสิริจุฑามณีชาดกว่า

ครั้งหนึ่ง เมื่อพญาสิริจุฑามณีเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี ทรงมีมเหสีชื่อนางปทุมวดี และมีโอรสชื่อจันทกุมาร พญาสิริจุฑามณีโปรดให้สร้างศาลาทานในเมืองถึง 6 แห่ง และบริจาคลังของต่าง ๆ มีค่าเท่ากับทองคำ 6 แสนทุกวัน

วันหนึ่ง โพธิสัตว์สิริจุฑามณีรำพึงคิดจะบริจาเลือกเนื้อและชีวิตของตนเป็นทาน เมื่อพญาอินทพรทราบแล้วจึงเนรมิตตนเป็นพราหมณ์มีกายเพียงครึ่งซีกมาขอถวายซีกหนึ่งจากพระโพธิสัตว์เพื่อจะเติมให้ร่างกายของตนเต็มบริบูรณ์ พระโพธิสัตว์ได้ยินคำของเช่นนั้นก็มีความยินดีเป็นอันมาก จึงรับสั่งให้อภิเษกโอรสให้เป็นกษัตริย์แทนพระองค์และส่งลาราชเทวี อามาคย์ และชาวเมืองทั้งหลาย แล้วจึงอธิษฐานขอให้มီးเลื้อยเหล็กปรากฏขึ้น ด้วยอาณภาพของอธิษฐานจึงปรากฏยักษ์สองคนถือเลื้อยเหล็กแหวกแผ่นดินขึ้นมา พญาสิริจุฑามณีจึงโปรดให้ยักษ์ทั้งสองเลื้อยพระองค์ออกเป็นสองซีก แล้วจึงหลั่งน้ำอุทิศทาน ให้พราหมณ์ไปครึ่งหนึ่งและอีกครั้งหนึ่งคือซีกซ้ายให้เป็นอาหารแก่ยักษ์ที่มาเลื้อยร่างของพระองค์นั้น

การบริจาค์นั้นได้เกิดโศกหลอศรรายเป็นอันมาก ฝ่ายพราหมณ์ครึ่งซีกเมื่อได้รับร่างกายอีกซีกหนึ่งของพญาสิริจุฑามณีมาประกบแล้วก็แสดงตนเป็นพญาอินท และตรัสสรรเสริญการบำเพ็ญทานครั้งนั้นของพระเจ้าสิริจุฑามณีโพธิสัตว์เป็นอันมาก จากนั้นจึงได้ชุบชีวิตของพระเจ้าสิริจุฑามณีขึ้นมาอีกด้วย

ในตอนท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า นางปทุมวดีครั้งนั้น คือ นางยโสธราพิมพา

พระราชโอรสที่ชื่อจันทกุมาร คือ พระราहुล

พญาอินท คือ พระอนุรุทธ

เถระ และชาวเมืองทั้งหลาย คือ พุทธบริษัท 4

และพญาสิริจุฑามณี คือ พระพุทธองค์

49. นลกชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จไปถึงโกสละชนบทพร้อมด้วยพระภิกษุทั้งหลาย ได้ไปถึงสระแห่งหนึ่งชื่อนลก-
ปานะ เหล่าภิกษุลงอาบน้ำแล้วก็ให้สามเณรนำเอาไม้้อ ไปเป็นกล่อ่งใส่เข็ม แต่เมื่อเห็นว่าอ้อเหล่านั้นมีรูตลอดทั้ง
แต่โคนถึงยอดจึงกราบทูลถามพระพุทธองค์ว่าทำไมอ้อเหล่านั้นจึงมีรูเช่นนั้น

พระพุทธองค์จึงตรัสเล่าว่าเป็นเพราะโบราณอริยฐานซึ่งเมื่อครั้งโบราณนั้นบริเวณดังกล่าวเป็นป่าทึบ และ
มีสระน้ำอยู่แห่งหนึ่งซึ่งมีรากษสหรือผีเสื้อน้ำรักษาอยู่

ในครั้งนั้น พระโหราธิบดีเสวยพระชาติเป็นพญาลิง มีบริวาร 8 หมื่นตัว พญาลิงก็เตือนให้บริวาร
ระมัดระวังตัวในการแสวงหาอาหารเสมอ ในครั้งที่บริวารลิงเหล่านั้นหากินไปถึงบริเวณสระแห่งนั้นแล้วแต่ไม่กล้า
กินน้ำ จึงรอพญาวานรโหราธิบดีอยู่

เมื่อวานรโหราธิบดีมาถึงก็สังเกตเห็นรอยสัตว์ลงไปสู่สระแต่ไม่มีรอยเท้าสัตว์ขึ้นจากสระเลย จึงเข้าใจได้ที
ว่าสระแห่งนั้นมีผีเสื้อน้ำคอยจับสัตว์กินอาศัยอยู่ เมื่อผีเสื้อน้ำโผล่ขึ้นมาบอกว่าจะนับถึงทุกตัวที่ลงไปกินน้ำในสระ
วานรโหราธิบดีก็บอกว่าพวกตนจะกินน้ำให้ได้โดยไม่ต้องลงไปในสระหรือตกไปอยู่ในอำนาจของผีเสื้อน้ำ ต่อจาก
นั้นจึงเอาไม้้อมาอริยฐานให้เป็นรูกลวงตลอดเพื่อให้บริวารใช้ดูดกินน้ำได้ ซึ่งจากการอริยฐานดังกล่าวในครั้งนั้น
คันอ้อทั้งหลายจึงกลวงตลอดคันตั้งแต่โคนขึ้นลิ้นมา

ในตอนท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า ผีเสื้อน้ำ คือ พระเวททัตต์

บริวารลิงทั้ง 8 หมื่นตัว คือ พุทธบริษัททั้งหลาย

และพญาวานรผู้มีอุปบายให้บริวารกินน้ำได้โดยไม่ต้องลงไปในสระ คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 3052)

50. กุศุทธชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหารนั้นทรงปรารภถึงการทำประโยชน์ให้แก่ญาติ จึงนำเรื่องจาก “ทวาทสนีบาต” มาเทศนาว่า ครั้งที่พญาพรหมทัตต์ครองเมืองพาราณสีนั้น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาสุนัขอยู่ในป่าช้าแห่งหนึ่ง

คืนหนึ่งมีฝนตกลงมาทำให้ราชรถที่จอดอยู่กลางลานเปียกทำให้หนังที่ใช้หุ้มหรือผูกราชรถพองตัวและนุ่มสุนัขเลี้ยงของพระราชาก็ได้กัดกินหนังดังกล่าว เมื่อราชบริพารไปกราบทูลว่ามีฝูงสุนัขเล็ดลอดเข้ามาตามท่อน้ำเพื่อกัดกินหนังที่ราชรถ พระราชาจึงตรัสให้ฆ่าสุนัขที่พบให้หมด จึงเกิดการฆ่าสุนัขครั้งใหญ่ขึ้น สุนัขที่กลัวตายส่วนหนึ่งก็เกล็ดไปพึ่งพญาสุนัขในป่าช้า

เมื่อพญาสุนัขสอบถามจากสุนัขเหล่านั้นได้ความแล้วก็คิดว่า การที่สุนัขจะล่วงเข้าไปในเขตที่มีคนดูแลอย่างเข้มงวดนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ สุนัขที่กินหนังราชรถนั้นน่าจะเป็นสุนัขในราชสำนักนั่นเอง ซึ่งสุนัขดังกล่าวกลับไม่ได้รับโทษ แต่พวกที่ไม่ได้แอบกินหนังกลับล้มตาย ควรที่ตนจะไปชี้ให้รู้จักสุนัขที่แอบกินหนังราชรถและไว้ชีวิตแก่ญาติของตน จากนั้นพญาสุนัขโพธิสัตว์ก็อธิษฐานอย่าให้มีคนทำร้ายตนแล้วจึงเข้าไปในเมืองตามลำพังและตรงเข้าไปอยู่ภายใต้ราชอาสน์ แล้วจึงทูลพระราชาว่า เมื่อไม่ทรงรู้สุนัขตัวใดแอบกินหนังที่ราชรถ แล้วสั่งฆ่าสุนัขทั้งหมดที่พบโดยยกเว้นสุนัขในราชสำนักนั้นย่อมไม่ถูกต้อง พร้อมทั้งกล่าวว่าสุนัขที่กินหนังนั้นเป็นสุนัขที่เลี้ยงไว้ในราชสำนัก ซึ่งตนสามารถชี้ตัวสุนัขที่กินหนังหุ้มราชรถได้ จากนั้นจึงให้คนนำเอาหญ้าแพรกตำลงผสมในนมเปรี้ยวค้ำคั้นแล้วให้สุนัขในราชสำนักกิน ซึ่งปรากฏว่าสุนัขที่กินนมเปรี้ยวดังกล่าวอาเจียนออกมาทุกตัว โดยเฉพาะสุนัขที่แอบกินหนังที่ราชรถนั้นก็มิเศษหนังปนอาเจียนด้วย พระราชาจึงให้บูชาพญาสุนัขด้วยฉัตรขาว และพระโพธิสัตว์เจ้าก็ได้แสดงธรรมเทศนาแก่พระราชาด้วย หลังจากนั้น พระราชาก็อภัยโทษแก่สุนัขทั้งปวง

ในการประชุมชาดกระบุว่า พญาพรหมทัตต์ คือ พระอนนท
และพญาสุนัขครั้งนั้น คือ พระศกาคค

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 373)

ผนวก 1 สุวัณณมิลกชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันนอาราม ได้ตรัสเทศนาถึงเรื่องในอดีตชาติของพระองค์ครั้งหนึ่งว่า ในเมืองสาวัตถีมีหญิงสาวจากตระกูลหนึ่งทำบุญให้ทานเป็นอันมากและสม่ำเสมอ เมื่อแต่งงานกับกุลบุตรที่มีได้เลื่อนยศในพระรัตนตรัยแล้วก็ยังทำบุญอยู่เสมอ ซึ่งสามีและญาติก็ยอมตาม เพราะหากจะห้ามก็เกรงว่านางจะไม่ยอมอยู่ด้วย เมื่อพระสารีบุตรไปฉันภัตตาหารที่เรือนนั้นแล้ว คนในเรือนก็ค่อย ๆ หันมานับถือพระรัตนตรัยทั้งหมด ต่อมานางก็ได้ชวนสามีไปบวชจนกระทั่งสำเร็จอรหันต์ผล ส่วนบริวารในเรือนที่ไปบวชด้วยก็บรรลุธรรมในชั้นต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงปรารภว่าหญิงดังกล่าวเป็นปัจจัยให้สามีและบริวารได้บวช จนสามีและมารดาของสามีบรรลุอรหันต์ผล พระพุทธเจ้าทราบเรื่องที่ภิกษุปรารภกันโดยทิพโสศ จึงเสด็จไปสู่ที่ประชุมและตรัสเล่าเรื่องทำนองเดียวกันในอดีตชาติครั้งหนึ่งของพระองค์ ดังนี้

ในสมัยที่พญาพรหมทัตต์เสวยราชย์ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเนื้อทรายทอง ซึ่งเป็นหัวหน้าของเนื้อทรายทั้งหลาย ครั้งหนึ่งเนื้อทรายโพธิสัตว์ได้ไปคิดบังเร้วของนายพราณ นางเนื้อทรายเมียของเนื้อทรายโพธิสัตว์ก็ขอแลกชีวิตของตนแทนสามี นายพราณได้อินคำขอร้องจากนางเนื้อทรายเช่นนั้นก็เกิดประทับใจ จึงยอมปล่อยเนื้อทรายโพธิสัตว์และช่วยพยาบาลบาดแผลให้ด้วย เนื้อทรายโพธิสัตว์ได้มอบแก้วมณีที่พบในขณะกินหญ้าแก่นายพราณเป็นการตอบแทน แล้วสอนให้พราณผู้นั้นทำบุญและรักษาศีลอีกด้วย

ตอนท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า พราณป่าในครั้งนั้น	คือ	ฉันทอำมาตย์
นางเนื้อทราย	คือ	ภิกษุณีที่ชวนสามีออกบวช
ส่วนเนื้อทรายโพธิสัตว์ครั้งนั้น	คือ	พระพุทธองค์

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 7068 - 7069)

ผนวก 2 จันทราชชาดก

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับที่เชตวันอารามนั้น เหล่าภิกษุได้สนทนาธรรมเสริญพุทธบารมี เมื่อทรงทราบโดยทิพโสตแล้วก็ได้เสด็จไปยังที่ชุมนุมสงฆ์นั้น แล้วตรัสว่าพระองค์เคยปล่อยสัตว์เป็นอันมากมาแล้วในอดีตชาติ เมื่อเหล่าภิกษุอยากทราบเรื่อง จึงทรงเล่าจันทราชชาดกตามคำอาราธนาดังนี้

ในอดีตยังมีพ่อค้าชื่อธนกะอยู่ในเมืองพาราณสี ภรรยาของธนกะชื่อนางนันทา เมื่อมีบุตรชายซึ่งเป็นพระโอรสได้ตั้งชื่อว่าจันทกุมาร เพราะนางนันทาฝันว่าอุษีนำเอาพระจันทร์มามอบให้ต่อมือของนาง

เมื่อจันทกุมารโตขึ้นมีอายุได้ 16 ปีก็ขอเดินทางไปค้าขายยังเมืองสุวรรณภูมิกับพ่อค้าสำเภา เมื่อไปถึงตลาดต่าง ๆ ก็ได้ซื้อน้ำแอกเต้า นกกระยาง หงู อีแร้ง งู ลิง ลิงลม มีได้ซื้อสินค้าเหมือนกับพ่อค้าคนอื่น ๆ เมื่อไปถึงภูเขาลูกหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้สมุทรและมีสำนักของนักบวชรูปหนึ่งอยู่ด้วย ก็นำสัตว์เหล่านั้นไปปล่อยไว้ในที่นั้น พร้อมกับได้ถวายน้ำอาบ เมี่ยง หมาก ยา และประทับเป็นทานแก่พระเถระนั้น แล้วก็กลับลงสู่สำเภาเดินทางต่อไป แต่สำเภากลับก็ล่มกลางทะเล ในวันที่เรือแตกนั้นเป็นวันอุโบสถ พระโอรสได้ตั้งสมาทานศีลและรักษาศีลในขณะที่ปล่อยคอกอยู่ในทะเล

ในครั้งนั้นกษัตริย์แห่งเมืองสุวรรณภูมิก็บังเอิญสิ้นพระชนม์ในวันที่เรือของพระโอรสได้เกิดอุบัติเหตุ นางมณีเมขลาที่รักษามหาสมุทร ไปพบพระโอรสได้จึงพาไปพยายามว่ายน้ำอยู่โดยไม่ยอมจำนน จึงนำพระโอรสไปไว้ใต้นุทยานของเมืองสุวรรณภูมิ เมื่อราชรถเสด็จทวยหาภักดิ์ของคหิมาไปหยุดอยู่พระโอรสได้แล้วบรรดาอำมาตย์เห็นว่าเป็นผู้มีบุญ จึงเชิญจันทกุมารไปอภิเษกสมรสกับราชธิดาของกษัตริย์พระองค์เดิมซึ่งคือนางสิมพลี เพื่อเป็นกษัตริย์แห่งเมืองสุวรรณภูมินั้นสืบต่อไป

เมื่อพระโอรสได้เป็นกษัตริย์มีนามว่าจันทราชแล้วก็อุปฐากพ่อแม่แห่งตนเรื่อยมา ด้วยอานิสงส์ที่ได้ปล่อยสัตว์ต่าง ๆ และทำบุญในสำนักพระมหาเถระครั้งนั้น ทำให้ได้รับสิ่งลี้ลับต่าง ๆ มากมาย โดยที่สัตว์ชนิดที่เคยปล่อยนั้นก็นำสิ่งของมาให้และมาช่วยงาน เช่น นกแอกเต้า 8 หมื่นตัวนำข้าวสาธิตจากป่าหิมพานต์มาให้ และหงู 8 หมื่นตัวก็พากันมาแกะข้าวสาธิตเป็นข้าวสาร เป็นต้น

เมื่อนางสิมพลีประสูติกุมารแล้วพญาจันทราชก็โปรดให้ตั้งชื่อว่า มหินทกุมาร และโปรดให้บริจาทานสัตตกมมหาทาน การให้ทานดังกล่าวนี้เป็นอย่างยิ่งใหญ่ จนพญาอินทรีต้องเสด็จไปร่วมอนุโมทนาด้วย

ในตอนท้ายเรื่อง มีสโมธานหรือประชุมชาดกว่า นางมณีเมขลา	คือ	นางอุบลวัณณเถรี
พระมหาเถระนั้น	คือ	พระสารีบุตร
ราชบุตรมหินทะ	คือ	พระราหู
นางเทวีสิมพลี	คือ	นางยโสธราพิมพา
พระมารดาของจันทกุมารครั้งนั้น	คือ	นางสรีมาฆา
พระบิดาของพระโอรสได้ครั้งนั้น	คือ	พญาสุริยอุทโทนะ
บุคคลโคจรอบ	คือ	พุทธบริษัท 4
และพญาจันทราชครั้งนั้น	คือ	พระศาสดา

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 1478)

ผนวก 3 สรรพชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันนาราม ทรงปรารภว่าพระองค์ทรงแก้ปัญหาแก่กาและหนอนมาก่อน โดยกล่าวว่าครั้งหนึ่งมีอีกาตัวหนึ่งไปพบหนอนก็จะกินเป็นอาหาร หนอนจึงบอกกับกาว่า ดนจะถามปัญหาสี่ข้อ หากกาตอบได้ก็จะยอมให้กิน โดยถามว่า

สิ่งที่ใหญ่ยิ่งที่สุดได้แก่อะไร
 สิ่งใดที่เดินทางได้รวดเร็วที่สุด
 สิ่งใดที่แหลมที่สุด และสิ่งใดมีกำลังมากที่สุด

ซึ่งกาตอบไปว่า ได้แก่ ฟัน ม้าอีศกร ปลาของอุกสร และกำลังของพระนารายณ์ ซึ่งหนอนกล่าวว่าไม่ถูกและจะขอให้พระพุทธเจ้าเฉลย หากคำตอบตรงกับที่กาพูดแล้วคนก็จะยินดีให้กินเป็นอาหาร จากนั้นกาจึงเอาเอววัลย์มาผูกที่กลางคัวหนอนแล้วบินไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้าแล้วเล่าเหตุและบอกปัญหาดังกล่าว

พระพุทธเจ้าแก้ปัญหาว่าสิ่งที่ใหญ่คือ โลกุตระธรรมสิ่งที่เดินทางเร็วยิ่งคือจิต สิ่งที่แหลมอย่างยิ่งคือน้ำ และที่มีกำลังมากอย่างยิ่งคือพระพุทธเจ้า จากคำเฉลยดังกล่าวทำให้กาไม่อาจกินหนอนได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนกาว่าให้เลือกกินอาหารอันสมควรเถิด จากนั้นกาก็บินกลับไปยังที่อยู่ และพระพุทธเจ้าก็ให้คนทั้งหลายนำหนอนไปไว้ในโรงฉัน ซึ่งหลังจากนั้นหนอนก็ไปตามกรรมของตนเอง เมื่อทรงเล่าเรื่องดังกล่าวจบแล้วพระสงฆ์ต่างยกย่องว่าพระพุทธเจ้าทรงมีปัญญายิ่ง

ต่อมาในกาลครั้งหนึ่ง เหล่าภิกษุก็พากันสนทนาว่า พระพุทธเจ้า มีปัญญาเป็นอันมาก สามารถตอบแม้ปัญหาของสัตว์ก็ได้ เมื่อพระพุทธเจ้าทราบด้วยทิพโสตแล้วก็ไปสู่ที่ชุมนุมและทรงถามดู เมื่อทราบเหตุแล้วก็ทรงตรัสเล่าเรื่องสรรพชาดกว่าในครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกบฏพินในเมืองพารวสินนั้นเมื่อปริชาตทรัพย์ให้เป็นทานแล้วก็ไปบวชเป็นฤาษี

ในครั้งนั้นมีตึกแก้วใหญ่เท่าลูกฟักอาศัยอยู่ที่คันทันนิโครทกล้ออาศรมฤาษีนั่น เมื่อครุฑมาพบเข้าก็จะจับกินเป็นอาหาร ตึกแก้วบอกว่า หากตอบปัญหาของตน 4 ข้อได้ก็จะยอมให้กินคำถามมีอยู่ว่า

สิ่งใดที่รุ่งเรืองงามมากที่สุด สิ่งใดที่นุ่มนวลมากที่สุด
 สิ่งใดที่ยาวมากที่สุด สิ่งใดที่ไม่มียิ่งกว่าสิ่งอื่นใด

ซึ่งครุฑก็ตอบว่า พระจันทร์ ฝ้าย หนทาง และความตาย ซึ่งตึกแก้วไม่ถูก แล้วตึกแก้วจึงชวนครุฑไปขอให้ฤาษีเฉลย และย้ำว่าหากคำตอบของฤาษีเหมือนกับของครุฑแล้วคนยินดีจะให้กินเป็นอาหาร

ฤาษีเฉลยว่า สภาวะอันงามยิ่งคือนุญชั้ที่ถือศีล สภาวะที่ไกลยิ่งคือความแตกต่างระหว่างผู้ประพฤดิธรรมและผู้ไม่ประพฤดิธรรม สภาวะที่ละเอียดอ่อนยิ่งคือ โลกุตระธรรม และสภาวะที่ไม่มีอย่างยิ่งคือนิพพาน

ตุ๊กแกก็กล่าวว่าคำตอบของครูชาไม่ตรงกับคำเฉลยของฤาษี ดังนั้น ครูชาจึงไม่อาจจะกินตุ๊กแกได้ และ ฤาษีก็ได้ตั้งครูชาให้กินอาหารอื่นไม่สมควร ครูชาและตุ๊กแกก็ไหว้ฤาษีแล้วต่างก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน

ในตอนท้ายของเรื่องพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงประชุมชาคกว่า มารดาของพระฤาษี คือ นางสรีรมหามายา

บิดาของพระฤาษี คือ พญาสรีสุทโธทนะ

พญาพราณสี คือ พระอานนท์

ตุ๊กแกตัวนั้น คือ พระสารีบุตร

พญาครูชาผู้เป็นใหญ่ คือ พระมหาโมคคัลลานะ

พระญาติวงศ์ทั้งหลาย คือ พุทธบริษัท 4

พระฤาษีผู้มีปัญญาเป็นเลิศ คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 6618)

ผนวก 4 ไปรณกัปปิลปรีนทราชชาดก

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันอารามนั้น พระสารีบุตรได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าผู้สร้างพระไตรปิฎกนั้นจะได้านิสงส์เพียงใด พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลที่สร้างเองหรือจ้างผู้อื่นเขียนนั้น มีานิสงส์มาก อาจได้เป็นพญาจักรพรรดิราช กษัตริย์ เจ้าประเทศราช พญาอินทร์ มหาพรหมอย่างละหลายครั้ง ซึ่งแม้จะเขียนอักษรตัวหนึ่งหรือบทหนึ่งก็จะได้อานิสงส์เป็นอันมาก ทำให้ผู้นั้นเป็นเทวดาในภพภูมิที่ดีต่าง ๆ เมื่อเป็นมนุษย์ก็จะเป็นคนร่ำรวยและเป็นคนดีด้วยเวลาอันมาก

พระพุทธเจ้าได้แสดงชาดกว่า ในครั้งที่พระพุทธเจ้าชื่อ โคตมพระองค์ก่อนซึ่งมีพระนามก่อนการบรรพชาว่าเจ้าชายสิทธัตถะ พระพุทธบิดาคือพญาสุทโธทนะและพระมารดาชื่อสรีมามายา แห่งเมืองกบิลพัสดุ์ครั้งก่อน ในชาติดังกล่าวพระพุทธเจ้าโคตมที่นิพพานได้สองพันห้าร้อยกว่าปี ได้เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์แห่งพญาสุทโธทนะ ซึ่งได้สร้างพระไตรปิฎกด้วยอานิสงส์ดังกล่าว จึงได้รับสิทธิ์พยากรณ์ในสำนักพระพุทธ โคตมพระองค์นั้น และพระพุทธที่ปึงกร

ในชาติต่อมาพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโอรสของท้าวอสินธราช และนางอานันทเทวีในเมืองโบราณกบิลพัสดุ์ด้วยอานิสงส์จากการสร้างพระไตรปิฎกนั้นก็บังเกิดฝน ไบภกรพรรยในขณะที่ประสูติ บรรดาเทวดาและอมนุษย์ต่าง ๆ ก็ได้บำรมงคลอันวิเศษต่าง ๆ มาถวายเป็นอันมาก

ต่อมาพระโพธิสัตว์ก็มีพระโอรสถึงหนึ่งพันพระองค์ได้เสวยอาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ มีทรัพย์สิ้นเกษียศเป็นอันมากและได้ทรงเป็นพญาจักรพรรดิราชอันประกอบไปด้วยกฤษฎาภิหารและสมบัติต่าง ๆ เป็นเอกประการ ทั้งนี้ก็เพราะอานิสงส์จากการสร้างพระไตรปิฎกในสมัยของพุทธ โคตมนั้น

ในท้ายเรื่องพระพุทธเจ้ากล่าวถึงประชุมชาดกว่า นางเทวธิดาผู้ดูแลรักษาอุดตกรูทวิป คือ นางเขมาเถรี

นางสุทัมมา คือ นางอุปปลวันณาเถรี

พญาเทวดาผู้รักษาแผ่นดิน คือ พระสิมพลีเถระเจ้า

พญานาค คือ พระอนุรุทธ

รุกขเทวดาผู้ดูแลต้นไม้ คือ พระกัสสปะ

พญาอินทร์ คือ พระมหาโมคคัลลานะ

พญามหาพรหม คือ พระสารีบุตร

พญาอสินธราช คือ พญาสุทโธทนะ

นางอานันทเทวี คือ นางสรีมามายา

นางมณีนกขลา คือ นางโคตมีปชาปติ

นางสุทธรินิเทวี คือ นางโสธราพิมพา

บุตรชายของพระเชษฐา คือ พระราหุล

คนทั้งหลายในเมืองกบิลพัสดุ์ คือ พุทธบริษัท 4 จำพวก

และพญาไปรณกัปปิลปรีนทราช คือ พระพุทธเจ้า

ผนวก 5 ทุฏฐราชชาดก

ในครั้งที่พระภิกษุสนทนาปรารภกันว่าพระเทวทัตต์พยายามปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าเสมอ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบด้วยทิพโสตกก็เสด็จไปสู่ที่ประชุมและตรัสว่า ในชาติก่อนพระเทวทัตต์ก็เคยพยายามปลงพระชนม์พระองค์มาแล้ว และพระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าว่า ในครั้งที่พญาพรหมทัตต์ครองเมืองพาราณสีนั้น พระองค์มีโอรสชื่อ ทุฏฐราชกุมารซึ่งมีนิสัยหยวนช้าเหมือนงูพิษ

วันหนึ่งผู้เลี้ยงราชโอรสนำราชโอรสไปอาบน้ำที่แม่น้ำใหญ่ขณะนั้นฝนตกหนักมีน้ำหลากมาพัดเอาพระกุมารลอยไป ทุฏฐราชกุมารก็ได้ขี่อ้ายเขอนไม้เอารีวีตรอด บนเขอนไม้นั้นมีงูหนูและนกแขกเต้าอาศัยอยู่ก่อนแล้ว

ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บวชเป็นฤาษีอยู่ใกล้ด้วยน้ำไปอาบเขอนไม้นั้น เมื่อเห็นว่าสัตว์ทั้งสามตัวแข่งเพราะความหนาว พระฤาษีก็รีบก่อไฟในลำดับต่อมา ราชกุมารเห็นฤาษีดูแลสัตว์ทั้งหลายก่อนตน ก็ผูกใจอาฆาตฤาษีนั้น

เมื่อน้ำลดลงและถึงวันที่ต้องจากกันแล้ว สัตว์ทั้งสามก็บอกถึงทรัพย์สินที่ตนดูแลอยู่ให้ฤาษีทราบและว่า หากฤาษีมีธุระแล้วก็ให้ไปเรียกเพื่อจะมารับใช้ ส่วนราชบุตรก็โกหกว่าหากตนได้เป็นกษัตริย์แล้วจะให้คนไปรับฤาษีไปเลี้ยงดู และต่อมาเมื่อพระราชบิดาสันพระชนม์ลง ทุฏฐราชกุมารก็ได้ขึ้นครองเมืองแทน และเนื่องจากกษัตริย์องค์ใหม่ไม่ประพฤติกุศลในธรรม จึงเกิดความแห้งแล้งและเคียดแค้นอยู่ทั่วไปในเมืองพาราณสี

วันหนึ่งฤาษีโพธิสัตว์ไปเยี่ยมสัตว์ต่าง ๆ ที่เคยช่วยชีวิตไว้ สัตว์เหล่านั้นก็นำสิ่งของมอบให้ฤาษีตามที่พูดไว้ ครั้นฤาษีไปสุ่ราชสำนักเพื่อจะดูความสัตย์ของทุฏฐราชกุมารซึ่งเป็นกษัตริย์แล้ว ก็บังเอิญกษัตริย์หนุ่มขี่ช้างผ่านมาพบเข้า จึงสั่งราชบุรุษให้จับฤาษีไปประหาร เมื่อฤาษีเล่าเหตุการณ์ความหลังแก่ราชบุรุษเหล่านั้นแล้ว ราชบุรุษก็นำความไปบอกเสนาอำมาตย์ทั้งหลายแล้วก็ช่วยกันรุมฆ่ากษัตริย์ใจบาปและอาราธนาฤาษีโพธิสัตว์ให้ลาสิกขาบทไปเป็นกษัตริย์แทน ต่อมากษัตริย์องค์ใหม่ก็พาคนทั้งหลายไปรับเอาสมบัติที่สัตว์ทั้งหลายเคยยกให้พระองค์ในครั้งก่อน และได้พาสัตว์เหล่านั้นไปเลี้ยงไว้จนตลอดชีวิต

ในตอนท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่า ทุฏฐราชกุมารในครั้งนั้น	คือ	พระเทวทัตต์
งู	คือ	พระสารีบุตร
หนู	คือ	พระมหาโมคคัลลานะ
นกแขกเต้า	คือ	พระอานนท์
และพระฤาษีในครั้งนั้น	คือ	พระพุทธองค์

(เรียบเรียงจากงานของ อุดม รุ่งเรืองศรี , 2542 : 2842)

ผนวก 6 กนกวันณราชคค

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับที่เชตวันอารามนั้น ได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ที่ได้ถวายภัตตาหารเป็นทาน อันเป็นเหตุให้เกิดความสุข 3 ประการ คือความสุขในมนุษย์โลกความสุขในสวรรค์และความสุขในพระนิพพาน ดังที่มีเรื่องราวอยู่ว่า

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญากนกวันณราชในเมืองกนกดินนั้น ครั้งหนึ่งปุโรหิตทำนายว่าอีก 12 ปีข้างหน้า บ้านเมืองจะแห้งแล้งจนไม่มีฝนแล่นแม้แต่หยดเดียว พญากนกวันณราชได้ย่นเช่นนั้น จึงประกาศแก่คนทั้งหลายให้เตรียมปลูกข้าวสะสมเสบียงไว้

พอปีที่ 12 มาถึง ก็เกิดความแห้งแล้ง ผู้คนอดอยากล้มตายเป็นอันมาก พญากนกวันณราชจึงสั่งให้ผู้คนและเสนาอำมาตย์อพยพไปอยู่ในที่มีอาหาร ส่วนตนจะคงอยู่ในปราสาทนั้นต่อไป ขณะนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเกิดสังเวชในสัตว์โลกทั้งหลายเป็นอันมาก และเห็นว่าพญากนกวันณราชจะได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลจึงเสด็จไปโปรดโดยการไปรับอาหารบิณฑบาต ขณะนั้นข้าวซึ่งเป็นอาหารที่เก็บรักษาไว้ในพระราชวังมีไม่ถึงพระนาร และป็นข้าวที่พ่อกครัวจัดไว้เพื่อเลี้ยงราชบุตรซึ่งยังเล็กอยู่ แต่พญากนกวันณราชเห็นว่าร่างกายทั้งหลายจะอยู่ไม่ยืนยาว และร่างกายทั้งหลายไม่เป็นแก่นสาร จึงนำอาหารที่ส่วนของราชบุตรที่เหลืออยู่นั้นถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงตรัสอนุโมทนาในทานแล้วก็เหาะกลับไปฉันภัตตาหารที่เขาคันธมาทน์

หลังจากนั้น เมฆฝนก็ตั้งเค้าและฝนหาใหญ่ก็ตกลงมาชำระสิ่งสกปรกทั้งหลายไปก่อน จากนั้นจึงมีฟ้าฝนดอกไม้วทิพย์หาฝนขม ฟ้าฝนข้าวสารก็ตกลงมาตลอด 7 วัน หลังจากนั้นจึงมีฟ้าฝนข้าวเปลือก ฟ้าฝนเสื่อผ้า ฟ้าฝนเงิน ฟ้าฝนทอง และฟ้าฝนแก้ว ก็ตกลงมาตามลำดับ โดยฝนพิเศษแต่ละอย่างจะตกลงมาอย่างละ 7 วัน ต่อเนื่องกันไป ทำให้บ้านเมืองและประชาชนพื้นคินมามีความสุขอีกครั้งหนึ่ง

ในตอนท้ายเรื่องมีการกล่าวประชุมชาคกว่าราชบุตรของพญากนกวันณราช คือ พระราหุล

นางกนกเทวี คือ นางยโสธราพิมพา

พ่อกครัวหลวง คือ พระมหาโมคคัลลานะ

พญากนกวันณราช คือ พระพุทธเจ้า

(เรียบเรียงจากงานของ อุคม รุ่งเรืองศรี , 2542: 10 - 11)

[illegible]

ภาคผนวก ง

สรุปตารางโครงสร้างแบบเรื่องของนิทานชาดกในปัญญาสาตกฉบับล้านนา

จากตารางในภาคผนวก ค จะจำแนกอนุภาคโครงสร้างแบบเรื่องของนิทานชาดกออกเป็น 30 ลักษณะ และสามารถสรุปโดยรวมได้ ดังนี้

1. ตัวเอกมีชาติกำเนิดเป็นมนุษย์ ได้แก่ชาดกเกือบทุกเรื่อง ซึ่งนิทานชาดกส่วนใหญ่พระโพธิสัตว์จะถือกำเนิดมาในตระกูลของกษัตริย์...พราหมณ์...เศรษฐี...ชาวบ้านธรรมดาทั่วไปที่มีฐานะปานกลาง...หรือทุกคະผู้มีฐานะยากจน
2. ตัวเอกมีชาติกำเนิดเป็นสัตว์ มี 10 เรื่อง ได้แก่ชาดกเรื่องกรุงคมิคชาดก เสดปิ่นชิตชาดก จัณฑชชาดก จัมเปยชาดก พหลกวีชาดก กปิราชชาดก วัฏฏกชาดก นลกชาดก กุกุราชชาดก และสุวรรณมคชาดก
3. ตัวเอกเดิมเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต หรือชั้นดาวดึงส์ ในเนื้อเรื่องจะมีการกล่าวถึงสถานที่อยู่ของพระโพธิสัตว์เจ้าก่อนจะลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ ได้แก่เรื่องสุธนชาดก สุวรรณสังขราชกุมารชาดก รัตนปัทมชาดก สิทธิสารชาดก กุสสราชชาดก สิริวิบูลกิตติชาดก สุวรรณพรหมทัตตชาดก จันทชาดก ปราณกัปปีลปุนทรราชชาดก และกนกวันนราชชาดก
4. พระอินทร์อาราธนาพระโพธิสัตว์ให้จุติลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ ปรากฏในเรื่องสุวรรณสังขราชกุมารชาดก กุสสราชชาดก และสิริวิบูลกิตติชาดก
5. ตัวเอกเกิดเป็นลูกของกษัตริย์หรือลูกของเจ้าเมืองซึ่งจะพบในชาดกส่วนใหญ่ โดยกล่าวถึงว่า พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดมาในตระกูลของกษัตริย์ หรือชนชั้นสูง ทั้งนี้ เพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์
6. ตัวเอกเกิดเป็นลูกของเศรษฐีหรือลูกของชาวบ้านธรรมดา พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรชายของเศรษฐีในตระกูลพราหมณ์ ได้แก่เรื่องคูลกชาดก มฆชาดก ชัมมธัชชาดก ปัญญาพลชาดก ทริวาทนชาดก สิริธราชชาดก และจันทชาดก
7. ตัวเอกเกิดเป็นลูกของผู้ยากไร้เฉื่อยใจ (ทุกคະ) พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดมาในตระกูลทุกคະผู้ยากไร้ ได้แก่เรื่องจันทมาตกชาดก นรชิวชาดก และวิริยปิ่นชิตชาดก
8. บิดาและมารดาของตัวเอกเป็นผู้ที่ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ในเนื้อเรื่องกล่าวถึงว่าบิดา - มารดาของพระโพธิสัตว์เป็นผู้ปฏิบัติธรรม หมั่นทำบุญรักษาศีล ได้แก่เรื่องสมุทพโฆสชาดก สุธนชาดก ปัญญาพลชาดก กุสสราชชาดก และมหาปทุมมกุมารชาดก
9. บิดาของตัวเอกมีภรรยามากกว่า 1 คน กล่าวถึงบิดาของพระโพธิสัตว์ว่ามีภรรยาหลายคน และเป็นสาเหตุที่ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง ได้แก่เรื่องสุวรรณสังขราชกุมารชาดก และเรื่องมหัสชาดก

10. มารดาของตัวเอกบำเพ็ญเพียรเพื่อตั้งจิตอธิษฐานขอบุตร ซึ่งกล่าวถึงมารดาของพระโพธิสัตว์ว่าได้ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญเพื่อตั้งจิตอธิษฐานขอบุตร ได้แก่เรื่องสุวรรณสังขราชกุมารชาดก และกุสสราชาดก
11. มารดาหรือบิดาของตัวเอกมีนิมิตบอกเหตุก่อนตั้งครรภ์ ในลักษณะของบุพนิมิต หรือฝันบอกเหตุ ได้แก่เรื่องสุธนชาดก สิริสากุมารชาดก สุวรรณสังขราชกุมารชาดก สิริวิบุลยจิตติชาดก และจันทชาดก
12. มีผู้ทำนายนิมิตนั้นว่า ตัวเอกเป็นผู้ที่มีบุญมากผิด ส่วนใหญ่จะพบในชาดกที่พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดมาในตระกูลกษัตริย์ และได้รับการทำนายจากโหรา หรือปโรหิตประจำราชสำนักนั้น ได้แก่เรื่องสุธนชาดก สุวรรณสังขราชกุมารชาดก และสุตตะโสมาชาดก
13. บังเกิดเหตุอัศจรรย์ในช่วงเวลาที่ตัวเอกให้กำเนิด (สหชาติ) ได้แก่เรื่องสุธนชาดก และกุสสราชาดก
14. ตัวเอกกำเนิดมาพร้อมกับของวิเศษคู่กาย หรือสัตว์คู่บารมี ได้แก่เรื่องสุธนชาดก และกุสสราชาดก
15. ตัวเอกมีผิวพรรณผ่องใสและมีรูปโฉมสง่างามเป็นที่ต้องตาจิตใจ เป็นการยกย่องพระบารมีของพระโพธิสัตว์ว่าทรงเป็นผู้ที่มีรูปโฉมงดงาม ได้แก่เรื่องสิริสากุมารชาดก และกัณหาการวิกชาดก
16. ตัวเอกมีความสามารถทางด้านศาสตรศิลป์ในแขนงต่างๆ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ว่าทรงเป็นผู้ที่มุ่งมั่นต่อการแสวงหาวิชาความรู้ไว้เพื่อเสริมสร้างบารมีแก่ตนเอง ซึ่งจะพบได้จากเรื่องสุธนชาดก สุธนชาดก สุวรรณสังขราชกุมารชาดก จันทมาตกชาดก และสัพพสิทธิกุมารชาดก
17. ตัวเอกมีฤทธิ์ มีความสามารถเพราะบุญบารมีที่คิดตัวมาแต่กำเนิด เป็นการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ว่าทรงเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการอันสูงส่ง สามารถเอาชนะฝ่าฟันกับอุปสรรคต่างๆ ได้ จากเรื่องสิริสากุมารชาดก จัณฑินชาดก จัมเปยชาดก และกุสสราชาดก
18. ตัวเอกถูกปองร้ายจากผู้ที่มีจิตคิดอิจฉาริษยา กล่าวว่ามีผู้ที่คิดปองร้ายต่อพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะตัวละครที่ถูกระบุในชาติปัจจุบันว่าเป็นพระเทวทัตต์ และนางกัญจนามวิกา จากเรื่องสุธนชาดก สุมภมิตตชาดก และสุวรรณสังขราชกุมารชาดก เป็นต้น
19. มีเหตุที่ทำให้ตัวเอกต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง หรือบิดามารดา กล่าวถึงเหตุอันเนื่องมาจากบุญกรรมในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ จากเรื่องสมุทโฆษชาดก สุธนชาดก สุธนชาดก สิริสากุมารชาดก สุมภมิตตชาดก สุวรรณสังขราชกุมารชาดก จันทมาตกชาดก เสตปณจิตติชาดก รัตนปัทมชาดก และมหิตตชาดก
20. ตัวเอกต้องพบกับอุปสรรคต่างๆ ในระหว่างที่ออกเดินทาง เป็นการทดสอบความอดทน และความตั้งมั่นของพระโพธิสัตว์จากการบำเพ็ญทานบารมีในแต่ละชาติ จากเรื่องสมุทโฆษชาดก สุธนชาดก สุธนชาดก สุมภมิตตชาดก สุวรรณสังขราชกุมารชาดก จันทมาตกชาดก และจันทชาดก เป็นต้น
21. ตัวเอกได้รับการช่วยเหลือจากพระอินทร์ เทวดา ฤาษี อมนุษย์ พบว่ามีจำนวนถึง 34 เรื่อง ยกเว้นชาดกเรื่องที่มุ่งแสดงถึงพระบารมีของพระโพธิสัตว์ในการประกอบกุศลกรรม หรือเพื่อมุ่งแสดงพระสติปัญญาของพระโพธิสัตว์แต่เพียงด้านเดียว ได้แก่เรื่องสุมภมิตตชาดก กุรุณกมิตกชาดก ตูลกชาดก อริยฐชาดก พารานตี-

ชาดก ทุกัมมชาดก สัพพสิทธิกุมมารชาดก ปัญญาพลชาดก มหิสถชาดก ฉัททันตชาดก จัมเปยชาดก
กปิราชชาดก สิทธิสารชาดก สุวณณกุมมารชาดก วัฏฏกชาดก ทิสสเถรวัดดู นลกชาดก กุกกุรชาดก
สุวณณมคคชาดก สรภชาดก ทฤษฐราชชาดก และกนกวันณราชชาดก

22. ตัวเอกใช้ความสามารถทางด้านสติปัญญาในการแสวงหาผู้ครอง เป็นการกล่าวถึงความเฉลียวฉลาดของพระ-
โพธิสัตว์ในการใช้สติปัญญาแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ เช่น เรื่องสัพพสิทธิกุมมารชาดก ปัญญาพลชาดก
และกุตสราชาดก
23. ตัวเอกแสดงอิทธิฤทธิ์ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งนางอันเป็นที่รัก ได้แก่เรื่องสุธนูชาดก สุวณณสังขราช-
กุมมารชาดก จันทมาตกชาดก และกุตสราชาดก
24. ตัวเอกสมหวังในความรักเนื่องด้วยบุพเพสันนิวาสแต่กลก่อน ได้แก่เรื่องสุธนูชาดก สุธนชาดก สุมภมิตต-
ชาดก สุวณณสังขราชกุมมารชาดก จันทมาตกชาดก มนชาดก รัตนปิชาตชาดก และจันทชาดก
25. ตัวเอกมีภรรยามากกว่า 1 คน ได้แก่เรื่องสุธนูชาดก จันทมาตกชาดก มนชาดก โสนันทชาดก ฉัททันต-
ชาดก และกัณหาการิกชาดก
26. ตัวเอกต้องพลัดพรากจากคู่ครองเพราะเหตุแห่งกรรมในอดีตชาติ จากเรื่องสมุททโมสชาดก สุธนูชาดก สุธน-
ชาดก สุมภมิตตชาดก และสุวณณสังขราชกุมมารชาดก
27. ตัวเอกสามารถผ่านการทดสอบทุกครั้งได้ด้วยบุญบารมีของตน จากเรื่องสิริสากุมมารชาดก สุมภมิตตชาดก
มนชาดก สัพพสิทธิกุมมารชาดก
28. พระอินทร์เนรมิตเหตุอัศจรรย์ให้เกิดขึ้นหลังจากการบำเพ็ญทาน ได้แก่เรื่องสุมภมิตตชาดก นรชีวชาดก
กัณหาการิกชาดก พรหมโฆสชาดก สิทธิราชชาดก อชิตตราชชาดก วิบุลราชชาดก อรินทุมมราชชาดก
วิริยป้อนจิตชาดก อาทิตตราชชาดก สุรูปราชชาดก สุวณณพรหมทัตตชาดก มหาปทุมมกุมมารชาดก
มหาสุรเสนชาดก สิริจุทามณีชาดก และไปราณกับปิลปรินทราชชาดก เป็นต้น
29. ตัวเอกได้รับการอภิเษกขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากพระบิดา ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในชาดกที่มีบิดาเป็นกษัตริย์
เช่น เรื่องสมุททโมสชาดก สุธนูชาดก สุธนชาดก สิริสากุมมารชาดก สุวณณสังขราชกุมมารชาดก
สัพพสิทธิกุมมารชาดก กุตสราชาดก กัณหาการิกชาดก สุวณณกุมมารชาดก สุตตโสสมชาดก
สาทินนราชชาดก อชิตตราชชาดก มหาสุรเสนชาดก สิริจุทามณีชาดก และไปราณกับปิลปรินท-
ราชชาดก
30. ตัวเอกขึ้นครองราชสมบัติโดยการเสวยบุษบาราชหรือมีผู้ยกให้ จากเรื่องสุมภมิตตชาดก จันทมาตกชาดก
ทุกัมมชาดก และจันทชาดก เป็นต้น

ภาคผนวก จ : รูปภาพประกอบข้อมูล

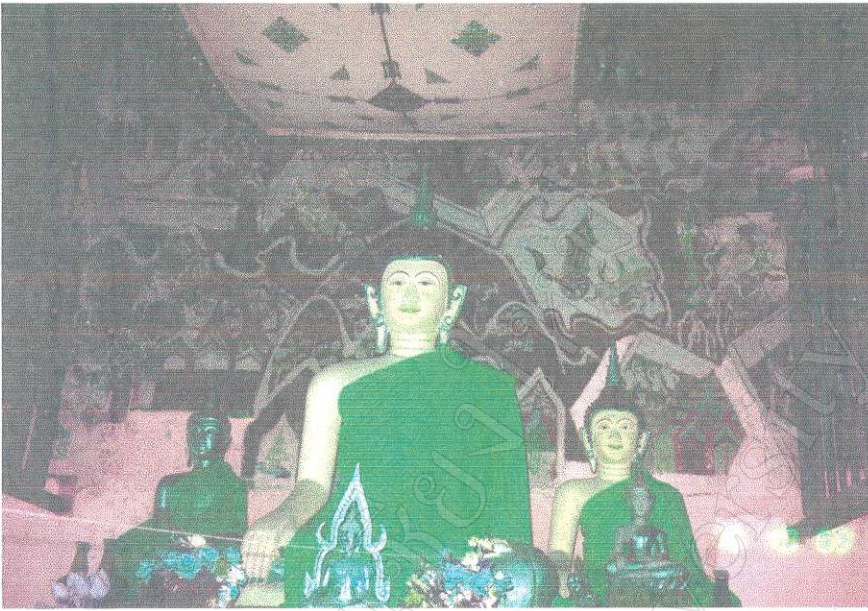
รูปที่ 1 : จิตรกรรมฝาผนังเรื่องฉันทมาตยชาดก ที่วิหารวัดหนองบัว อ. ท่าวังผา จ. น่าน

“เป็นภาพของนางพรหมจารีต่อสู้กับพญากาวินทะบนหลังช้าง”

รูปที่ 2 : จิตรกรรมฝาผนังเรื่องฉันทมาตยชาดก ที่วิหารจตุรमुखวัดภูมินทร์ อ. เมือง จ. น่าน

“เป็นภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตัวละครในเรื่อง”

รูปที่ 3 : จิตรกรรมฝาผนังเรื่องนนิราชชาคก บริเวณด้านหลังของพระพุทธรูปประธานวัดต้นแหลง อ. ปัว จ. น่าน

รูปที่ 4 : “ ปอยต้งดอง ” งานพิธีบวชลูกแก้ว หรือปอยน้อยของชุมชนชาวไทยใหญ่วัดป่าเป้า อ. เมือง จ. เชียงใหม่

รูปที่ 5 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอินทร์ที่ประดับอยู่บนศาลาของนางสุชาดา ภายในวัดพระแก้วคอนเต้า

อ. เมือง จ. ลำปาง

รูปที่ 6 : ประติมากรรมปูนปั้นประดับกระจกสีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่บริเวณด้านหน้าของพระอุโบสถ วัดพระธาตุทุ่งยั้ง อ. ลำไย จ. อุตรดิตถ์

รูปที่ 7 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ที่วิหารวัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อ.เด่นชัย จ.แพร่

รูปที่ 8 : ประติมากรรมปูนปั้นประดับกระจกสีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ที่บริเวณคานหน้าของพระอุโบสถ

วัดพระแก้วดอนเต้า อ.เมือง จ.ลำปาง

รูปที่ ๑ : งานจิตรกรรมแกะสลักรูปพระอินทร์และช้างเอราวัณ ที่บริเวณด้านหน้าของพระอุโบสถ

วัดเบ็งสะกัค อ. ปัว จ. น่าน

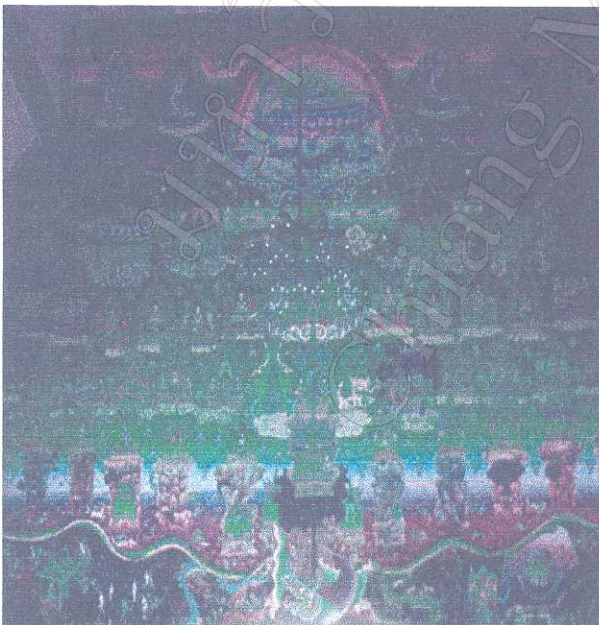
รูปที่ 10 : จิตรกรรมฝาผนังเรื่องนิราศชาดก ที่วิหารจตุรมุขวัดภูมินทร์ อ. เมือง จ. น่าน
 “เป็นภาพของพญานนิราศเสด็จเข้าเฝ้าพระอินทร์ ณ ที่ประทับบนวิมาน ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์”

รูปที่ 11 : จิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดหนองบัว อ. ทำวังผา จ. น่าน
 “เป็นภาพของพระอินทร์ที่กำลังคิดซึ่ง 3 สาย ถวายแก่พระพุทธองค์ในขณะที่ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา”

รูปที่ 12 : จิตรกรรมฝาผนังรูปพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ ในถ้ำถ้ำกบปี่ ที่วัดหนองบัว อ. ท่าวังผา จ. น่าน

รูปที่ 13 : จิตรกรรมฝาผนังรูปพระพุทธเจ้า 5 พระองค์

ซึ่งได้แก่ พระพุทธเจ้าคันทีงกระ พระ-
พุทธเจ้าทีปังกระ พระพุทธเจ้าโกณทัณณะ
พระพุทธเจ้าปทุมุตระ และพระพุทธเจ้า
โคตมะ ที่วัดพระธาตุดุสิตามงคลคีรี
อ. เด่นชัย จ.แพร่

รูปที่ 14 : งานจิตรกรรมลงรักปิดทองเป็นลวดลายรูปเทวดาในอิริยาบถต่าง ๆ ประดับอยู่ตามเสา ในวิหารจตุรมุข
วัดภูมินทร์ อ. เมือง จ. น่าน

รูปที่ 15 : งานจิตรกรรมไม้แกะสลักเป็นรูปกษัตริย์และกษัตริย์ที่บริเวณบานประตูของวิหารวัดเบ็งสะกั๊ด อ.ปัว จ.น่าน

รูปที่ 16 : ตัวนาครันต์ที่ประดับอยู่บริเวณคานข้างของวิหารวัดเบ็งสะกัค อ. ปัว จ. น่าน
 ทำมาจากไม้แกะสลักเป็นรูปกนิษฐและสัตว์ต่าง ๆ ในป่าหิมพานต์

รูปที่ 17 : ตัวนาคหันตึ่ประดับอยู่บริเวณด้านข้างของวิหารวัดเบ็งสะกัค อ. ปัว จ. น่าน

ทำมาจากไม้แกะสลักเป็นรูปนาค และรูปพญาคูขี้ก่าลึงจับนาค

รูปที่ 18 : ราชสีห์คู่ที่บริเวณด้านหน้าของบันไดทางขึ้นวิหารวัดเบ็งสะกัศ อ. ปัว จ. น่าน

รูปที่ 19 : นกหัสดีลิงค์ กิณนร และนาค ที่ประดับ
อยู่บนหลังคาของอาคารร้านค้า ในบริเวณ
วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อ. เค่นชัย
จ. แพร่

รูปที่ 20 : ลวดลายปูนปั้นเป็นรูปเทวดาและสัตว์หิมพานต์
ที่บริเวณประตูซุ้มโขงของวัดไพล่หิน อ. เกาะคา จ. ลำปาง --

รูปที่ 21 : งานจิตรกรรมไม้แกะสลักประดับลวดลายด้วย
กระจกสีเป็นรูปเทวดา และสัตว์หิมพานต์ที่
บริเวณด้านหน้าของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง อ. เกาะคา จ. ลำปาง

ประวัติการศึกษา

ชื่อ - สกุล

นางสาวสุกัญญา เชื้ออินตะ

วัน เดือน ปี เกิด

24 สิงหาคม 2516

สถานที่เกิด

อำเภอปง จังหวัดพะเยา

วุฒิการศึกษา

ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา 2539

ประวัติการทำงาน

ครูอัตราจ้างระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ร.ร. ราชประชานุเคราะห์ 31

อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2541